

ББК 65.5 (4Укр) 261.8

X 768

УДК 336.113.12

*Рекомендовано до друку Вченою Радою
Одеського державного економічного університету
(протокол № 2 від 27.10.2009 р.)*

Рецензенти:

В. В. Немченко – завідувач кафедри обліку та аудиту Одеської державної академії харчових технологій, д.е.н., проф.;

О. М. Громова – головний науковий співробітник Інституту проблем ринку і економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України, д.е.н., проф.

X 768

Хомутенко, Алла Віталіївна

Система фінансового контролю за діяльністю небанківських неприбуткових фінансових установ України : монографія /
А. В. Хомутенко – Одеса: Друк, 2009. – 188 с.

ISBN 978-966-490-04-4

В монографії досліджено теоретичні, організаційні та методологічні основи системи фінансового контролю небанківських неприбуткових фінансових установ. Встановлено сутність та роль фінансового контролю на фінансовому ринку, сформовано елементи його системи. Розглянуто види небанківських фінансових установ та досліджено фінансово-господарську діяльність установ зі статусом неприбуткових (кредитних спілок і недержавних пенсійних фондів) як об'єкт фінансового контролю. Вивчено досвід країн світу з найбільш характерними відмінними ознаками організації та функціонування фінансового контролю в системі неприбуткових фінансових установ, в результаті – сформовано основні позитивні характеристики, які слід враховувати Україні при реформуванні вітчизняної системи фінансового контролю.

Проаналізовано організацію та методологію державного фінансового контролю неприбуткових фінансових установ. Охарактеризовано роль незалежного аудиторського, внутрішньогосподарського та громадського контролю.

Висунуто пропозиції по вдосконаленню інституційної організації фінансового контролю, форм, у яких він застосовується та методів, які при цьому використовуються. Розроблено рекомендації по проведенню внутрішньогосподарського контролю в кредитних спілках та недержавних пенсійних фондах.

Призначено для науковців та практиків, викладачів, аспірантів, студентів та інших зацікавлених осіб

ББК 65.5 (4Укр) 261.8
© А. В. Хомутенко, 2009

ЗМІСТ

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. Концептуальні основи фінансового контролю небанківських неприбуткових фінансових установ	5
1.1. Теоретичні засади фінансового контролю, його соціально-економічна сутність та роль на фінансовому ринку	5
1.2. Фінансово-господарська діяльність небанківських неприбуткових фінансових установ як об'єкт фінансового контролю	22
1.3. Міжнародний досвід організації фінансового контролю в системі кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів	42
РОЗДІЛ 2. Аналіз ефективності організації та методики фінансового контролю небанківських неприбуткових фінансових установ України	65
2.1. Оцінка ефективності державного фінансового контролю небанківських неприбуткових фінансових установ	65
2.2. Аналіз діючої методики перевірок Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг небанківських неприбуткових фінансових установ	87
2.3. Незалежний аудит, внутрішньогосподарський та громадський контроль в системі небанківських неприбуткових фінансових установ ...	105
РОЗДІЛ 3. Шляхи вдосконалення фінансового контролю у системі небанківських неприбуткових фінансових установ України	119
3.1. Вдосконалення інституційної організації фінансового контролю небанківських неприбуткових фінансових установ	119
3.2. Оцінка ризиків небанківських неприбуткових фінансових установ – метод пруденційного фінансового контролю	130
3.3. Методика проведення внутрішньогосподарського фінансового контролю у небанківських неприбуткових фінансових установах	145
Перелік умовних позначень	165
Список використаних джерел	166

ВСТУП

Необхідність ефективного державного регулювання розвитку національної економіки та формування інститутів управління в умовах ринкового середовища зумовлює створення дієвої системи фінансового контролю. Стратегічна мета якої – забезпечення стабільності економічного зростання країни шляхом запобігання фінансовим порушенням і неефективному використанню фінансових ресурсів, зокрема на фінансовому ринку. Протягом останніх років відбулися еволюційні перетворення системи фінансового контролю на фінансовому ринку.

Настання фінансової кризи виявило чимало проблемних питань у діяльності учасників ринку фінансових послуг України – банківських та небанківських фінансових установ. До основних проблем таких установ можна віднести: низьку платоспроможність, незадовільний фінансовий стан і, як наслідок - неповернення коштів вкладникам. Найбільш незахищеними на ринку є вкладники небанківських неприбуткових фінансових установ (кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів) через відсутність норм щодо обов'язкового страхування таких вкладень та відсутність фонду гарантування повернення внесків. Так, станом на 1 квітня 2009 року згідно офіційних даних, проблемними були 6,5% банків та 14% кредитних спілок України. Разом із тим, необхідність небанківських неприбуткових фінансових установ для українського суспільства на сучасному етапі є беззаперечною, адже головна мета їх діяльності – досягнення соціально-економічного ефекту шляхом залучення тимчасово вільних коштів та їх перерозподілу. Водночас залучення фінансових ресурсів стає неможливим у разі відсутності у потенційних та наявних вкладників впевненості у поверненні своїх заощаджень.

Крім того, за останні роки потенціал небанківських неприбуткових фінансових установ значно зріс, на сьогодні вони залучають до 9% заощаджень населення. Росте і їх кількість, так за п'ять останніх років кількість кредитних

спілок зросла майже в півтора рази, недержавних пенсійних фондів - більш ніж в чотири рази. Тому з метою забезпечення розвитку цього сегменту фінансового ринку та гарантування збережень населення в країні повинна існувати дієва система фінансового контролю небанківських неприбуткових фінансових установ.

На сьогодні в системі фінансового контролю взагалі та неприбуткових фінансових установ зокрема існує безліч проблем, які потребують негайного вирішення, а саме: недосконалість теоретичної та правової бази, яка регулює фінансовий контроль; неповне охоплення фінансовим контролем всіх аспектів фінансово-господарської діяльності фінансових посередників; відсутність дієвих механізмів здійснення фінансового контролю, неналежне застосування форм та методів фінансового контролю та інші.

Дослідження в галузі фінансового контролю небанківських неприбуткових фінансових установ для вітчизняної науки є новим напрямом наукового пошуку. Проблема фінансового контролю небанківських неприбуткових фінансових установ у вітчизняній економічній літературі та працях учених приділяється недостатня увага. Саме тому є нагальною потреба у наукових дослідженнях понятійного апарату, функцій, видів, методів та форм фінансового контролю взагалі і на фінансовому ринку зокрема. Актуальності набуває вдосконалення системи фінансового контролю за діяльністю небанківських неприбуткових фінансових установ України та її елементів. Все це і зумовило вибір автором саме цієї теми для наукового дослідження.

У монографії використанні як напрацювання вітчизняних і зарубіжних вчених, так і власний досвід контрольної-перевірочної роботи небанківських неприбуткових фінансових установ.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У НЕПРИБУТКОВИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВАХ

1.1. Теоретичні засади фінансового контролю, його соціально-економічна сутність та роль на фінансовому ринку

В умовах вільного ціноутворення, утвердження інституту приватної власності, починає створюватись та функціонувати фінансовий ринок. Він представляє собою ринок, який опосередковує розподіл фінансових ресурсів серед учасників економічних відносин – суб'єктів, які мають вільні фінансові ресурси, суб'єктів, які можуть використати їх із більшим економічним ефектом та фінансових посередників.

Ступінь економічного розвитку держави значною мірою характеризується ступенем розвитку її фінансового ринку, який, в свою чергу, залежить від вектору державної політики. Невід'ємними складовими такої державної політики є державне регулювання та фінансовий контроль.

Роль фінансового контролю на фінансовому ринку незаперечна – інвестори, чи то потенційні чи фактичні, повинні бути впевненими у поверненні своїх заощаджень. У протилежному випадку не буде пропозиції фінансових ресурсів – не буде задоволений попит, а фінансовий ринок як такий припинить своє існування.

Фінансовий ринок є однією зі сфер застосування фінансового контролю, сутність якого не змінюється зі зміною сфери. Саме тому необхідно визначитись із сутністю фінансового контролю.

Трактування питань теорії та організації фінансового контролю досить неоднозначне – існують різноманітні розбіжності у термінології, не прийняті законодавчо-нормативні акти, які б урегулювали порядок проведення контролю та закріплювали основну понятійну базу. Більш того, у вітчизняному за-

конодавстві відсутнє визначення самого поняття «фінансовий контроль».

Серед учених, як вітчизняних так і зарубіжних, до сьогодні точаться дискусії щодо трактування терміну «фінансовий контроль». Умовно всі теоретичні концепції можна об'єднати у п'ять груп, у залежності від аспекту, у якому вони розглядають поняття «фінансовий контроль», зокрема:

- як функцію системи управління фінансовими відносинами.
- як контрольну функцію фінансів;
- як діяльність різних контролюючих органів та систему їх нагляду;
- як один із видів державного контролю;
- як сукупність заходів, які проводяться контролюючими органами.

До першої групи можна віднести таких видатних науковців як: Л.Ф. Зверенчук, Я.И.Гуральник, В.Ф.Журко, Т.А.Башкатова, Л.М.Крамаровський, С.К.Егорова, В.М.Радіонова, Г.М.Давидов, О.Д.Василик, О.П.Кириленко та інші.

Радянські вчені Л.Ф. Зверенчук, Я.И. Гуральник, В.Ф. Журко у навчальному посібнику «Контроль та ревізія у будівництві» наголошують: «Контроль ... є складовою частиною роботи по управлінню народним господарством та його ланками. ... Це функція імпонентна усякому управлінню.» [1, с.3,5]. Такої ж точки зору дотримувались Л.М. Крамаровський [2, с.5] та С.К. Егорова [3, с.6].

Вітчизняний економіст О.Д.Василик розширив наведене вище визначення та зазначив, що «фінансовий контроль за своєю економічною суттю – це функція управління, яка включає сукупність спостережень, перевірок за діяльністю об'єкта управління, з метою оцінки обґрунтованості й ефективності прийняття рішень і результатів їх виконання» [4,с.342]. Автор слушно підкреслив методи, за допомогою яких здійснюється управління, однак не всі, - залишаючи поза увагою, зокрема, аналіз, обстеження та інші. Більш того, вчений скоріше за все тлумачить не фінансовий, а управлінський контроль, він втрачає зв'язок фінансового контролю безпосередньо з фінансами, а рішення про які йдеться у визначенні, можуть бути різного роду – від кадрових до виробничих.

О.П. Кириленко відійшла від конкретизації методів управління та на відміну від О.Д. Василика, акцентує увагу на тому, що управління стосується саме фінансів. За О.П.Кириленко, «фінансовий контроль – це один з елементів управління фінансами; особлива діяльність по перевірці правильності вартісного розподілу валового національного продукту, утворення і витрачання фондів грошових коштів» [5, с.43; 6, с.69]. Зазначивши, що фінансовий контроль - «особлива діяльність по перевірці», вчений звужує фінансовий контроль до однієї з його форми – перевірки.

З визначенням О.П. Кириленко погоджується ще один вітчизняний науковець Г.М. Давидов [7, с.167]. На його думку, «фінансовий контроль є однією з функцій управління фінансами», а його специфіка «полягає в тому, що при його проведенні використовуються вартісні показники, які визначають кінцевий результат господарського процесу» [7, с.382-384]. Однак, при здійсненні фінансового контролю, використовуються, окрім вартісних, ще й кількісні показники, наприклад, при проведенні інвентаризації товарно-матеріальних цінностей, що Г.М. Давидов не зазначає.

Більш точно визначення поняття «фінансовий контроль» наводять С.І. Юрій, В.І. Стоян, М.Й. Мац. Вони стверджують: «Фінансовий контроль є важливим елементом системи управління фінансами; він включає контроль за дотриманням фінансово-економічного законодавства у процесі формування і використання грошових фондів, оцінку ефективності фінансово-господарських операцій і доцільність здійснених видатків» [8, с.382]. Однак, неточність зазначеного визначення поняття «фінансовий контроль», полягає, на нашу думку, - по-перше, у спробі авторів конкретизувати законодавство, яким керуються суб'єкти господарювання у своїй діяльності, а по-друге, в обмеженні об'єкту контролю, адже поза увагою авторів залишились активи підприємств, установ та організацій.

Савченко Л.А. у своїй дисертаційній роботі «Правові проблеми фінансового контролю в Україні» зазначала: «Фінансовий контроль можна розглядати в

двох аспектах. Він завжди супроводжує людську діяльність, є важливою функцією державного управління, бо слугує цілям перевірки правильності дій. Управління неможливе без отримання інформації про виконання правових приписів, і таку інформацію надає контроль. Його основною метою у даному випадку буде з'ясування, чи всі можливі засоби були використані для виконання управлінського рішення, чи всі умови створені для його реалізації, чи є помилки і недоліки, та які шляхи їх усунення.» [9, с. 4]. А як щодо оцінки ефективності кожного окремого управлінського рішення, його результатів? На нашу думку, кінцевою метою фінансового контролю є визначення оцінки ефективності роботи підприємства, установи, організації.

Серед російських вчених можна виділити Радіонову В.М. та Шлейнікова В.И., яким вдалося уникнути вказаного вище недоліку, розглядаючи фінансовий контроль як «одну з функцій системи управління фінансовими відносинами, основним завданням якої є відстеження правильності функціонування цих відносин на рівні конкретного об'єкта управління з метою визначення обґрунтованості і ефективності управлінських рішень та ступеня їх реалізації, виявлення відхилень, про які доцільно повідомляти органи, які можуть вплинути на покращення ситуації» [10, с.16].

На думку Башкатової Т.О., фінансовий контроль «є невід'ємним елементом управління фінансовими та грошовими потоками на макро -, та мікрорівні з метою забезпечення доцільності та ефективності фінансових операцій». Однак, в той самий час учена стверджує, що фінансовий контроль становить собою діяльність контролюючих органів за дотриманням фінансового законодавства та фінансової дисципліни [11, с.385].

До вчених, які розглядають фінансовий контроль як контрольну **функцію фінансів**, відноситься Є.В.Калюга, котра у своїй монографії „Фінансово-господарський контроль у системі управління” стверджує, що фінансовий контроль ґрунтується на використанні контрольної функції фінансів і виступає як один із проявів її важливого значення в розширеному відтворенні», в той час,

як і Т.О. Башкатова стверджує, що «фінансовий контроль являє собою діяльність державних і громадських органів, спрямовану на перевірку обґрунтованості процесів формування та раціонального використання коштів з метою установлення вірогідності, законності й доцільності операцій.» [12, с.6].

На думку І.А. Белобжецького «фінансовий контроль виступає як результат практичного використання державою контрольних функцій фінансів, тобто внутрішньо властивої їм риси – можливості служити засобом контролю за виробництвом, розподілом і використанням сукупного суспільного продукту і національного доходу», хоча і зазначає при цьому, що однозначно трактувати поняття „контрольна функція фінансів” і „фінансовий контроль” не можна [13, с.8]. Підкресливши, що саме держава використовує контрольну функцію фінансів, І.А. Белобжецький звужує фінансовий контроль до державного фінансового контролю. Однак, за радянських часів, коли не існувало приватної власності, - це виглядає досить логічним.

Фадейкіна Н.В. та Воронов В.О. під «фінансовим контролем» розуміють особливу функцію фінансів, метою якої є розкриття відхилень від прийнятих стандартів законності та ефективності управління фінансовими ресурсами [14, с.11]. Недоліком наведеного визначення є те, що фахівці не називають цю «особливу функцію фінансів».

Радянські вчені не були одностайні щодо визначення поняття фінансовий контроль. Так, Е.А.Вознесенського можна віднести до **групи** вчених, які розглядають фінансовий контроль як діяльність контролюючих органів. На його думку, фінансовий контроль – це «контроль за фінансовою й господарською діяльністю господарюючих суб'єктів, що не виключає, а припускає необхідність здійснення інших видів контролю за господарською діяльністю» [15, с.43]. Е.А. Вознесенський під фінансовим контролем розуміє діяльність державних та суспільних органів. Звертаючи увагу на взаємозумовленість фінансового контролю й фінансової діяльності, економіст правильно вказує на розширення зовнішніх меж контрольної активності органів фінансового контролю. Висновок про по-

ширення фінансового контролю не тільки на фінансові, але й на певний комплекс господарських відносин, видається правильним і таким, що відповідає дійсності. Проте автор не дає тлумачення фінансового контролю як категорії.

За М.С. Малейним, фінансовий контроль – це діяльність фінансових, кредитних та господарських органів (організацій), спрямована на забезпечення фінансової, бюджетної, кредитної, розрахункової та касової дисципліни у процесі виконання планів. Така діяльність регулюється правовими нормами та полягає у перевірці законності, обґрунтованості та раціональності грошових витрат [16, с.103]. Незрозумілим у наведеному визначенні є – чому автором враховуються лише перераховані види дисциплін, а от податкова до уваги не береться. Крім того, сьогодні таке визначення є неактуальним та виглядає пережитком минулого, коли економіка була плановою.

Аналогічним науковим атавізмом можна вважати і трактування поняття «фінансовий контроль» О.О. Анісімова, який стверджує, що фінансовий контроль – це «нагляд за належною реалізацією фінансової політики панівного класу органами управління у процесі виконання останніми функцій держави» [17, с.3]. Наведене визначення стосується капіталістичного суспільства, до якого радянське не відносилось.

Л.К. Воронова пропонує таке тлумачення фінансового контролю: «фінансовий контроль – це діяльність державних органів і недержавних організацій по забезпеченню законності, фінансової дисципліни і доцільності при мобілізації, розподілі і використанні грошових коштів і пов'язаних з цим матеріальних цінностей» [18, с.235]. До суб'єктів фінансового контролю, крім державних органів та недержавних організацій, названих у визначенні Л.К. Вороновою, відносяться ще й власники підприємств та організацій.

Аналогічна неточність міститься у підручнику «Фінанси» під редакцією А.Г.Грязнової та Маркіної О.В., у якому стверджується, що фінансовий контроль здійснюється у встановленому порядку всією системою органів державної влади та органів місцевого самоврядування, у тому числі спеціальними контро-

люючими органами при участі громадських організацій, трудових колективів та громадян. [19, с.320]. В даному випадку автори упускають незалежні аудиторські фірми.

Від зазначених неточностей відходять І.С.Стефанюк та Л.Фещенко. Систему нагляду органів державної влади, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та громадян України за фінансово – господарською діяльністю підприємств, установ, організацій, з метою оцінки економічної ефективності цієї діяльності, на думку І.С.Стефанюка [20, с.3] та Л.Фещенко [21, с.12], являє собою фінансовий контроль. Такої ж думки дотримувався російський економіст Шохін С.О., який підкреслив, що «фінансовий контроль – це багатоаспектна міжгалузєва система нагляду наділених контрольними функціями державних та громадських органів за фінансово-господарською діяльністю підприємств, установ та організацій...» [22, с.6] .

У визначеннях поняття «фінансовий контроль» вчених, які відносяться до **четвертої групи**, слід відмітити один спільний недолік: вони включають до суб'єктів фінансового контролю лише державні контролюючі органи, залишаючи поза увагою власників підприємств, організацій, аудиторські фірми та громадських контролерів. Так, видатний економіст проф. Б.Г.Болдирєв у своєму підручнику «Фінанси капіталістичних країн» трактує фінансовий контроль «як форму державного контролю за утворенням, розподілом та використанням ресурсів усіх ланок фінансової системи» [23, с.210].

Такої ж думки дотримуються О.Ю. Грачова та Е.Д. Соколова, які під фінансовим контролем розуміють вид державного контролю, що «спрямований на перевірку витрачання державних коштів, своєчасності та повноти мобілізації державних ресурсів, законності витрат та доходів усіх ланок фінансової системи, дотримання правил обліку та звітності» [24, с.89].

Англійські економісти Зві Боді та Роберт Мертон трактують фінансовий контроль як «вартісний показник, тому, на відміну від інших видів державного контролю (екологічного, санітарного, адміністративного та інш.) він має місце

у всіх сферах суспільного відтворення та споживання, оскільки супроводжує увесь процес руху грошових коштів і фондів, включаючи стадію осмислення фінансових результатів» [25, с.431] .

П'яту групу уособлює В.З. Шевлокова, на думку якої, - «фінансовий контроль – це сукупність дій та операцій по перевірці фінансових та пов'язаних із ними питань діяльності суб'єктів господарювання та управління, з застосуванням специфічних форм та методів його організації» [26, с.5]. Автор відходить від визначення суб'єктів, які проводять фінансовий контроль.

Р.Г. Сомоев виправляє зазначений недолік, наголошуючи, що «фінансовий контроль – це сукупність заходів, які проводять суб'єкти контролю по перевірці фінансових та пов'язаних з ними операцій та дій органів державної влади, муніципальних утворень, підприємств, установ, організацій, а також населення, з застосуванням специфічних форм та методів організації» [27, с.104].

Фінансовий контроль як перевірку законності та доцільності формування, розподілу та витрачання грошових, трудових, матеріальних та інших ресурсів розглядає Є.О.Алісов [28, с.142].

Проте ні В.З. Шевлокова ні Р.Г. Сомоев та Є.О.Алісов, не вказують на кінцеву мету такого контролю. Даний недолік був врахований А.Н. Козиріним, який висловив думку про те, що фінансовий контроль здійснюється з використанням специфічних організаційних форм і методів. При цьому він зазначив, що такі форми та методи застосовують як державні, так і недержавні органи, які законодавством наділені відповідними повноваженнями, з метою встановлення: по-перше, законності та достовірності фінансових операцій; по-друге, об'єктивної оцінки економічної ефективності фінансово-господарської діяльності; по-третє, виявлення резервів збільшення економічної ефективності та доходних надходжень до бюджету і збереження державної власності [29, с.48]. Останнє наводить на думку, що йдеться все ж таки про державний фінансовий контроль, адже контроль приватних суб'єктів господарювання навряд чи направлений на поповнення бюджету та збереження державної власності.

Проаналізувавши тлумачення поняття «фінансовий контроль» вітчизняними та зарубіжними вченими, спробуємо дати своє власне визначення. Отже, **фінансовий контроль** – це система дій та контрольних заходів органів державної влади і окремих суб'єктів господарювання при управлінні фінансами, яка направлена на попередження та усунення фінансових правопорушень, неефективного управління фінансовими ресурсами та активами з боку підприємств, організацій та установ у процесі їх фінансово-господарської діяльності. Відповідно, **фінансовий контроль на фінансовому ринку** – це система дій та контрольних заходів органів державної влади і окремих суб'єктів господарювання при управлінні фінансами, яка спрямована на попередження та усунення фінансових правопорушень, неефективного управління фінансовими ресурсами та активами з боку фінансових посередників у процесі їх фінансово-господарської діяльності.

Слід зауважити, що теоретичні основи фінансового контролю на фінансовому ринку вітчизняними вченими не досліджені.

Чому саме система дій та контрольних заходів? Тому що система представляється як сукупність заходів, при здійсненні яких застосовуються різноманітні, однак комплексно поєднані методи та прийоми. А от здійснюють ці дії саме *суб'єкти* фінансового контролю – органи державної та місцевої влади (Верховна Рада України, Міністерство фінансів, Рахункова палата, Державна контрольно-ревізійна служба, Державне казначейство, Державна податкова служба, Державна митна служба та інші) та суб'єкти господарювання – це і незалежні аудитори та аудиторські фірми, громадські організації і безпосередньо самий суб'єкт господарювання, тобто внутрішня контрольна служба. Це загальноприйняте розуміння поняття «суб'єкт».

Якщо говорити про сферу застосування фінансового контролю – фінансовий ринок, то можна стверджувати, що коло суб'єктів державного фінансового контролю – звуться до органів, наділених відповідними повноваженнями.

Суб'єкти фінансового контролю здійснюють співставлення фактичного

результату з нормативним, що представляє собою *контрольний захід*.

Основна полеміка серед учених розгорнулася навколо понять «об'єкт» та «предмет» фінансового контролю. Одні автори вважають об'єктом контролю поведінку та дії людей (Е.А.Вознесенський, І.А.Белобжецький), другі під об'єктом розуміють діяльність підприємств, організацій, органів управління, посадових осіб (В.З. Шевлоков, В.М. Радіонова), треті – фінансові показники діяльності підприємств, організацій та установ (А.М. Ковальова), четверті – майно, джерела його формування та господарські процеси (В.В. Бурцев, М.С Шидловська). Тобто, об'єктом є те, на що суб'єкт може здійснити безпосередній вплив. На нашу думку, *об'єктом* фінансового контролю є комплекс господарських процесів та грошових відносин сфери матеріального виробництва та невиробничої сфери; фінансові ресурси суб'єкта господарювання та управлінські рішення керівництва суб'єкта господарювання з питань фінансово-господарської діяльності; на фінансовому ринку – фінансові ресурси та управлінські рішення керівництва учасників фінансового ринку з питань фінансово-господарської діяльності.

Дискусії точаться й навколо трактування предмету фінансового контролю. Дослідивши вітчизняну та зарубіжну економічну літературу, ми дійшли висновку, що *предметом* фінансового контролю можуть бути: фінансові показники господарської діяльності; податки, збори та платежі, які надходять до бюджету та цільових фондів; бюджетні показники бюджетного процесу. Слід зауважити, що лише останні – бюджетні показники – не є предметом фінансового контролю на фінансовому ринку. Отже, предмет фінансового контролю залежить від організаційно-правової форми господарювання підконтрольного суб'єкта. До *підконтрольних суб'єктів* відносять підприємства, установи, організації, а на фінансовому ринку – банківські та небанківські фінансові установи.

Суб'єкти фінансового контролю здійснюють контрольні заходи (в тому числі і на фінансовому ринку) з *метою* зміцнення фінансової дисципліни, забезпечення економії матеріальних, трудових і грошових ресурсів, а також пов-

ного, своєчасного та доцільного формування і використання грошових коштів у суспільстві для досягнення ефективного результату.

Досягнення поставлених цілей вимагає реалізації певних завдань, які можна об'єднати у три групи (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Основні завдання фінансового контролю [складено автором за даними 9,11, 30, 31, 32, 33, 34, 35]

Основні завдання фінансового контролю не змінюються в залежності від зміни сфери застосування фінансового контролю. Так, на фінансовому ринку вони лише будуть стосуватись учасників ринку.

Мета та завдання фінансового контролю визначають його функції, в основі яких знаходиться процес вивчення певного об'єкта (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Функції фінансового контролю [складено автором за даними 9, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39]

№ п/п	Функції	Характеристика
1	Нормативна	визначає правове забезпечення здійснення фінансового контролю та необхідність його зміни
2	Управлінська	визначає організацію управління системи фінансового контролю
3	Аналітична	проведення аналізу фінансово-господарської діяльності і управлінських рішень та розробка пропозицій по усуненню виявлених недоліків
4	Координаційна	єдність дій органів фінансового контролю

5	Профілактична, превентивна	проведення роз'яснювальної та консультаційної роботи органами фінансового контролю з метою попередження фінансових правопорушень та неефективного управління фінансовими ресурсами
6	Мобілізуюча	в результаті фінансового контролю фінансові ресурси мобілізуються
7.	Прогнозувальна	формування прогнозів (планів) та порівняння їх з реальними показниками

Засобами досягнення цілей та вирішення конкретних завдань фінансового контролю є *методи*.

Аналіз наукових досліджень показав, що всі методи фінансового контролю можна згрупувати таким чином: *загальнонаукові методи* (аналіз, синтез, дедукція, індукція і т.п.), *методи впливу* (штрафні санкції, система заохочення і т.п.) та *емпіричні методи* (за допомогою яких здійснюється контрольні процедури), які, в свою чергу, представлені:

- документальними методами: арифметична і формальна перевірка, суцільне спостереження, юридична оцінка документів, спосіб оберненого підрахунку, прийоми економічного аналізу та інші;
- фактичними методами: інвентаризація, експертна оцінка, контрольна закупка та інші.

Крім того, виділяють *специфічні методи суміжних економічних наук*, які також можна віднести до методів фінансового контролю, зокрема – прийоми економічного аналізу, економіко-математичні методи, методи теорії імовірності та математичної статистики [40].

Щодо методів фінансового контролю у науковців немає спільної думки. Значна їх частина до методів відносить - спостереження, перевірку, аналіз та ревізію.

Деякі вчені ревізію, перевірку, та спостереження відносять не до методів, а до форм фінансового контролю.

Перш за все визначимось з поняттям «форма». Радянський енциклопедичний словник наводить таке тлумачення форми - «форма – це зовнішній обрис, зовнішній вигляд, контури предмета» [41, с.1435].

На нашу думку, під *формою* фінансового контролю слід розуміти засоби організації та вираження контрольних дій. Отже, аналіз та спостереження слід відносити до методів, а от перевірку та ревізію – до форм фінансового контролю [42, 43, 44]. Аналогічно до таких форм фінансового контролю можна віднести інспектування, аудит, судово-бухгалтерську експертизу.

Слід зауважити, що із зміною економічної моделі суспільства актуальності набувають все нові і нові форми фінансового контролю. Так, зокрема, до сучасних форм фінансового контролю можна віднести:

- аутсорсинг – «виконання певних функцій і робіт, які традиційно вважаються «внутрішніми» і виконуються штатними працівниками, шляхом залучення зовнішніх незалежних сторін на договірній основі» [45, с.186; 44];

- моніторинг – «методика та система спостережень за станом певного об'єкта чи процесу, які дають можливість спостерігати їх у розвитку, оцінювати, оперативно виявляти результати впливу різноманітних зовнішніх факторів. Результати моніторингу дають можливість вносити корективи в управління об'єктом чи процесом» [47];

- пруденційний нагляд (від англ. prudential - розсудливий) – «складова частина загальної системи нагляду, що проводиться органами, які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг, і базується на регулярному проведенні оцінки загального фінансового стану фінансової установи, результатів діяльності системи та якості управління нею, дотримання обов'язкових нормативів та інших показників і вимог, що обмежують ризики за операціями з фінансовими активами» [48].

До сьогодні вчені не дійшли спільної думки відносно питання класифікації видів фінансового контролю.

В окремих наукових колах формами фінансового контролю вважають по-

передній, поточний та наступний контроль, однак, на нашу думку, це види фінансового контролю за класифікаційною ознакою – час проведення контрольних заходів. В залежності від критерію класифікації, можна виділити ще ряд видів фінансового контролю (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Класифікація видів фінансового контролю [складено автором за даними 9, 11, 30, 31, 32, 33, 34, 49, 50, 51, 52, 53]

№ п/п	Критерій класифікації	Вид фінансового контролю
1	Час проведення контрольних дій	- попередній (превентивний); - поточний; - наступний (ретроспективний)
2	Регламент здійснення контрольних дій	- обов'язковий; - ініціативний
3	Суб'єкти контрольних дій	- державний: урядовий [54], парламентський [55], президентський; - муніципальний; - суб'єктів господарювання (незалежний аудиторський, внутрішній контроль фірми громадський контроль)
4	Об'єкти контрольних дій	- бюджетний; - податковий; - кредитний; - валютний; - страховий; - інші
5	Об'єм контрольних дій	- комплексний; - частковий; - повний; - вибіркового; - суцільний; - тематичний
6	Залежно від взаємовідносин суб'єкта та об'єкта	- внутрішній; - зовнішній
7.	Залежно від характеру контрольного заходу	- плановий; - позаплановий

Слід зауважити, що, якщо державний фінансовий контроль здійснюється

за всіма суб'єктами господарювання, то муніципальному контролю підлягають лише підприємства та організації комунальної форми власності, тобто на фінансовому ринку такий контроль здійснюватись не буде. За інституційною ознакою фінансовий контроль на фінансовому ринку, а саме – за діяльністю небанківських неприбуткових фінансових установ, поділяється на види перелік яких наведено на рис.1.2. Крім того, наведений поділ фінансового контролю за об'єктами для фінансового ринку не характерний.

Рис. 1.2. Види фінансового контролю за інституціональною ознакою [складено автором]

Перераховані вище суб'єкти, підконтрольні суб'єкти, об'єкти, предмет, форми, методи, види фінансового контролю, а також його принципи, теоретична і нормативна бази, методологічне забезпечення являють собою **систему фінансового контролю (в тому числі і на фінансовому ринку)**. Системі фінансового контролю властива цілеспрямованість, яка проявляється в тому, що всі види і форми контролю слугують загальній меті — сприянню успішній реалізації фінансової політики, ефективному використанню фінансових ресурсів.

Досягнення цілей та завдань фінансового контролю, побудова цілісної та

ефективної системи реалізується з дотриманням зрозумілих для суспільства *принципів*. Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури дає можливість констатувати факт відсутності єдиного механізму застосування принципів фінансового контролю.

Серед основних принципів фінансового контролю, зафіксованих у Лімській декларації керівних принципів контролю, що прийнята IX Конгресом Міжнародної організації вищих контрольних органів (INTOSAI) у жовтні 1977 р. [56], були передбачені такі:

- незалежність фінансового контролю як невід'ємного атрибута демократії й обов'язкового елемента управління фінансовими ресурсами;
- законодавче закріплення незалежності органів фінансового контролю;
- визначення необхідності здійснення попереднього контролю й контролю за фактичними результатами;
- наявність внутрішнього та зовнішнього контролю як обов'язкової умови існування фінансового контролю;
- гласність та відкритість контрольних органів, з обов'язковою вимогою додержання комерційної та іншої таємниці, що захищається законом.

Законність, об'єктивність, невідворотність покарання осіб, що здійснили фінансові порушення та притягнення до відповідальності, на думку Е.Ю. Грачевої та Л.Я. Хориної, є основними принципами фінансового контролю [57, 58]. В.В. Бурцев вважав основними принципами – законність, незалежність, збалансованість, системність [59].

На наш погляд, до основних принципів фінансового контролю взагалі та фінансового контролю на фінансовому ринку зокрема, слід відносити принципи, наведені у табл.1.3.

Принципи фінансового контролю [складено автором за даними 9, 11,
30, 32, 33, 49, 52]

№ п/п	Назва принципу	Характеристика
1	принцип незалежності	встановлює недопустимість якого-небудь силового, матеріального чи морального впливу на суб'єкт контролю.
2	принцип законності	всі органи фінансового контролю повинні суворо дотримуватись норм та правил, встановлених законодавством, забезпечувати охорону інтересів суспільства і громадян. Органи фінансового контролю та їх посадові особи при виконанні своїх обов'язків повинні дотримуватись Конституції і законів України.
3	принцип гласності	відкритість діяльності органів фінансового контролю. Результати державного контролю повинні бути доступні кожному громадянину, як правило їх доводять через засоби масової інформації; про результати внутрішнього контролю повідомляють колектив, чия діяльність перевірялась, та посадові органи вищого управління. Гласність результатів контролю і прийнятих у зв'язку з ним рішень мобілізує на вилучення виявлених негативних факторів і забезпечення успішного виконання покладених на них обов'язків, виховує їх у дусі дотримання діючих законів і положень.
4	принцип системності	наявність системи органів фінансового контролю. При проведенні контрольних заходів повинні розглядатися всі сторони об'єкта контролю і вся система його взаємозв'язків по вертикалі та горизонталі структури управління.
5	принцип об'єктивності	визначає вірне, повне та об'єктивне пояснення результатів контролю на основі співставлення змісту перевірених фактів з законами, основними положеннями, інструкціями и розпорядженнями керівних органів, що регулюють перевірочну діяльність і дії посадових осіб при її виконанні.
6	принцип ефективності	проявляється в своєчасності і повноті виявлення відхилень, їх причин і винних, а також оперативності в виправленні допущених негативних результатів і забезпеченні відшкодування завданої матеріальної шкоди.

Всі ці принципи є обов'язковими, а їх дотримання визначатиме ефективність фінансового контролю взагалі та на фінансовому ринку зокрема.

Основною групою елементів системи фінансового контролю є його *теоретична база*, без якої не функціонуватимуть інші елементи, та й взагалі така

система не буде цілісною.

Нормативно-правова база як елемент системи фінансового контролю закріплює основи фінансового контролю. В Україні нормативно-правове поле фінансового контролю не достатньо врегульоване, законодавча база у цій галузі відстає від економічної реальності, завдань держави у фінансовій сфері. Про це свідчить хоча б той факт, що до сьогодні залишається неприйнятим Закон України «Про фінансовий контроль в Україні», який повинен стати основним нормативно-правовим актом, що регламентуватиме систему відносин фінансового контролю. Натомість існує цілий перелік законодавчо-нормативних актів, які так чи інакше відносяться до сфери фінансового контролю.

До нормативно-правової бази фінансового контролю на фінансовому ринку будуть відноситись законодавчо-нормативні акти, які регулюють фінансовий контроль взагалі та діяльність учасників ринку зокрема.

Методологічне забезпечення безпосередньо встановлює порядок проведення контрольних заходів. Кожен контролюючий орган видає окремі методичні рекомендації, а внутрішні служби – інструкції. В нашій країні достатня кількість методологічного забезпечення, однак часто воно суперечливе та незрозуміле. Теж саме стосується і методологічного забезпечення фінансового контролю на фінансовому ринку, яке розробляється відповідними суб'єктами.

Дослідивши теоретичні засади фінансового контролю, необхідно підкреслити, що суб'єкти фінансового контролю, методи та порядок його проведення, залежатимуть від обраного об'єкту такого контролю.

1.2. Фінансово-господарська діяльність небанківських неприбуткових фінансових установ як об'єкт фінансового контролю

Ускладнення форм та способів розміщення тимчасово вільних коштів

призвело до появи нових специфічних видів професійної діяльності, які спрямовані на обслуговування власників таких фінансових ресурсів [60, 61]. Така професійна діяльність представляє собою діяльність із надання різноманітних фінансових послуг суб'єктам господарювання, фізичним особам, державі, органам місцевого самоврядування.

Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначає сутність фінансових послуг та суб'єктів, які їх надають. Отже, «фінансова послуга - операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, - і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів» [62, ст.1]. Розрізняють безліч видів фінансових послуг, які можна об'єднати у три групи:

- фінансове посередництво;
- страхування;
- допоміжні послуги у сфері фінансового посередництва і страхування [60].

Сферою надання зазначених послуг є ринок фінансових послуг, який відображає конкретні форми організації руху фінансових ресурсів за допомогою фінансово-кредитного механізму. Поняття «ринок фінансових послуг» є ширшим за поняття «фінансовий ринок».

Послуги з фінансового посередництва у більшості своїй належать до ринку фінансових послуг, а от до фінансового ринку можуть і не відноситись. Виняток становлять операції з купівлі-продажу фінансових ресурсів, які можуть здійснюватись безпосередньо між продавцем і покупцем, наприклад, придбання акцій інвестором безпосередньо в емітента. В даному випадку послуга як така відсутня, - тому така операція не є об'єктом ринку фінансових послуг. Різноманітні операції банків з векселями (авалювання, акцептування, інкасування), операції з перевідступлення боргу (факторинг, форфейтинг), в свою чергу, на-

лежать до ринку фінансових послуг, а от до фінансового ринку – ні [63, 64].

До суб'єктів, що надають фінансові послуги відносять: «банки, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг». Всі ці установи Законом визначені як «фінансові» [62, ст.1]. З числа таких фінансових установ виділяють учасників ринків фінансових послуг - «юридичні особи та фізичні особи - суб'єкти підприємницької діяльності, які відповідно до закону мають право здійснювати діяльність з надання фінансових послуг на території України, та споживачі таких послуг» [62, ст.1].

Тобто, законодавство України розмежовує фінансові ринки та ринки фінансових послуг.

Частина учасників ринків фінансових послуг – «юридичні особи, які відповідно до законодавства не є банком, надають одну або декілька фінансових послуг та які внесено до відповідного державного реєстру фінансових установ у порядку, встановленому законодавством» визначене як *небанківські фінансові установи*. [65, ст.1]

Послуги, які надають небанківські фінансові установи, аналогічні банківським, виступають, як альтернатива банківському сектору. Однак в той час, як банки ведуть свою історію з дня проголошення незалежності нашої країни, більшість небанківських фінансових установ – з кінця дев'яностих років. Саме тому, питання щодо становлення дієвої системи фінансового контролю у сфері небанківських фінансових установ на сьогодні ще не вирішене і постає особливо гостро.

До складу небанківських фінансових установ відносять: страхові компанії, кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, ломбарди, фінансові компанії, які здійснюють лізингові, факторингові та інші фінансові операції (табл. 1.4).

**Види небанківських фінансових установ [складено автором за даними
62, 66, 67, 68, 69]**

Вид небанківської фінансової установи	Сутність діяльності	Основні законодавчо-нормативні акти, які регулюють діяльність
Страхова компанія	захист майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [66, ст. 1]	Закон України «Про страхування» [66]; Розпорядження "Про затвердження Порядку надання страховиками (цедентами, перестраховальниками) інформації про укладені договори перестраховування з страховиками (перестраховками) нерезидентами до Держфінпослуг" [70]; Розпорядження Держфінпослуг «Про Єдиний державний реєстр страховиків (перестраховиків) України» [71]; Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Ліцензійних умов провадження страхової діяльності» [72]
Недержавний пенсійний фонд	накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду [67, ст. 1]	Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [67]; Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Положення про внесення інформації про недержавні пенсійні фонди до Державного реєстру фінансових установ» [73]
Кредитна спілка	задоволення потреб членів спілки у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків її членів [68, ст. 1]	Закон України «Про кредитні спілки» [68]; Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження положення про внесення інформації про кредитні спілки до Державного реєстру фінансових установ» [74]
Ломбард	надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам готівкою чи у безготівковій формі за рахунок власних або залучених коштів, крім депозитів, під заставу майна та майнових прав на визначений строк і під відсоток, а також надання супутніх ломбардних послуг [69]	Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок проведення внутрішнього фінансового моніторингу суб'єктами господарювання, що провадять господарську діяльність з організації та утримання казино, інших гральних закладів, і ломбардами» [69] Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Положення про порядок надання фінансових послуг ломбардами» [75]

Фінансова компанія	<ul style="list-style-type: none"> - надання фінансових послуг з управління фінансовими активами (створення фондів фінансування будівництва та фондів операцій з нерухомістю); - послуг кредитування та кредитні операції (лізингові, факторингові, поручительство, надання гарантій та інші); - діяльність із забезпечення проведення розрахунків (обмін валюти, переказ грошових коштів) 	Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Положення про внесення інформації щодо фінансових компаній до Державного реєстру фінансових установ та встановлення вимог до облікової та реєструючої системи фінансових компаній» [76]; Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження переліку видів послуг, які можуть бути зазначені у додатку до свідоцтва про реєстрацію фінансової установи, що видається фінансовій компанії» [77]
--------------------	---	---

Необхідно зауважити, що деякі вчені до небанківських фінансових установ відносять – благодійні фонди. Так, зокрема, Мешко О.І. у своїй дисертації «Аналіз активів неприбуткових фінансових установ: методика та організація» стверджує, що специфікою діяльності благодійних фондів як «спеціалізованої небанківської фінансової установи» є «Залучення коштів здійснюється за рахунок грошових внесків або пакетів акцій корпорацій та крупних власників. За рахунок цього фонди діють на ринку капіталів, розміщуючи кошти в цінні папери або отримуючи дивіденди з отриманих цінних паперів» [78, с.10].

Однак, така думка автора суперечить встановленим в Україні правовим положенням. Як вже зазначалось, визначення поняття «небанківська фінансова установа» міститься у Постанові НБУ «Про затвердження Положення про порядок надання небанківським фінансовим установам, національному оператору поштового зв'язку генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій», у якій чітко виписано, що небанківська фінансова установа - це установа, яка надає фінансові послуги та яку внесено до державного реєстру фінансових установ [65]. Таким чином, щоб віднести ту чи іншу установу до небанківських фінансових, необхідно перевірити: по-перше, чи надає така установа фінансові послуги, по-друге, чи законодавчо встановлене внесення таких установ до реєстру фінансових установ?

Звернемося до Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» [79], в якому зазначено, що головною метою діяльності благодійної організації є «здійснення благодійної діяльності», серед основних напрямів (зазначених у Законі) немає – «надання фінансових послуг». Крім того, у ст.4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» наведений перелік фінансових послуг, жодну з яких благодійний фонд не здійснює [62]. Отже, ми дійшли висновку, що, відповідно до вітчизняного законодавства, благодійний фонд не надає фінансові послуги.

У законодавстві України відсутній перелік фінансових установ, які підлягають внесенню до Державного реєстру фінансових установ. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг «Про затвердження Положення про Державний реєстр фінансових установ» містить положення, в якому зазначено: «Дія цього Положення поширюється на всі юридичні особи (крім банків, професійних учасників фондового ринку, інститутів спільного інвестування в частині їх діяльності на фондовому ринку, фінансових установ, які мають статус міжурядових міжнародних організацій, Державного казначейства України та державних цільових фондів), незалежно від організаційно-правової форми, форми власності, які відповідно до Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" надають одну чи декілька фінансових послуг, державне регулювання яких належить до компетенції Комісії» [80]. Тобто, знову ж таки приходимо до питання про сутність та видів фінансових послуг. Давши відповідь на перше питання, ми автоматично відповіли на друге – благодійні фонди не підлягають внесенню до Державного реєстру фінансових установ. Підтвердженням цього є відсутність благодійних фондів як небанківських фінансових установ у переліку таких установ, наведених на офіційному веб-сайті Держфінпослуг – основного регулятора на ринку фінансових послуг України.

Слід зауважити, що в науковій літературі з приводу віднесення благодійних фондів до небанківських фінансових установ точаться дискусії. Це зумов-

лено тим, що благодійний фонд здійснює свою діяльність, яка пов'язана з перерозподілом ресурсів, в інтересах третіх осіб та він зацікавлений у збереженні реальної вартості активів. Однак, на нашу думку, послуги, які здійснюють благодійні фонди, не можна віднести до жодного виду зазначених нами вище фінансових послуг, - тому такі суб'єкти господарювання не є фінансовими установами.

Визначившись зі складом небанківських фінансових установ, необхідно визначити і місце таких установ на ринку фінансових послуг України.

Небанківські фінансові установи за величиною активів суттєво поступаються комерційним банкам: їх питома вага коливається від 13,4% - у 2004 році до 5,96% - у 2008 від загальних активів (рис. 1.3). Необхідно зауважити, що в абсолютному вираженні активи фінансових установ щороку зростають, однак темпи їх приросту поступаються банківському сектору.

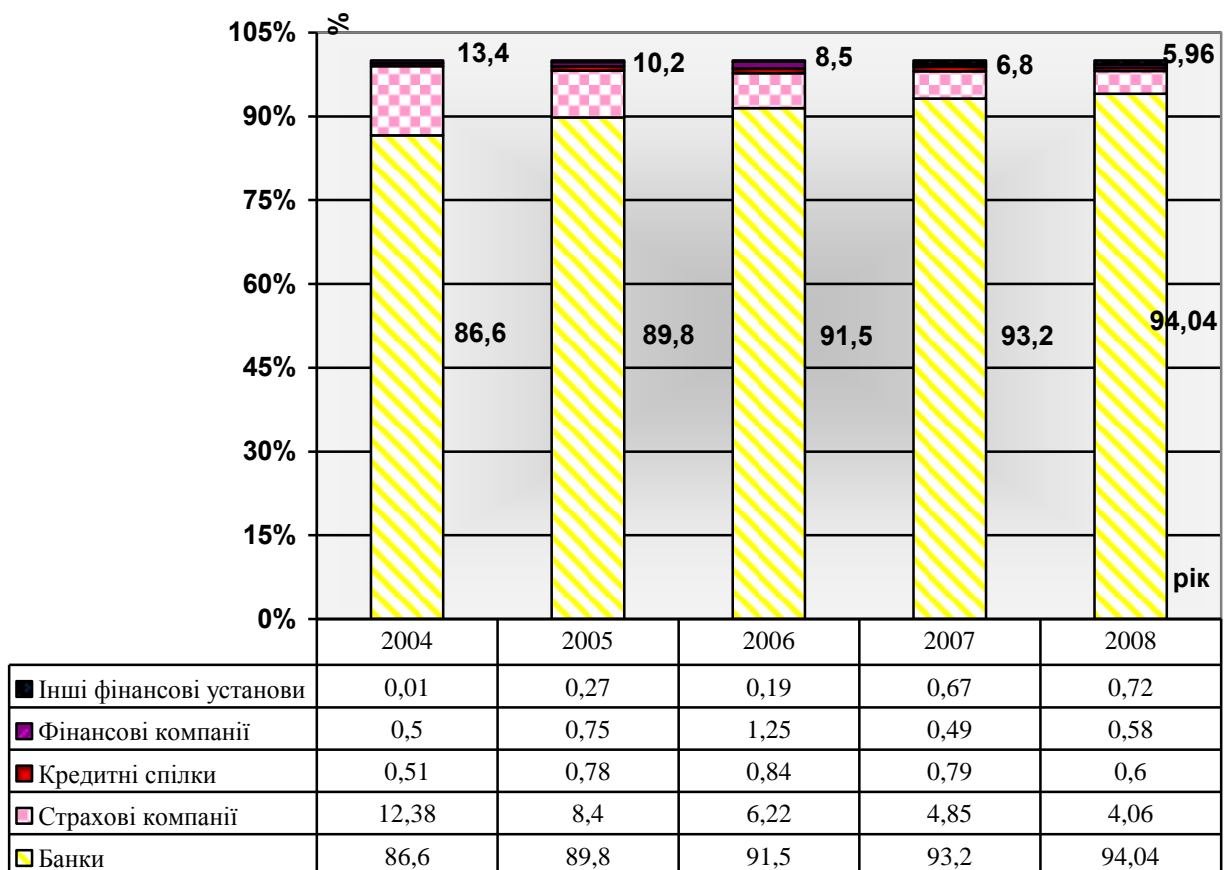

Рис. 1.3. Співвідношення фінансових установ в Україні за активами, % (станом на 31.12) [складено автором за даними 81 та 82]

Як видно з рис. 1.3 за активами на другому місці після банків знаходяться страхові компанії, а на третьому, із значним відставанням, – кредитні спілки.

Частка активів небанківських фінансових установ на фінансовому ринку України на сьогодні незначна, однак є значний потенціал для зростання цієї частки, передусім, за рахунок збільшення вже існуючих та створення нових небанківських фінансових установ. Вже сьогодні на ринку фінансових послуг за кількістю перше місце посідає саме учасник ринку небанківських фінансових послуг – кредитні спілки. Так, згідно звітів НБУ та Держфінпослуг, банки та кредитні спілки станом на 01.01.2009 року склали відповідно 184 та 878 одиниць.

Структура учасників ринку фінансових послуг за кількістю установ зображена на рис. 1.4.

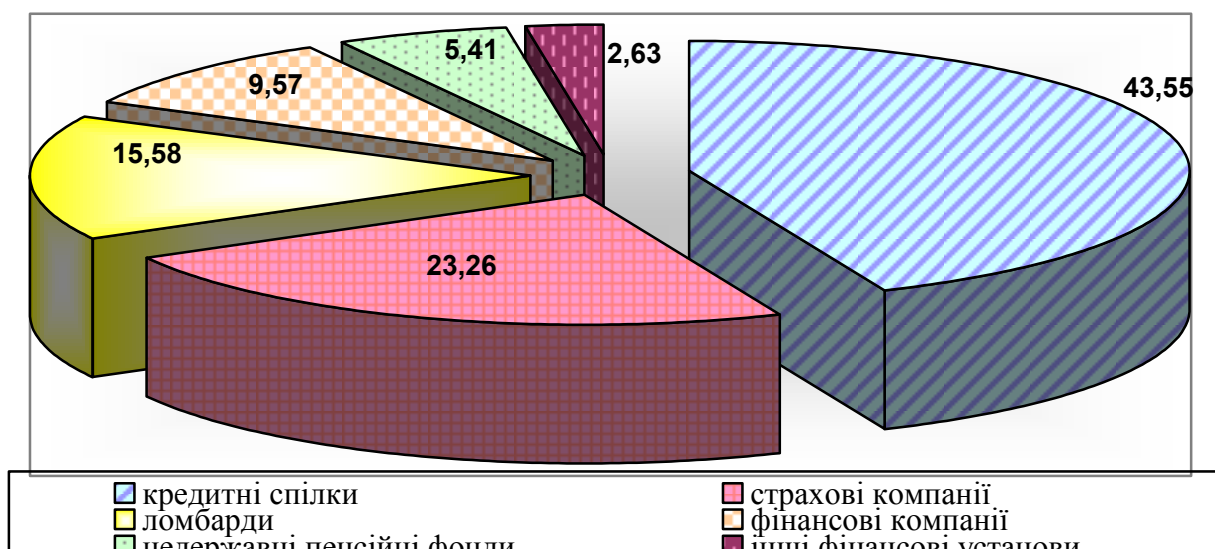

Рис. 1.4. Структура небанківського фінансового ринку України за кількістю станом на 31.12.2008 року, % [складено автором за даними 82]

З числа небанківських фінансових установ виділяють недержавні пенсійні фонди та кредитні спілки, які, згідно пп. 7.11.1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств та організацій» [83], відносяться до неприбуткових установ та організацій та вносяться до Реєстру таких установ під ознаками неприбутковості 0009 та 0010 відповідно. Однак, слід зауважити, що законо-

давством України не визначено поняття «неприбуткова установа та організація». Господарський кодекс України (ст.52) містить лише посилання на некомерційне господарювання як діяльність, пов'язану з досягненням економічних, соціальних та інших результатів без отримання прибутку [84].

На нашу думку, *неприбуткові організації* – це юридичні особи, основною метою діяльності яких є отримання соціального ефекту, а не прибутку.

У спеціальних законодавчих актах також визначено неприбутковий статус недержавних пенсійних фондів та кредитних спілок. Так, у Законі України «Про недержавне пенсійне забезпечення» зазначено, що «недержавний пенсійний фонд - юридична особа, створена відповідно до цього Закону, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства)» [67].

Аналогічне положення містить і Закон України «Про кредитні спілки» - «кредитна спілка - це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах» [68].

Кількість неприбуткових фінансових установ в Україні щороку зростає (рис. 1.5), що свідчить про зростання попиту населення на послуги, що надають такі установи.

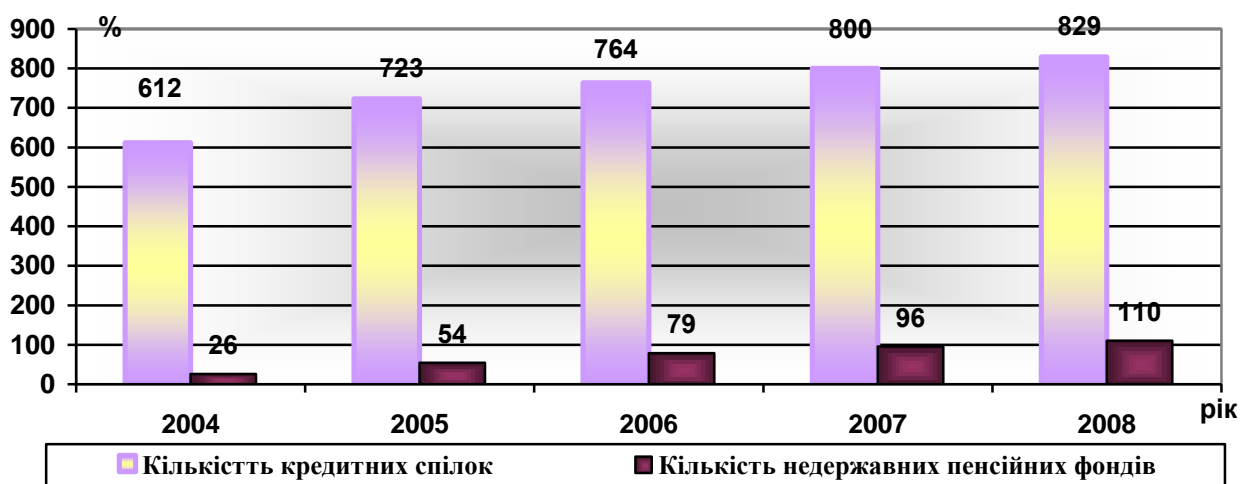

Рис 1.5. Динаміка змін кількості неприбуткових фінансових установ [розраховано та складено автором за даними 82 та 85]

Підтвердженням цього є відомості щодо кількості учасників неприбутко-

вих фінансових установ, яка зросла з 2004 по 2008 роки у 3,89 рази, що склало – 3,2 млн. осіб або 15,3% від занятого населення у віці від 15 до 70 років (станом на 01.01.2009р.) (рис. 1.6).

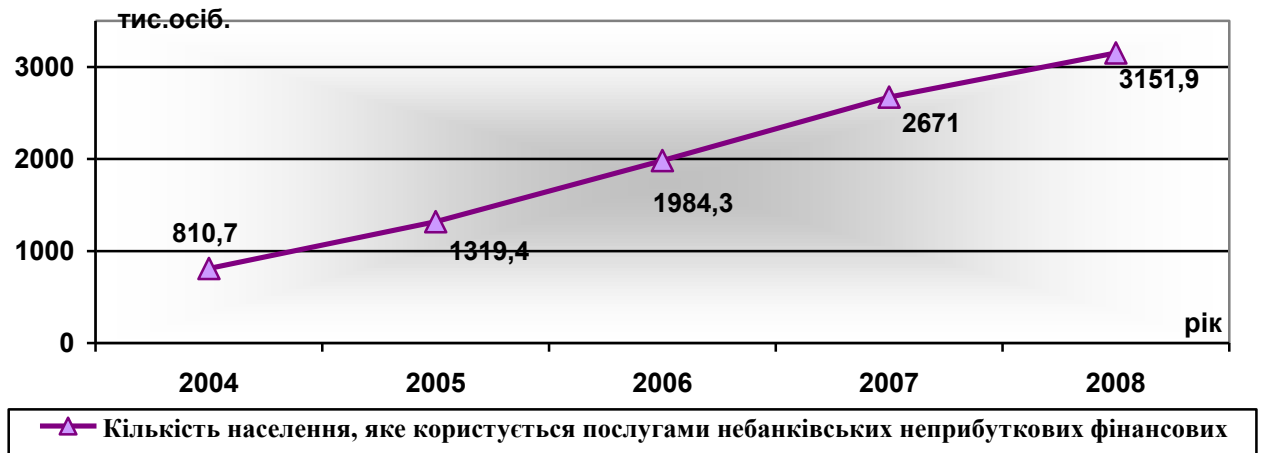

Рис 1.6. Динаміка змін кількості учасників небанківських неприбуткових фінансових установ [складено автором за даними 82]

Не менш чисельною є участь населення у кредитних спілках. Так, станом на 1.01.2009р., членами кредитних спілок було 2669,4 тис. громадян., що складає 5,78% усього населення України [розраховано та складено автором за даними 82 та 85].

Зупинимось більш докладно на специфіці діяльності кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів.

Кредитні спілки України здійснюють свою фінансово-господарську діяльність шляхом надання фінансових послуг, зокрема, ст. 21 Закону «Про кредитні спілки» передбачено, що кредитна спілка [68]:

- приймає вступні та обов'язкові пайові та інші внески від членів спілки;
- надає кредити своїм членам на умовах їх платності, строковості та забезпеченості в готівковій та безготівковій формі;
- залучає на договірних умовах внески (вклади) своїх членів на депозитні рахунки як у готівковій, так і в безготівковій формі;
- виступає поручителем виконання членом спілки зобов'язань перед

третіми особами;

- розміщує тимчасово вільні кошти на депозитних рахунках в установах банків, які мають ліцензію на право роботи з вкладками громадян, об'єднаній кредитній спілці, а також придбаває державні цінні папери, перелік яких встановлюється Уповноваженим органом, та паї кооперативних банків;

- залучає на договірних умовах кредити банків, кредити об'єднаної кредитної спілки, кошти інших установ та організацій виключно для надання кредитів своїм членам, якщо інше не встановлено рішенням Уповноваженого органу;

- надає кредити іншим кредитним спілкам, якщо інше не встановлено рішенням Уповноваженого органу;

- виступає членом платіжних систем;

- оплачує за дорученням своїх членів вартість товарів, робіт і послуг у межах наданого йому кредиту;

- провадить благодійну діяльність за рахунок коштів спеціально створених для цього фондів.

Найбільшу питому вагу у фінансових послугах кредитних спілок складають залучені внески на депозитні рахунки та видані кредити фізичним і юридичним особам – членам кредитної спілки, які найбільш пов'язані з вірогідністю фінансових втрат, залучених фінансовою установою заощаджень населення [86]. Варто зазначити, що на обсяги залучень значний вплив має розмір доходів, витрат та заощаджень населення (табл. 1.5).

Динаміка збільшення доходів, витрат, заощаджень населення України та обсяг залучених депозитів кредитними спілками [розраховано та складено автором за даними 85]

Показник	Рік				
	2004	2005	2006	2007	2008
Доходи, млрд. грн.	274,2	381,4	472,1	625,9	856,6
Приріст, % (ланцюговий)	-	39,1	23,78	32,58	36,86
Реальні доходи, млрд. грн.	212,0	298,3	363,6	471,0	646,3
Приріст, % (ланцюговий)	-	40,71	21,89	29,54	37,22
Витрати, млрд. грн.	243,2	355,8	427,9	568,0	786,9
Приріст, % (ланцюговий)	-	46,3	20,26	32,74	38,54
Заощадження, млрд. грн.	31,1	25,7	44,2	57,9	69,8
Приріст, % (ланцюговий)	-	-17,36	71,98	31,0	20,55
Частка заощаджень у доходах, %	11,34	6,74	9,36	9,25	8,15
Обсяг залучених депозитів кредитними спілками, млрд.грн.	0,75	1,68	3,1	4,79	5,35
Приріст, % (ланцюговий)	-	125,00	84,56	54,54	11,72
Частка залучених заощаджень кредитними спілками у вигляді внесків, %	2,41	6,54	7,01	8,27	7,66

Як видно з таблиці, в абсолютному вираженні майже всі зазначені показники щороку зростали, що призвело до збільшення за п'ять останніх років: доходів – на 582,4 млрд.грн., витрат – на 543,7 млрд.грн., заощаджень – на 38,7 млрд.грн. Однак їх приріст був нерівномірним, так у 2006 році, у порівнянні з 2005 роком, відбулося значне зменшення: доходів – на 15,32%, реальних доходів – на 18,92%, витрат – на 26,04%. Проте приріст заощаджень у зазначений період становив 89,34%. Такі дані можуть бути свідченням, з одного боку - нестабільності економіки України та невпевненості людей «у завтрашньому дні», а з другого – створення на фінансовому ринку привабливих умов для розміщення накопичень.

Як свідчить аналіз наведених статистичних даних, витрати та заощадження населення України перевищують їх реальні доходи, зокрема у 2006 році – на

108,5 млрд. грн. або в 1,3 рази, у 2007 році – на 154,9 млрд.грн. або в 1,33 рази, у 2008 році – на 210,4 млрд.грн. або в 1,33 рази. Таке перевищення, на нашу думку, говорить про тінізацію доходів населення, причому за 5 останніх років маємо стійку тенденцію росту тіньових доходів населення майже в 3 рази. Залучення цих коштів до економіки є важливим завданням держави та уряду [87].

В аспекті вирішення проблеми виводу доходів населення з тіньового обороту «завдання полягає у тому, щоб сформувати фінансово-кредитну політику, яка відповідала б не лише інтересам засновників, а й переважної частини населення, що потенційно готове стати суб'єктом цього сегменту фінансового ринку» [88, с.108]. З цього приводу, саме кредитні спілки, які діють «не в інтересах капіталу, а в інтересах споживачів» [88, с.73], «мають відігравати значну роль у розширеному використанні суб'єктами домогосподарств їх фінансових послуг» [89, с.16].

На сьогодні кредитні спілки залучають у вигляді депозитів поки що незначну частку заощаджень населення, однак такі установи мають значний потенціал, про що свідчить динаміка залучення заощаджень населення (рис. 1.7).

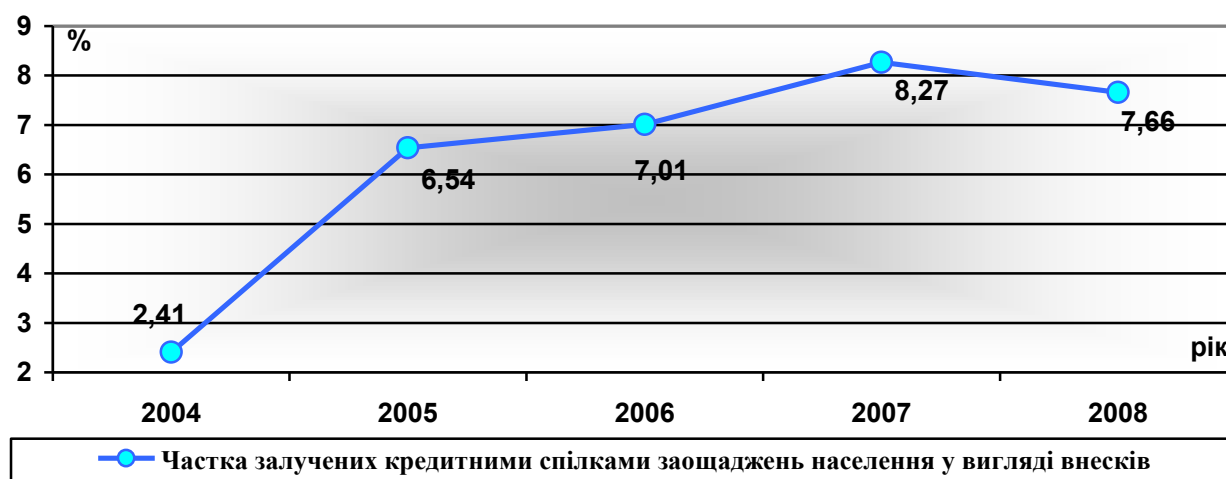

Рис 1.7. Частка заощаджень населення, яка залучається у вигляді внесків кредитними спілками України [складено автором за даними 82]

Така позитивна динаміка збільшення обсягів залучених у вигляді депози-

тів коштів свідчить на користь вибору населенням України кредитних установ однією з складових інвестиційних портфелів. І це не дивлячись на те, що збільшується кількість проблемних кредитних спілок та випадків неповернення вкладникам депозитів (станом на 1 квітня 2009 року, тільки за офіційними даними, проблемними були 14% кредитних спілок України, що об'єднують 32% вкладників із загальною сумою внесків близько 800 млн.грн. [90]).

У середньому по Україні на одну особу, яка має внески на депозитних рахунках у кредитних спілках, припадало: у 2004 році – 8,77 тис.грн., у 2005 році – 14,54 тис.грн., у 2006 році - 18,71 тис.грн., у 2007 році - 14,07 тис.грн., у 2008 році – 24,09 тис.грн. [розраховано автором за даними 82]. Невеликі обсяги вкладів на депозитні рахунки на одного члена кредитної спілки є свідченням залучення до кредитних спілок населення з невеликим достатком, що підтверджує «вагомий соціальний аспект кредитної кооперації» [91, с.6].

Разом з тим, слід зауважити, що при зростанні у 2008 році обсягів депозитних внесків, вперше за п'ять останніх років діяльності кредитних спілок в Україні, зменшилась кількість членів, які мають внески на депозитних рахунках (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Динаміка обсягів залучених депозитів та кількості членів кредитних спілок [розраховано та складено автором за даними 82]

Показник	Рік, станом на 31.12				
	2004	2005	2006	2007	2008
Кількість членів КС, що мають внески на депозитних рахунках, тис. осіб	62,8	78,8	103,0	245,3	164,0
<i>Абсолютний приріст (ланцюговий), тис. осіб</i>	-	16,0	24,2	142,3	-81,3
Обсяг залучених депозитів членів КС, млн.грн.	550,4	1146,0	1927,0	3451,0	3951,1
<i>Абсолютний приріст (ланцюговий), млн.грн.</i>	-	595,6	781,0	1524,0	500,1

Головним фактором впливу на скорочення кількості членів, що мають

внески на депозитних рахунках, було прийняття більшістю кредитних спілок у 2008 році рішення про призупинення дострокового (а фактично строкового) повернення депозитних внесків на підставі Розпорядження Держфінпослуг «Про тимчасові заходи щодо забезпечення стабільності діяльності кредитних спілок» [92]. Прийняття нормативного акту було зумовлено необхідністю зменшення ймовірності того, що кредитні спілки не зможуть виконати свої зобов'язання через масове вилучення членами кредитних спілок внесків із депозитних рахунків [82]

На цьому тлі окреслилась тенденція збільшення на кінець року заборгованості членів за кредитами, в тому числі їх безнадійної заборгованості (табл. 1.7), що свідчить про ймовірність фінансових втрат кредитних спілок внаслідок невиконання позичальниками своїх зобов'язань.

Таблиця 1.7

Динаміка зміни заборгованості за кредитами, виданими членам кредитними спілками [розраховано та складено автором за даними 82]

Показник	Рік, станом на 31.12				
	2004	2005	2006	2007	2008
Заборгованість за виданими кредитами, млн.грн.	690,8	1442,0	2597,0	4512,0	5573,0
<i>Приріст, % (ланцюговий)</i>	-	108,74	80,1	73,74	23,52
Заборгованість за безнадійними кредитами, млн.грн.	0,757	0,832	0,911	1,559	2,625
<i>Приріст, % (ланцюговий)</i>	-	9,91	9,50	71,13	68,38
Частка безнадійної заборгованості у загальній сумі заборгованості, %	0,11	0,06	0,04	0,03	0,05
Кількість членів, які мають заборгованість за кредитами, тис. осіб	492,4	496,5	566,2	561,2	578,1
<i>Приріст, % (ланцюговий)</i>	-	0,83	14,04	-0,83	3,01

Водночас, темпи приросту обсягів виданих кредитів значно випереджають темпи приросту кількості членів кредитних спілок, які отримували кредити, що свідчить про зростання обсягів виданих кредитів одному члену (рис. 1.8)

та призводить до збільшення вірогідності настання кредитного ризику [розраховано та складено автором за даними 82].

Рис 1.8. Темпи приросту обсягу виданих кредитів та кількості членів, які отримали кредит [розраховано та складено автором за даними 82]

Таким чином, фінансова криза викрила основні проблеми, які виникають у фінансово-господарській діяльності кредитних спілок та негативно вплинула на їх фінансовий стан. Негативний вплив був посилений відсутністю механізму контролю за ризиками, з якими пов'язана діяльність кредитних спілок. До таких ризиків відносять: кредитний ризик, ризик незбалансованої ліквідності, ризик неплатоспроможності, ризик зміни процентних ставок, ризик інфляції та інші.

Крім того, стан кредитних спілок як неприбуткових установ тягне за собою цілу низку різноманітних нюансів: при створенні такої організації не формується статутний фонд, а пайовий та додатковий капітали формуються за рахунок внесків членів кредитної спілки; де-юре неприбуткова організація збанкрутувати не може.

При появі у кредитної спілки фінансових труднощів, пов'язаних з виплатою відсотків за депозитами або повернення тіла депозиту, на допомогу вклад-

никам повинна прийти асоціація, умовою членства у якій є – страхування вкладів, створення стабілізаційного фонду. Однак, і це не дає стовідсоткової гарантії повернення власних накопичень, тому що [93]:

по-перше, кредитна спілка може й не приєднатись до програм, які передбачають компенсації вкладів. Так, наприклад, до Програми компенсації втрат вкладників кредитних спілок НАКСУ станом на 15.01.2009р. приєдналось 42 [94] кредитні спілки, з офіційно зареєстрованих на кінець 2008 року - 878 [82].

по-друге, грошові кошти за вкладами зі створених стабілізаційних фондів повертаються тільки у певному розмірі (у НАКСУ – 25 тис.грн. [94]) та на певних умовах. Слід зауважити, що Фонд гарантування вкладів фізичних осіб банків повертає 150 тис. грн. [95];

по-третє, страхова компанія може відмовитись від своїх страхових зобов'язань (прикладом є - ВАТ «Страхова компанія «Алькона», яка відмовилась по зобов'язанням перед вкладниками КС «Афіна» [96]). Таким чином, вклади у кредитних спілках мають велику ступінь ризику неповернення.

У цьому зв'язку актуальності набуває фінансовий контроль за фінансово-господарською діяльністю кредитних спілок як неприбуткових установ.

Аналогічні проблеми виникають і в фінансового-господарській діяльності недержавних пенсійних фондів, які також тягнуть за собою можливі фінансові втрати вкладників – населення України..

Недержавні пенсійні фонди, як учасники ринку фінансових послуг, активно розвиваються. Про це свідчить ряд даних: збільшення кількості учасників таких фондів, збільшення кількості укладених пенсійних контрактів, зростання надходжень пенсійних внесків і нарешті – ріст величини активів недержавних пенсійних фондів (табл. 1.8).

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів [розраховано та складено автором за даними 82]

Показник	Рік, станом на 31.12				
	2004	2005	2006	2007	2008
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами, тис. осіб	25,4	88	193	279	482,5
<i>Приріст, % (базовий)</i>	-	2,46	6,60	9,98	1,80
<i>Приріст, % (ланцюговий)</i>	-	2,46	1,19	0,45	0,73
Загальні активи НПФ, млн.грн.	10,5	46	137	281	612,2
<i>Приріст, % (базовий)</i>	-	3,38	12,05	25,76	57,3
<i>Приріст, % (ланцюговий)</i>	-	3,38	1,98	1,05	1,18
Пенсійні внески, млн.грн.	- *	36,4	119,7	234,4	582,9
<i>Приріст, % (базовий)</i>	-	-	2,29	5,44	15,01
<i>Приріст, % (ланцюговий)</i>	-	-	2,29	0,96	1,49

* дані відсутні

Загальні активи недержавних пенсійних фондів за період з 2004 по 2008 роки збільшились у 15,01 разів, більша частина яких інвестується з метою збереження пенсійних заощаджень громадян [розраховано автором за даними 82]. Так, за період 2005-2008 роки інвестовані активи зросли у 14,47 раз та склали станом на 1.01.2009р. 598,99 млн. грн. Інвестиційні портфелі НПФ складають: депозити в банках, облігації та акції вітчизняних підприємств-емітентів, банківські метали та інші. Структуру таких інвестицій недержавних пенсійних фондів у 2008 році відтворено на рис. 1.9, причому за 2005-2008 роки вона не зазнала суттєвих змін (найменша частка активів, інвестованих у депозити спостерігалась у 2006 році (35,76%).

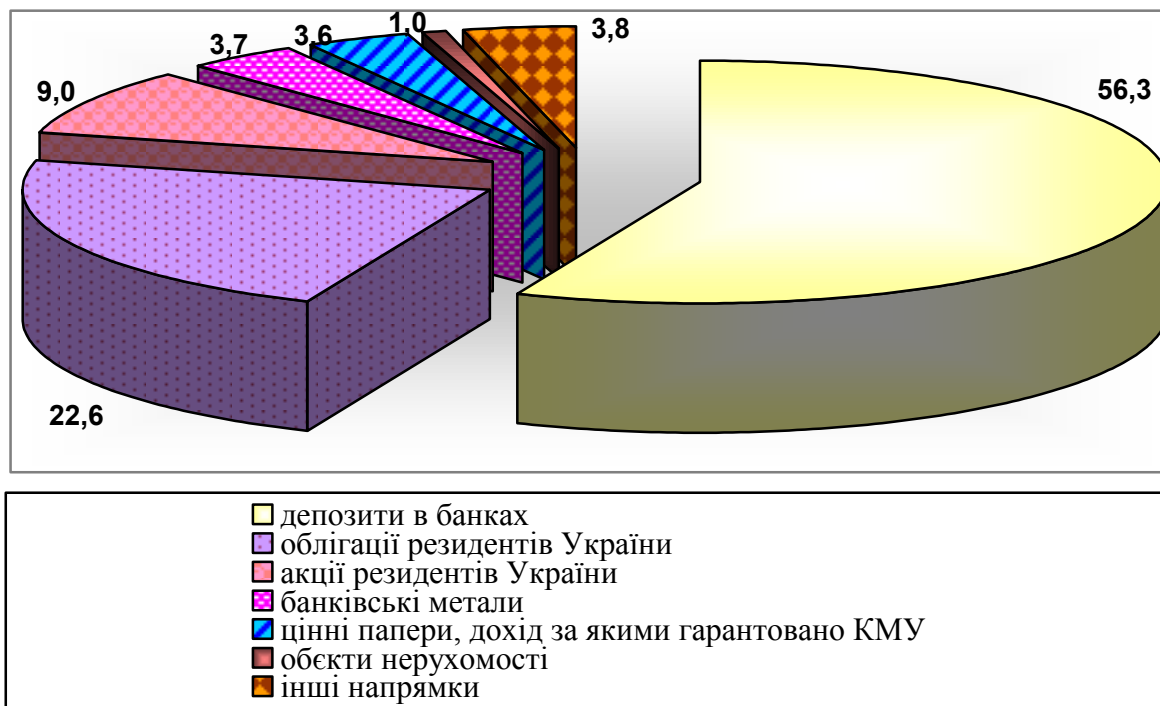

Рис. 1.9. Співвідношення інвестованих активів недержавними пенсійними фондами (станом на 31.12.2008р.) [розраховано та складено автором за даними

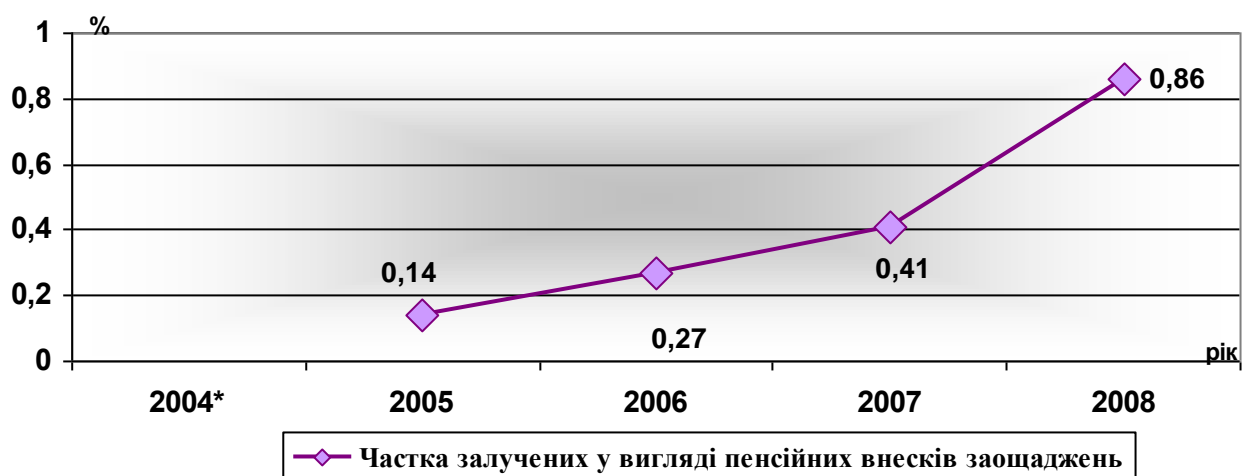
82]

Така структура інвестиційного портфеля недержавних пенсійних фондів свідчить про вибір останніми банківських депозитів як одного з найбільш надійних джерел отримання доходу. Таким чином, ці фінансові установи намагаються мінімізувати інвестиційний ризик, який може виникнути в результаті фінансово-господарської діяльності недержавних пенсійних фондів.

Слід зауважити, що, крім якісних характеристик, які свідчать на користь розвитку ринку недержавних пенсійних фондів, відбулось і зростання їх числа – за період з 2004 по 2008 роки кількість таких учасників небанківського фінансового ринку зросла на 84 одиниці або у 4,23 рази [розраховано автором за даними 82].

Кошти, які залучають недержавні пенсійні фонди, незначні, вони складають менше одного відсотка усіх заощаджень населення. Однак, уже сьогодні можна стверджувати, що цей ринок, який зародився нещодавно та тільки ро-

бити свої перші кроки, активно розвивається, свідченням цього є позитивна тенденція зростання величини залучених заощаджень населення України (рис. 1.10).

* дані відсутні

Рис. 1.10. Частка залучених недержавними пенсійними фондами заощаджень населення України [розраховано та складено автором за даними 82 та 85]

Система недержавного пенсійного забезпечення в Україні має значний потенціал для свого розвитку. Основною проблемою, яка гальмує такий розвиток є, на наш погляд, недовіра населення України до таких фінансових інвестицій. Однак, вирішити цю проблему можна якщо створити та налагодити ефективну, цілісну систему фінансового контролю за діяльністю недержавних пенсійних фондів.

Важливою характеристикою недержавних пенсійних фондів в Україні є залучення до обслуговування їх діяльності професійних учасників ринку фінансових послуг: адміністраторів, банків-зберігачів та компаній з управління активами [67]. Саме ці фінансові посередники фактично здійснюють фінансові операції з активами та займаються управлінням діяльністю фонду в цілому [97]. У цьому зв'язку, фінансовим контролем повинна бути охоплена і їх фінансово-господарська діяльність.

Проблеми, пов'язані з тим, що недержавні пенсійні фонди віднесені до

неприбуткових установ, аналогічні проблемам, які виникають і з кредитними спілками. У Законі України «Про недержавне пенсійне забезпечення» вписана процедура ліквідації недержавних пенсійних фондів та порядок здійснення операцій з активами таких фондів [67]. Згідно норми Закону, при ліквідації одного недержавного фонду пенсійні кошти учасників фонду, за його заявою, передаються до іншого фонду. Однак, невдала інвестиція коштів учасників може призвести до того, що активи такого ліквідованого фонду їх не покриють, отож і не буде що передавати. Шляхи вирішення цієї проблеми Закон не визначає. Тобто, знову ж таки, інвестори – фізичні та юридичні особи, які зробили пенсійні внески, - не мають жодних гарантій їх повернення.

Задля подальшого розвитку в Україні ринку фінансових послуг взагалі та небанківських неприбуткових установ зокрема, державна політика повинна бути спрямована на формування в державі ефективно працюючої та чітко нормативно регламентованої системи фінансового контролю за фінансово-господарською діяльністю таких установ. При розбудові такої системи необхідно спиратись на позитивний зарубіжний досвід, враховуючи вітчизняну історію та менталітет народу.

1.3. Міжнародний досвід організації фінансового контролю в системі кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів

Світова практика здійснення фінансового контролю має багатовікову історію. Підтвердженням цієї тези є багаторічне існування Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю (ІНТОСАЙ), на ІХ Конгресі якої, у жовтні 1977 року, прийнято Лімську декларацію про керівні принципи фінансового контролю (the Lima Declaration of Guidelines on Auditing Precepts). Лімська декларація містить первинні положення розвитку державного фінансового

контролю у демократичних країнах, зокрема: особливості організації контролю як елементу управління; сфера застосування контролю; принципи побудови системи фінансового контролю; засади незалежності й підзвітності вищих контрольних органів, їхні повноваження тощо. Необхідно підкреслити, що проголошуються основні засади організації саме державного фінансового контролю [56]. Цей нормативний акт не є обов'язковим до застосування, однак усі розвинуті країни світу при формуванні ефективної системи фінансового контролю беруть декларацію за основу. Україна не стала винятком – 8 червня 2001 року у місті Києві керівниками вищих органів фінансового контролю держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав (СНД) було прийнято Декларацію про загальні принципи діяльності вищих органів фінансового контролю таких держав.

Принципів фінансового контролю, зазначених у Лімській декларації, дотримуються не лише вищі органи фінансового контролю, а й інші – які його здійснюють.

Розглянемо державні органи країн світу, які здійснюють фінансовий контроль за діяльністю кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів – небанківських фінансових установ, які надають фінансові послуги на фінансовому ринку таких країн.

На відміну від України, у більшості країн світу, державний фінансовий контроль за діяльністю кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів здійснюють різні органи державної влади. Тому будемо розглядати регулювання цих суб'єктів фінансового ринку окремо один від одного.

Крім того, аналізу підлягатимуть країни світу з найбільш характерними відмінними ознаками побудови системи фінансового контролю кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів.

В країнах Заходу небанківські кредитні установи займають особливе місце на фінансовому ринку, їх послугами користується значна частина населення. Так, зокрема, лідером по частині населення, яке охоплене кредитним рухом, стала Франція - близько 90%. В Ірландії вона становить близько 70%, в США –

30% [98]. І це не дивно, адже офіційно свою історію кредитні кооперативи (спілки) зазначених країн ведуть з середини XIX-го століття [99].

У 1971 році кредитні спілки та кредитні кооперативи різних країн світу об'єднались у Всесвітню раду кредитних спілок (WOCCU), метою діяльності якої є розвиток кредитних спілок у світі. Членами WOCCU є регіональні та національні асоціації. Діяльність організації спрямована на поліпшення стану розвитку кредитних спілок, здійснення інформаційної підтримки, надання фінансових послуг тим, хто не має доступу до фінансових ресурсів, тощо. З метою створення ефективної законодавчої та контролюючої бази для кредитних спілок, WOCCU проводить консультації державних службовців, які працюють в урядах та центральних банках різних країн [100]. Саме такі державні службовці здійснюють регулювання та нагляд за діяльністю кредитних кооперативів (спілок) [101].

У світі виділяють два типи наглядових органів – спеціально створений центральний орган виконавчої влади та центральний банк (табл. 1.9). Як правило, нагляд за діяльністю кредитних інститутів здійснюється або спеціальним органом (США, Канада), або центральним банком (Іспанія, Греція, Португалія), однак у деяких країнах діють одночасно обидва регулятори (наприклад, Киргизька Республіка).

Таблиця 1.9

Наглядові органи кредитних спілок окремих країн світу [складено автором за даними 100]

Назва країни	Назва наглядового органу
Спеціально створений наглядовий орган	
Канада – Британська Колумбія	Офіс наглядового органу фінансових установ (Наглядовий орган), Комісія з фінансових установ Б.К.
Канада – Онтаріо	Офіс наглядового органу фінансових установ (Наглядовий орган), Комісія з фінансового обслуговування Онтаріо
Колумбія	La Superintendencia de la Economía Solidaria (Superintendencia)

Коста Ріка	Instituto Nacional de Fomento Cooperativo (INFOCOOP)
Еквадор	Superintendencia de Bancos y Seguros (Superintendencia)
Великобританія	Орган з фінансового обслуговування (FSA)
Гватемала	Corporaciyn Financiera de Cooperativas de Ahorro y Crйdito de Guatemala (FENACOAC)
Нікарагуа	Instituto Nacional de Fomento Cooperativa (INFOCOOP)
Шрі Ланка	Регістратор корпоративного розвитку (Регістратор)
Польща	Національна асоціація корпоративних ощадних та кредитних спілок
Уганда	SACCO Supervisory Board (SSB)
США	National Credit Union Administration (NCUA) / Національна Адміністрація Кредитних Спілок (НАКС)
Англія	Агентство з фінансових послуг (Financial Services Agency - FSA)
Центральний банк	
Лаос	Банк Лаоська НДР (Банк)
Литва	Банк Литви
Тринідад і Тобаго	Центральний банк Тринідад і Тобаго – запропонований
Узбекистан	Центральний банк
Чеська Республіка	Чеський Національний банк
Спеціально створений наглядовий орган і Центральний банк	
Мексика	Comisiyn Nacional Bancaria y de Valores (CNBV). Федеративні наглядові комітети відіграють допоміжну роль
Болівія	Для членів: Instituto Nacional de Cooperativas (INALCO); Суспільні: Superintendencia de Bancos y Financieras (SBEF)
Киргизька Республіка	Фінансова компанія з підтримки та розвитку кредитних спілок (ФКПРКС) та Національний Банк Киргизької Республіки (НБКР)

Країною, в якій було створено перший аналог теперішніх кредитних спілок (кооперативів), стала Англія. Історія твердить, що з того часу – 1844 року, кредитний рух почав розвиватись по всьому світу [98]. Проте, для становлення ефективно працюючої системи фінансового контролю, навіть Англії знадоби-

лось півтора століття.

У 2000 році у Великобританії було прийнято Закон про фінансові послуги та ринки. Ним визначено систему фінансового регулювання, в рамках якої регулювання кредитних спілок здійснює єдиний орган державної влади – Агентство з фінансових послуг (далі – Агентство). Агентство здійснює нагляд за діяльністю кредитних спілок Англії, Шотландії, Уельсу. Створена система фінансового регулювання сприяла розширенню діапазону послуг, які пропонують своїм членам кредитні спілки [102].

Основними цілями Агентства з фінансових послуг є:

- ринок довіри - підтримання довіри до фінансової системи;
- підвищення поінформованості громадськості - сприяння у розумінні громадськістю фінансової системи;
- захист інтересів споживачів - забезпечення належного ступеня захисту споживачів;
- скорочення фінансових правопорушень.

Характер та масштаби наглядової діяльності Агентства залежать від величини оцінки ризиків у діяльності кредитних спілок; встановлюється можливий вплив ризиків на споживачів та ринок в цілому, а також вірогідність їх настання. У своїй контрольній діяльності при визначенні ризиків Агентство використовує два підходи: «вертикальний нагляд» - оцінка ризиків окремих фірм, та «горизонтальна робота» - використовується для оцінки наскрізних ризиків, тобто при участі декількох суб'єктів, пов'язаних з ринком. Для суб'єктів, які за величиною ризиків були віднесені до середніх та високих, Агентство з фінансових послуг здійснює координацію своєї роботи в рамках взаємовідносин із внутрішнім менеджером, відповідальним за регулярні оцінки ризиків (у циклі від одного до чотирьох років). Такий суб'єкт господарювання наглядовий орган відвідує на протязі усього нормативного періоду. Крім того, Агентство здійснює моніторинг руху фінансових ресурсів у підконтрольних суб'єктів та дотримання ними встановлених норм і правил. За результатами проведених контрольних

заходів Агентство може застосовувати фінансові санкції. Отже, контролюючий орган здійснює свою наглядову діяльність на регулярній основі та своєчасно може прийняти належні заходи по попередженню та усуненню негативних наслідків.

Проте, для суб'єктів, які отримали низьку оцінку ступеня ризиків, не передбачений регулярний характер наглядової діяльності, а встановлено періодичність перевірок Агентством з фінансових послуг два рази на рік [103].

Законодавство Великобританії вимагає наявності у складі кредитних спілок служб внутрішніх кваліфікованих аудиторів, які б були підготовленими виконувати покладені на них зобов'язання. До функцій таких осіб відносять:

- забезпечення дотримання політики та процедур;
- здійснення безперервної оцінки загальної ефективності контрольних систем;
- надання рекомендацій щодо поліпшення контрольних систем;
- проведення оцінки повноти, достовірності та своєчасності фінансової та операційної інформації [100].

Достатньо зріла та ефективно працююча система державного фінансового контролю сформована у Сполучених Штатах Америки. Система нагляду у США має доволі складну структуру.

Небанківські фінансові інститути у США можуть мати статус федеральних (загальнонаціональних) організацій та організацій штатів. Нагляд за їх діяльністю здійснюють: Федеральна резервна система та Федеральна корпорація страхування депозитів. Крім того, безпосереднє регулювання федеральних кредитних спілок у країні здійснює спеціально утворений урядовий орган – Національна адміністрація кредитних спілок (НАКС). Остання слідкує за дотриманням кредитними спілками Федерального Закону про Кредитні спілки, Закону про справедливу депозитну діяльність, Закону справедливого кредитування та інших законодавчих актів, які регулюють їх діяльність.

До переваг Національної адміністрації кредитних спілок як інституту регулювання можна віднести:

- знання основ діяльності кредитних спілок;
- відстеження останніх змін в області регулювання;
- постійний взаємозв'язок з кредитними спілками;
- допомога у здійсненні діяльності кредитних спілок;
- відповідальність перед громадою;
- підвищення довіри споживача.

Однак НАКС у своїй діяльності стикається з рядом проблем (рис. 1.11).

Рис. 1.11. Проблеми, з якими стикається Національна адміністрація кредитних спілок США [складено автором за даними 104]

Систему оцінки ризиків кредитних спілок створено і у США. Зокрема, виділяють дві основні групи ризиків: ринкові та ризики організації. Так само, як і в Англії, нагляд здійснюється відповідно до величини оцінки ризиків. А за результатами проведених контрольних заходів НАКС може вимагати сплати грошових штрафів, оплати послуг адвокатів та відшкодування понесених витрат [105].

При необхідності НАКС може зажадати від кредитної спілки звіт незалежного аудитора, який складається за результатами щорічного аудиту [100].

Федеральна корпорація страхування депозитів є незалежним органом, створеним Конгресом США, який займається страхуванням депозитів та наділений повноваженнями по здійсненню контролю за фінансовими установами в

цілому та кредитними спілками зокрема [106].

До основних функцій внутрішніх аудиторів кредитних спілок США відносять – звірку депозитних внесків та рахунків членів з обліковою інформацією кредитної спілки (кожний другий рік) [100].

Система небанківських кредитних установ у Республіці Узбекистан почала своє офіційне функціонування з 2002 року, коли було прийнято Закон «Про кредитні спілки». Правовим актом визначено орган державної влади Республіки, який займається регулюванням діяльності кредитних спілок - Центральный банк Республіки Узбекистан (ЦБРУ). Функції ліцензування, дистанційного нагляду та перевірок на місцях у банку розділено між трьома підрозділами (рис. 1.12).

Рис. 1.12. Підрозділи Центрального банку Республіки Узбекистан, які здійснюють регулювання діяльності небанківських фінансових установ [складено автором за даними 107]

Відповідно, до основних функцій ЦБРУ в частині регулювання кредитних спілок можна віднести :

- встановлення обов'язкових для кредитних спілок правил проведення фінансових та касових операцій, ведення бухгалтерського обліку та звітності;
- перевірка звітності та інших документів кредитних спілок. Звітність повинна надаватись до Банку щомісячно;

- отримання інформації про діяльність кредитних спілок;
- перевірка діяльності кредитних спілок. Планові перевірки фінансово-господарської діяльності кредитних спілок ЦБРУ здійснює не частіше одного разу на рік. Зустрічні перевірки проводяться за рішенням Республіканської ради з координації діяльності контролюючих органів [108];
 - встановлення вимог до проведення аудиту діяльності кредитних спілок. Незалежний аудит у кредитних спілках Республіки повинен проводитись щорічно, а його результати публікуватись;
 - надання кредитним спілкам обов'язкових для виконання приписів про усунення виявлених порушень;
 - встановлення кваліфікаційних вимог до керівників виконавчого органу;
 - обмеження на проведення фінансових операцій на строк до шести місяців [109, ст.50].

Крім того, у випадку порушення кредитною спілкою нормативів з проведення фінансових операцій, банк застосовує фінансові санкції.

У жодній європейській країні центральний банк не наділено такими широкими повноваженнями як у Франції. Діяльність кредитних спілок у Франції також підпадає під регулювання Банку Франції [110]. У банку діє три департаменти, які здійснюють регулювання кредитних спілок у Франції (рис. 1.13).

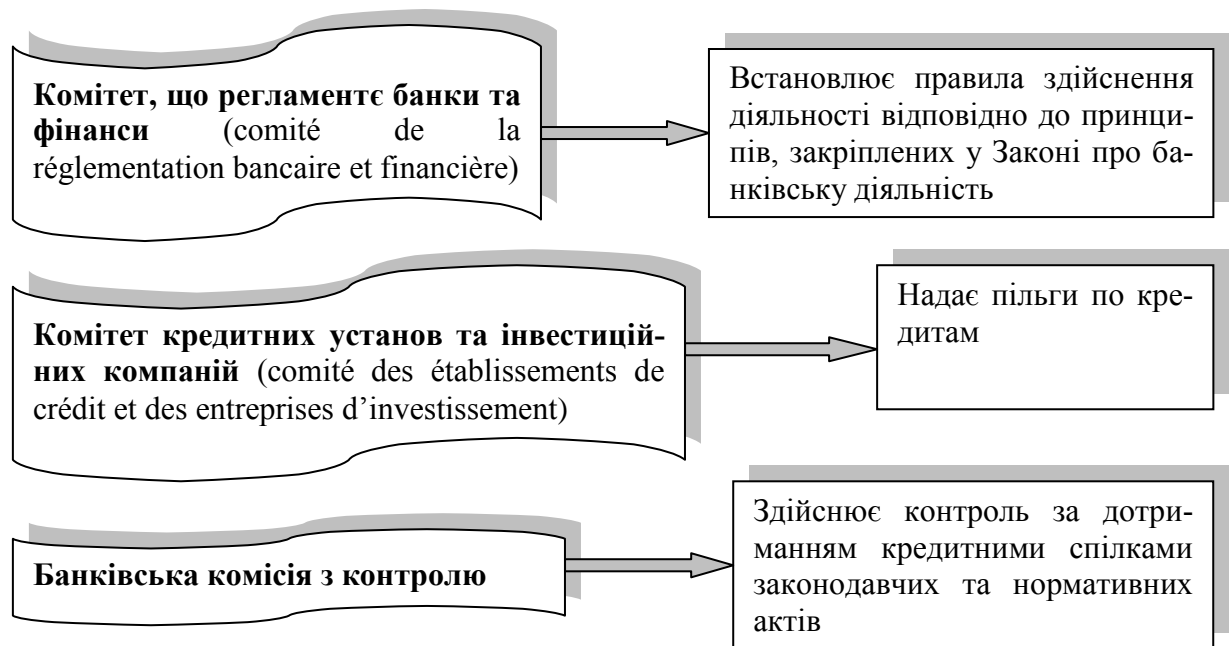

Рис. 1.13. Підрозділи Банку Франції, які здійснюють регулювання діяльності кредитних спілок [складено автором за даними 111]

Крім того, створено два консультативні органи: Національна рада з кредитної безпеки (Conseil national du crédit et du titre) – підлегла Уряду та Банку Франції, який вивчає нестабільні умови роботи банківської і фінансової системи, та Консультативний комітет (Le Comité consultatif du CNCT), що досліджує взаємовідносини між кредитними установами та їх клієнтами.

Банк Франції здійснює постійний моніторинг фінансового благополуччя та ризиків вітчизняних кредитних установ. Та, в залежності від цього, буде свою наглядову діяльність.

Регулюють діяльність кредитних спілок у **Бельгії**: Комісія з банків, фінансів та страхування (Banking, Finance and Insurance Commission (CBFA) та Міністерство економічних справ (the Ministry of economic affairs). Згідно з бельгійським законодавством, кредитна спілка має право залучати кошти у вигляді депозитів та видавати кредити своїм членам лише за наявності в неї банківської ліцензії, яку видає Комісія з банків, фінансів та страхування. Кредитні спілки у Бельгії поділяють на: професійні та громадські (суспільні). Громадською вважається спілка з чисельністю членів понад 50 чоловік – за такою установою Ко-

місія здійснює посилений нагляд [112].

Кожен потенційний кредитор (кредитна спілка) повинен взяти дозвіл у Міністерстві економічних справ, зареєструватись. Таким чином Міністерство здійснює попередній контроль. Адміністративні працівники Міністерства здійснюють поточний контроль за станом справ у кредитній спілці, зокрема, виконання нею взятих зобов'язань та дотримання прав споживачів. Рівень інтересу з боку Міністерства залежить від виду кредиту (наприклад, споживчий, соціальний та мікро-кредит) та умов, на які він видавався [111].

В Ірландії регулювання кредитних спілок здійснює Секретаріат з кредитних спілок, який діє при Центральному банку, та Ірландський регулюючий орган з фінансових послуг (Irish Financial Services Regulatory Authority) – Фінансовий регулятор [103]. Аналогічно у Нідерландах регулюванням діяльності кредитних спілок займаються два органи: Банк Нідерландів, який здійснює пруденційний нагляд за всіма фінансовими інститутами, та Служба з фінансових ринків - бізнес-нагляд [113].

До контрольних засобів органів державного фінансового контролю кредитних спілок можна віднести і перевірки їх фінансових звітів. Такі звіти у своїй більшості повинні бути завірені зовнішніми незалежними аудиторами або аудиторськими фірмами. Обов'язкове проведення зовнішнього аудиту передбачене у більшості країн світу, кожна з яких встановлює певні вимоги до осіб, які його здійснюють. У деяких країнах незалежний аудитор може бути членом кредитної спілки, зокрема у Коста-Ріці, однак у більшості країн – навпаки, законодавчо закріплено заборону на будь-який зв'язок аудитора з кредитною спілкою. Цікавим є те, що в деяких країнах встановлено обмеження терміну роботи аудитора з однією і тією ж фірмою (Литва, Лаос, Уганда), що, на нашу думку, є досить виправданим.

Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що у розвинених країнах світу система фінансового контролю кредитних спілок добре налагоджена, ефективно працює та охоплює всі сторони діяльності таких установ. У

менш розвинутих така система тільки починає своє формування, однак дуже динамічно та з правильним вектором.

Багатолітню історію мають недержавні пенсійні фонди країн світу, тому огляд та врахування у вітчизняній практиці міжнародного досвіду організації та функціонування системи фінансового контролю за діяльністю недержавних пенсійних фондів є архі важливим.

«Світовий досвід переконує, що роль держави у регулюванні діяльності недержавних пенсійних фондів у країнах з перехідною економікою суттєво відрізняється від її ролі у країнах зі сформованими ринковими відносинами, стабільною законодавчою і правовою базою, розвиненим фондовим та страховим ринками». [114, с.50].

Недержавні пенсійні фонди у розвинутих країнах відіграють надзвичайно важливу роль – вони перебрали на себе частину функцій держави, зокрема по відношенню до громадян, які досягли пенсійного віку. Для того, щоб недержавні пенсійні фонди виконували свої зобов'язання належним чином, створюється система їх регулювання та нагляду.

Міжнародна асоціація соціального забезпечення (МАСО), яка була створена у 1937 році, здійснює консультування та надає платформу своїм членам (350 членських організацій в 150 країнах) для формування динамічного соціального забезпечення та його політики у всьому світі [115].

У 2004 році було створено Міжнародну організацію пенсійних інспекторів (The International Organisation of Pension Supervisors - IOPS), основною метою діяльності якої стало покращення якості та зростання ефективності наглядової діяльності за недержавними пенсійними фондами у всьому світі, тим самим сприяючи їх розвитку, підвищуючи ефективність їх оперативної діяльності та збільшуючи рівень захищеності цього джерела доходів пенсіонерів [116].

Частка недержавного пенсійного забезпечення залежить від типу системи пенсійного забезпечення, яка функціонує в країні. Розрізняють три типи систем пенсійного страхування (табл. 1.10).

Типи систем пенсійного забезпечення [складено автором за даними 114]

Тип системи пенсійного забезпечення	Склад	Країни, в яких функціонує система
Однорівнева система	Солідарна	Німеччина, Швеція, Швейцарія, Румунія
	Накопичувальна	Болівія
Дворівнева система	Паралельно діють державна (солідарна) та недержавна (накопичувальна) системи	Франція, Великобританія, Данія, Нідерланди, США, Чилі, Австралія
Трирівнева система	Перший рівень - обов'язкова солідарна пенсійна система; другий рівень – обов'язкова накопичувальна пенсійна система; третій рівень - добровільна накопичувальна пенсійна система	Латвія, Угорщина, Казахстан, Польща, Хорватія, Україна

Чисто накопичувальна система пенсійного страхування функціонує лише у Болівії, тобто 100% доходу болівійських пенсіонерів складають їх власні накопичення за все життя. У Великобританії, яка має дворівневу систему, цей показник становить 25%, у США – 70% [114]. Це є важливим, адже, на наш погляд, чим більша частка доходів пенсіонерів припадає на недержавне пенсійне страхування, тим краще та ефективніше повинна працювати система державного регулювання та нагляду за такими установами. У країнах світу створюються спеціально уповноважені органи, повноваження яких поширюються на діяльність недержавних пенсійних фондів (табл. 1.11).

Таблиця 1.11

Наглядові органи недержавних пенсійних фондів окремих країн світу

[складено автором за даними 117]

Назва країни	Назва наглядового органу
Австралія	Адміністрація пруденційного регулювання Австралії (Australian Prudential Regulation Authority)
Австрія	Адміністрація з фінансового ринку (Financial Market Authority)

Бельгія	Комісія з банків, фінансів та страхування (Banking, Finance and Insurance Commission (CBFA))
Ботсвана	Орган, що регулює небанківські фінансові установи (Non-Bank Financial Institutions Regulatory Authority)
Бразилія	Міністерство соціального забезпечення та соціальної допомоги (Ministério da Previdência e Assistência Social)
Болгарія	Комісія з фінансового контролю (Financial Supervision Commission)
Китай	Комісія страхового регулювання Китаю (Chinese Insurance Regulatory Commission)
Хорватія	Агентство з нагляду за фінансовими послугами у Хорватії (Croatian Financial Services Supervisory Agency (HANFA))
Франція	АСАМ
Германія	Федеральне управління з фінансового контролю (Federal Financial Supervisory Authority (BaFin))
Ірландія	Пенсійна рада (Pensions Board)
Ізраїль	Міністерство фінансів
Італія	Комісія по нагляду за пенсійними фондами (Pension Funds Supervision Commission (COVIP))
Ямайка	Комісія з фінансових послуг (Financial Services Commission)
Казахстан	Агентство Республіки Казахстан з регулювання та нагляду за фінансовими ринками та фінансовими установами
Нідерланди	Банк Нідерландів (De Nederlandsche Bank)
Норвегія	Орган з фінансового нагляду (Financial Supervisory Authority)
Південна Африка	Рада з фінансових послуг (Financial Services Board)
Іспанія	Міністерство економіки та фінансів
Туреччина	Центр пенсійного моніторингу (Pension Monitoring Center) та Секретаріат Казначейства (Undersecretariat of the Treasury)
Великобританія	Пенсійний регулятор (The Pensions Regulator)

Основною метою діяльності Пенсійного Регулятора у **Великобританії** є захист інтересів та активів членів недержавних пенсійних фондів [118]. Повноваження Пенсійного Регулятора можна згрупувати наступним чином:

- профілактичні – використовуються при хронічних ризиках;
- детективні – використовуються при вивченні причин тієї чи іншої проблеми;
- освітні – використовуються для підвищення рівня знань попечителів;
- виправні – використовуються з метою повернення до планованого рівня економічних вигод;

- штрафні – використовуються для запобігання повторень виявлених у минулому правопорушень.

Вагому роль у системі нагляду за недержавними пенсійними фондами Великобританії відіграють аудитори та актуарії, які при виявленні порушень у діяльності попечителів зобов'язані повідомляти про це Регулюючий орган. Останній повинен миттєво на це зреагувати – перевірити факт порушення, а при його підтвердженні – звернутись до суду у справі про обмеження функцій попечителів. Слідчі порушують питання ефективності системи внутрішнього контролю, проводять подальші розслідування, а при необхідності, можуть призначити незалежних попечителів. Перевірки на місцях слідчі Пенсійного Регулятора можуть здійснювати і за відсутності скарг на дії попечителів.

Пенсійний Регулятор контролює своєчасність перерахунку коштів від роботодавців до призначених попечителів. У разі невиконання зобов'язань роботодавцем на протязі кількох місяців, регулюючий орган проводить розслідування зі встановлення причин такого невиконання. Якщо це сталось через погане управління з боку роботодавця, - проводить роз'яснювальну освітню роботу та у подальшому здійснює моніторинг своєчасності виплат внесків. При виявленні повторного порушення, такого роботодавця притягають до відповідальності відповідно до законодавства. У разі зумисного невиконання взятих зобов'язань, Пенсійний Регулятор звертається до суду, вимагаючи стягнення заборгованості по внескам [119].

Таким чином, орган, який контролює діяльність недержавних пенсійних фондів у Великобританії, наділений достатньо широкими повноваженнями.

Система державного фінансового контролю за недержавними пенсійними фондами у **Туреччині** включає два органи: Центр пенсійного моніторингу та Секретаріат Казначейства (Генеральна дирекція страхування. Приватні пенсії). Останній є головним контролюючим органом у системі недержавного пенсійного забезпечення та володіє золотою акцією Центра пенсійного моніторингу, який, в свою чергу, є приватною організацією.

Щоденний моніторинг та контроль за ефективністю здійснення фінансового механізму недержавних пенсійних фондів проводить Центр пенсійного моніторингу. Він повідомляє про отримані дані Казначейство.

Щоденне електронне спостереження та контроль за діяльністю інвестиційних пайових пенсійних фондів може здійснювати Рада з ринків капіталу, якій підлеглий Банк Туреччини, де обслуговуються усі індивідуальні пенсійні рахунки. Таким чином, пенсійні накопичення учасників захищені у разі банкрутства пенсійного фонду [120].

Не останню роль у контролі за недержавними пенсійними фондами у Туреччині відіграють незалежні аудитори. Такі особи зобов'язані повідомляти наглядовий орган про негативні фактори впливу на пенсійний фонд, які можуть становити загрозу його існуванню або позначитись на членах. Аналогічно повинні діяти незалежні аудитори у Германії, якщо рада керуючих фонду не вживає належних заходів для виправлення ситуації.

Адміністрація пруденційного регулювання Австралії здійснює посилений нагляд за недержавним пенсійним фондом на протязі перших двох років його існування. Адміністрація перевіряє чи виконуються ліцензійні умови та чи відповідає фінансова політика установи змінним ринковим умовам. На протязі цього періоду регулюючий орган Австралії надає рекомендації з поліпшення структури ризиків та їх управління, проводить роз'яснювальну роботу щодо проведенню аналізу діяльності фонду.

Адміністрація пруденційного регулювання проводить безперервний моніторинг та щоквартальну оцінку ризиків, систематичне листування з регулюючим органом фонду.

При здійсненні нагляду за недержавними пенсійними фондами використовуються відомості, які надають попечителі недержавних пенсійних фондів. Останні в Австралії наділені повноваженнями вибудовувати стратегію управління ризиками для себе та план управління ризиками для кожного пенсійного фонду, що перебуває під їх опікуномством. План повинен включати: джерела ін-

вестицій, перелік та оцінку ризиків для фонду, оцінку фінансового стану, аутсорсинг та аудит. Крім того, Агентством аналізується рівень компетентності попечителів.

Австралійським законодавством передбачене обов'язкове проведення щорічного незалежного аудиту недержавних пенсійних фондів [121].

Особливістю австралійської системи недержавного пенсійного забезпечення є ступінь застосування аутсорсингу фінансової діяльності, такої як управління, інвестування та зберігання активів [121].

У Таїланді регулюючий орган – Комісія з цінних паперів та бірж (Securities and Exchange Commission) вимагає від керівної ради фонду делегувати частину своїх функцій «третім особам». Такі особи наділяються повноваженнями здійснення внутрішнього контролю. Однак юридична відповідальність за дії суб'єкта, якому делеговано повноваження залишається за керівним органом.

Наглядний орган - Комісія з цінних паперів та бірж для визначення пріоритетності проведення інспекцій чи експертиз планів недержавних пенсійних фондів використовує результати оцінки ризиків. Періодичність перевірок недержавних пенсійних фондів залежить від величини оцінки ризиків (пруденційний ризик, операційний ризик, ризик взаємовідносин з клієнтами та портфель управління ризиками). Для компаній з високими та середніми ризиками інспекції проводяться щонайменше один раз на рік, для всіх інших - не рідше одного разу на три роки. За результатами перевірок наглядовий орган наділяється повноваженнями щодо усунення посадових осіб від виконання обов'язків, застосування щодо них штрафних санкцій та навіть ув'язнення винних осіб.

У Таїланді, для підтримання належного фахового рівня спеціалістів регулюючих органів недержавних пенсійних фондів, наглядовий орган щоквартально проводить семінари та тренінги [121].

Наглядний орган Германії - Федеральне управління з фінансового контролю, особливу увагу приділяє рівню кваліфікації членів керуючої ради недерж-

жавного пенсійного фонду, які повинні пропрацювати у страховій компанії чи пенсійному фонді щонайменше три роки. Кожний член такої ради підписує заяву про усвідомлення того, що він несе кримінальну відповідальність та обов'язково вказує чи притягався він до неї раніше. Наглядний орган ретельно перевіряє усю надану членами ради інформацію.

Недержавні пенсійні фонди Германії зобов'язані регулярно надавати до Федерального управління з фінансового контролю детальну інформацію, зокрема про розподіл активів, основні ризики розрахунків, управління ними та методи їх оцінки. Наглядний орган вимагає також проведення аудиту річної фінансової звітності та надання аудиторського звіту [121].

Банк Нідерландів (De Nederlandsche Bank) тестує членів керуючого органу на чесність та рівень їх компетентності. Тест на чесність проводиться один раз, у тому випадку, якщо у наглядового органу не виникає сумнівів про зворотнє. Крім того, Банк Нідерландів здійснює постійний моніторинг професійної придатності членів керуючого органу та проводить регулярні тренінги і семінари [121].

У більшості країнах допоміжну роль у здійсненні контролю державними наглядовими органами за недержавними пенсійними фондами відіграють незалежні аудитори, на яких покладається обов'язок повідомлення такі органи про будь-які виявлені порушення (Бельгія, Германія, Туреччина та інші). Однак є країни, зокрема, **Люксембург**, у яких аудиторів не зобов'язують повідомляти інформацію, у тому випадку, коли: така інформація є комерційною таємницею; встановлено договірні обмеження на розкриття відомостей про об'єкт перевірки; розкриття інформації порушить принципи професійної етики.

Проведення обов'язкового зовнішнього аудиторського контролю за діяльністю недержавних пенсійних фондів у деяких країнах не є обов'язковим, зокрема у **Македонії**. Замість цього Закон вимагає обов'язкової наявності служби внутрішнього аудиту, яка доповідає наглядовій раді. Однак, це скоріше виняток, аніж правило [121].

Безперервний моніторинг та оперативний контроль за діяльністю недержавних пенсійних фондів державні наглядові органи здійснювати не можуть. Цю функцію покладають на внутрішні аудиторські служби та внутрішніх аудиторів.

Не дивлячись на відмінності у законодавстві, практика закріплення нормативних вимог щодо створення служб внутрішнього аудиту у недержавних пенсійних фондах широко прийнята у більшості країн світу.

В Австралії функції внутрішнього аудиту покладено на попечителів недержавних пенсійних фондів. Останні повинні надавати інформацію про ризики фонду, їх оцінку та надавати рекомендації щодо управління ними. Законодавством Германії передбачено наявність у недержавному пенсійному фонді належної організації бізнесу, яка включає адміністративні та бухгалтерські процедури, розвиток ризик-стратегії, організаційні та операційні правила, а також створення внутрішньої служби управління та контролю. У Германії такий контроль повинен бути незалежним та представлятись компетентними особами, які можуть оцінити інвестиційні ризики, а за наявності певних занепокоїв – повідомити керівній раді. На Ямайці до завдань внутрішніх контролерів входить - повідомляти наглядові органи про достатність та ефективність системи управління; виявляти, контролювати та управляти ризиками недержавного пенсійного фонду [121].

Правові норми обов'язкового створення підрозділів, які б здійснювали внутрішній контроль у недержавному пенсійному фонді існують і в Австрії, і в Болгарії.

В Угорщині, Польщі, Південній Африці, Туреччині під час процесу ліцензування та при проведенні контрольних заходів наглядовий (регулюючий) орган оцінює структуру та механізм управління служб внутрішнього контролю фондів [121].

Важливим контролером за недержавними пенсійними фондами є громадське суспільство. Громадянський контроль може здійснюватись у разі отриман-

ня суспільством інформації про роботу фонду, зокрема при оприлюдненні відомостей про фінансовий стан недержавного пенсійного фонду [121].

У Болгарії недержавні пенсійні фонди зобов'язані безкоштовно надавати своїм членам відомості про їх індивідуальні рахунки та дохідність від інвестицій за попередній рік. На своєму офіційному веб-сайті недержавні пенсійні фонди щорічно зобов'язані публікувати детальну інформацію про стан своїх активів та інвестицій. Річні фінансові звіти повинні бути оприлюднені у Державному Віснику [121].

Обов'язок щорічно публікувати інформацію про число членів, їх внески, ставку доходності, відомості про відкриті та закриті рахунки покладено на недержавні пенсійні фонди Угорщини (у Фінансовому Віснику). Звіт про прибутки та збитки, баланс та аудиторський висновок недержавні пенсійні фонди зобов'язані оприлюднювати через Бюлетень Офіційного Віснику [121].

У Македонії законодавчо закріплено обов'язковість щорічної публікації основних відомостей про зміни у роботі пенсійного фонду, квартальні не підтвержені аудитом фінансові звіти та щорічні ревізійні звіти Правління фонду. Два рази на рік пенсійний фонд зобов'язаний надавати членам облікову інформацію та один раз на рік – детальні відомості про пенсійний фонд та його інвестиційну діяльність. Щорічно повідомляють учасників недержавних пенсійних фондів про стан виконання бюджету у Таїланді [121].

Нідерланди, Польща, Ямайка, Туреччина, Германія, Австралія – це доволі не весь перелік країн, у яких, на державному рівні закріплені вимоги щодо оприлюднення інформації недержавними пенсійними фондами. Важливою особливістю такого оприлюднення є публікації відомостей про фінансовий стан фонду у певних періодичних виданнях [122, 123, 124].

«В умовах стабільного економічного розвитку держава повинна в першу чергу і з найвищою активністю сприяти становленню систем самоорганізації та саморегуляції, і робити акцент на стабільність і довготривалість господарських зв'язків». [114, с.50].

Важливим є дослідження досвіду організації фінансового контролю у Російській Федерації, законодавством якої передбачено створення саморегулюючих організацій та бюро кредитних історій. До основних цілей створення таких організацій можна віднести: регулювання та контроль діяльності кредитних кооперативів – членів організації та захисту інтересів своїх членів. Саморегулюючі організації наділено рядом повноважень (рис. 1.14).

До таких саморегулюючих органів можна віднести об'єднання кредитних спілок або недержавних пенсійних фондів у асоціації різних рівнів (національного, регіонального та місцевого) на добровільних засадах. Вони створюються з метою захисту та пропаганди інтересів своїх членів, однак в той самий час вони можуть та повинні виконувати роль контролера діяльності таких установ.

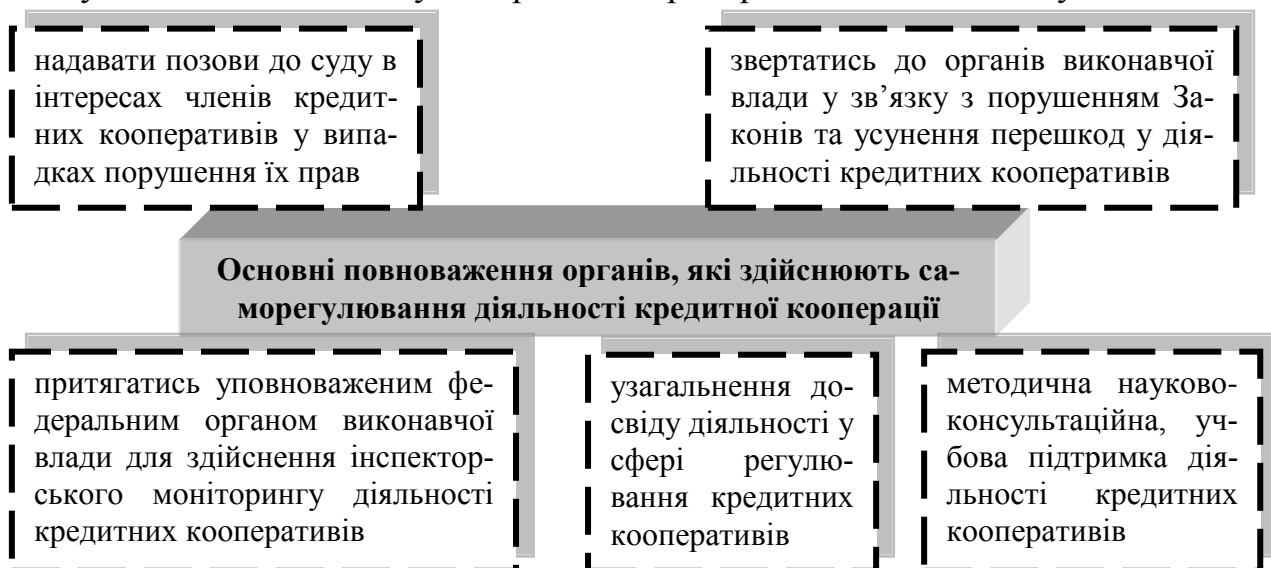

Рис. 1.14. Основні повноваження органів, які здійснюють саморегулювання діяльності кредитної кооперації [складено автором за даними 125, ст. 28]

Основною функцією Асоціації Кредитних Спілок (АКС) Республіки Узбекистан є додаткове регулювання кредитних спілок. Структурним підрозділом АКС є Служба Аналізу (Аудиту), яка щомісячно аналізує діяльність кредитних спілок – членів Асоціації та надає їм результати аналізу та рекомендації з підвищення ефективності діяльності. Щонайменше один раз на рік Асоціація проводить аналіз діяльності кредитної спілки на місцях за всіма операційними

напрямами, з оцінкою якості управління та внутрішнього контролю.

Членам Асоціації надаються фінансові послуги з підтримання їх ліквідності, допомога у досягненні фінансової стійкості та реабілітації. До особливостей діяльності Асоціації можна віднести колективний контроль ризику та надання гарантій по вкладам – членам Асоціації [104].

Асоціації кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів існують майже у всіх країнах світу. Зокрема дуже впливовою є Асоціація кредитних спілок у США (Credit Union National Association), яка щорічно публікує звіти своєї діяльності.

Провідним органом у системі пенсійного забезпечення Великобританії є Національна Асоціація Пенсійних Фондів Великобританії (The National Association of Pension Funds), яка здійснює нагляд за всіма типами пенсійних фондів.

Фінансовий контроль у системі кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів у країнах світу організований по-різному. До основних позитивних характеристик міжнародного досвіду з фінансового контролю у таких установах, які слід враховувати Україні при розбудові подібної системи, можна віднести:

- проведення оцінки ризиків як пруденційного фінансового контролю;
- тестування та перевірку на компетентність керуючих осіб кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів;
- обов'язкова вимога наявності у структурі кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів внутрішніх аудиторів;
- взаємодія регулюючого (наглядового) органу з внутрішніми службами аудиту та окремими відповідальними особами (менеджери, аудитори) кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів;
- наявність вимог щодо обов'язкового проведення незалежного аудиту діяльності та фінансового стану кредитних спілок і недержавних пенсійних фондів;

- проведення регулярних семінарів та тренінгів наглядовими органами для відповідальних посадових осіб кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів;
- проведення постійного моніторингу фінансових операцій кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів наглядовими органами або уповноваженими ним особами;
- наявність вимог щодо обов'язкового оприлюднення інформації про фінансовий стан кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів в обумовлених законом періодичних виданнях [126, 127].

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МЕТОДИКИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ НЕПРИБУТКОВИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка ефективності державного фінансового контролю небанківських неприбуткових фінансових установ

Державна політика, інструментом якої є державне регулювання, має бути спрямована на створення сприятливих умов розвитку та функціонування небанківських неприбуткових фінансових установ. Як вже зазначалося, основною функцією небанківських фінансових установ є залучення тимчасово вільних коштів з подальшим їх перерозподілом серед тих, хто може використати такі ресурси з більшим економічним ефектом. У цьому аспекті актуальності набуває не тільки державне регулювання, а й державний фінансовий контроль таких установ. Держава, в особі окремих, наділених повноваженнями, органів влади, повинна стати своєрідним гарантом для існуючих та потенційних інвесторів.

Саме здійснення державного фінансового контролю не є достатнім. «Діяльність органів державної влади, в тому числі і органів державного фінансового контролю, та органів місцевого самоврядування має бути максимально повно і точно визначена, врегульована і регламентована з тим, щоб попередити можливість завдати шкоду особі, суспільству чи державі» [31]. А при здійсненні такої діяльності повинна забезпечуватись її ефективність.

Однозначного погляду на поняття «ефективність державного фінансового контролю» у науковому колі на сьогодні не існує. Найбільш поширеною є точка зору щодо співвідношення отриманого результату та поставленої мети.

На макрорівні цілями фінансового контролю є: стабільність фінансової системи, збільшення дохідної частини бюджету та інші. Макроефективність визначається шляхом додавання різноманітних ефектів (економічного, організа-

ційного, соціального), які досягаються за результатами фінансового контролю [128].

Зменшення кількості та обсягів фінансових правопорушень відносять до цілей тактичного характеру. А ступінь їх досягнення буде проміжною ефективністю [128].

Ефективність державного фінансового контролю, на нашу думку, представляє собою сукупність абсолютних та відносних показників (рис. 2.1), які характеризують роботу контролюючого органу за певний проміжок часу.

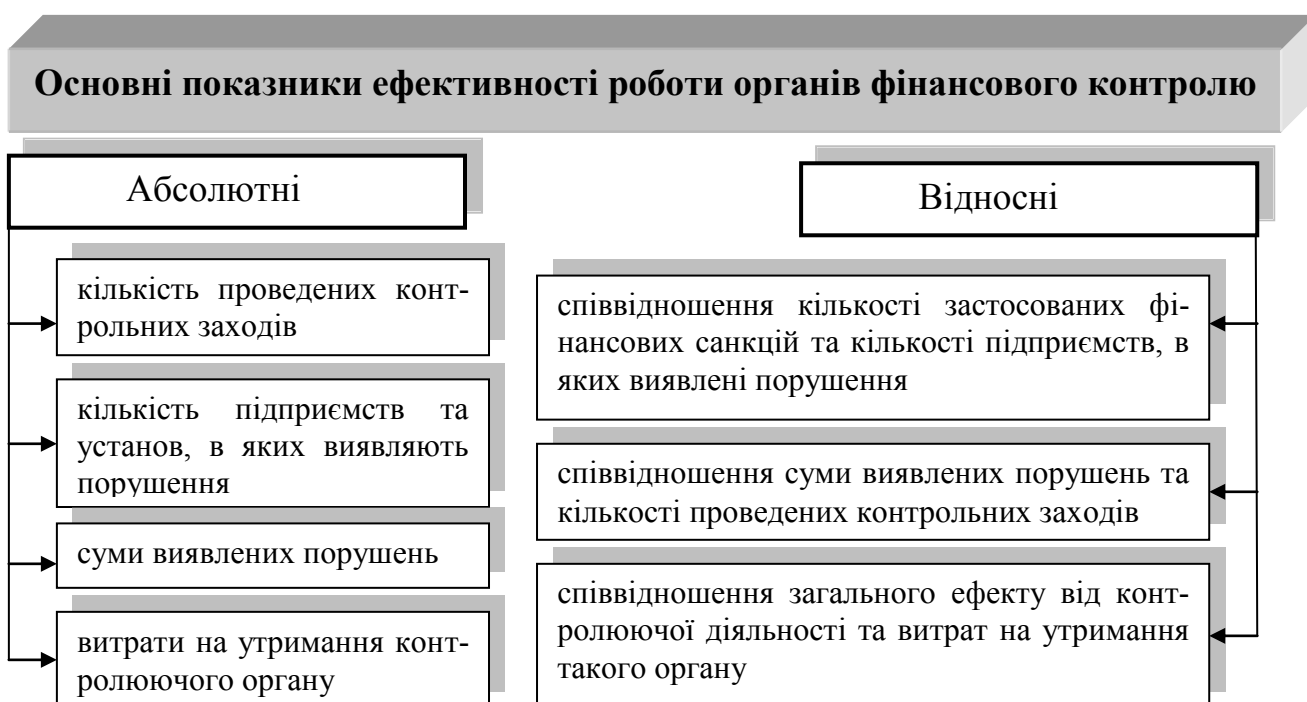

Рис. 2.1. Основні показники оцінки ефективності державного фінансового контролю [складено автором за даними 32]

Значний вплив на оцінку ефективності державного фінансового контролю, на нашу думку, здійснюють:

- ефективність системи заходів, пов'язаних з організацією фінансового контролю;
- рівень кваліфікації перевіряючих [129];
- взаємодія контролюючого органу з суб'єктом господарювання;

- досконалість методів, які використовуються при здійсненні контрольних заходів [129, 130];

- рівень розвитку системи заходів щодо попередження фінансових правопорушень;

- взаємодія та обмін інформацією між контролюючими органами.

Оцінка ефективності державного фінансового контролю, які б критерії не використовувались для її визначення, буде величиною відносною, умовною та мати певний ступінь похибки.

Для оцінювання ефективності контрольної діяльності органів, які здійснюють державний фінансовий контроль за діяльністю небанківських неприбуткових фінансових установ, будемо використовувати наступні показники:

1) *коефіцієнт результативності контрольних заходів* ($K_{рез}$)

$$\text{для Держфінпослуг} \quad K_{рез} = K_{вп} : K_{кз}, \text{ де} \quad (2.1)$$

$K_{вп}$ - кількість виявлених порушень у небанківських неприбуткових фінансових установах (одиниць);

$K_{кз}$ - кількість проведених контрольних заходів (одиниць).

$$\text{для Держфінмоніторинг} \quad K_{рез} = K_{кк} : K_{сд}, \text{ де} \quad (2.2)$$

$K_{кк}$ - кількість порушених кримінальних справ за наданими узагальненими матеріалами до правоохоронних органів (одиниць);

$K_{сд}$ - кількість сформованих досьє (одиниць).

$$\text{для податкових органів [131]} \quad K_{рез} = K_{вп} : K_{п}, \text{ де} \quad (2.3)$$

$K_{вп}$ - кількість контрольних заходів, внаслідок яких виявлені порушення (одиниць);

$K_{сд}$ - кількість проведених контрольних заходів (одиниць).

2) *коефіцієнт дієвості контрольних заходів* ($K_{д}$)

$$\text{для Держфінпослуг} \quad K_{д} = K_{зв} : K_{кз}, \text{ де} \quad (2.4)$$

$K_{зв}$ - кількість застосованих заходів впливу (одиниць).

$K_{кз}$ - кількість проведених контрольних заходів (одиниць).

для податкових органів [131] $K_{\partial} = O_{нк} : O_{\partial}$, де (2.5)

$O_{нк}$ – обсяг коштів, які було стягнуто до бюджету внаслідок контрольних заходів (грн.);

O_{∂} – обсяг донарахованих податкових зобов'язань та застосованих фінансових санкцій внаслідок контрольних заходів (грн.).

3) *коефіцієнт дієвості заходів впливу* ($K_{\partial зв}$)

для Держфінпослуг $K_{\partial зв} = K_{ун} : K_{зв}$, де (2.6)

$K_{ун}$ – кількість усунених порушень (одиниць);

$K_{зв}$ – кількість заходів впливу (одиниць).

4) *коефіцієнт інтенсивності контрольних заходів* [32, с. 105, 132] (K_i)

для Держфінпослуг,

для податкових органів $K_i = K_{кз} : Ч_o$, де (2.7)

$Ч_o$ – кількість осіб, які брали участь у контрольних заходах (одиниць).

5) *коефіцієнт «економічної ефективності»* [32, с. 97] або окупності - узагальнений показник оцінки роботи контролюючого органу ($K_{еe}$)

для Держфінпослуг $K_{еe} = O_{нк} : O_y$, де (2.8)

$O_{нк}$ – обсяг коштів, які сплачено до бюджету внаслідок проведених контрольних заходів – фінансові санкції (грн.);

O_y – обсяг коштів, які було витрачено на утримання контролюючого органу (грн.).

для Держфінмоніторинг $K_{еe} = O_{мл} : O_y$, де (2.9)

$O_{мл}$ - об'єм коштів можливої легалізації внаслідок моніторингу

для податкових органів $K_{еe} = O_{нк} : O_y$, де (2.10)

$O_{нк}$ – обсяг коштів, які було стягнуто до бюджету внаслідок контрольних заходів – донараховані податкові зобов'язання та фінансові санкції (грн.);

Всі перераховані коефіцієнти мають прямувати до максимуму, тобто чим вище значення вони мають, тим ефективнішою є контрольна діяльність органу.

5) *коефіцієнт якості контрольних заходів* за певний період часу (за результатами виконання плану) ($\kappa_{я}$)

$$\text{для Держфінпослуг} \quad \kappa_{я} = K_{нф} : СП_{в}, \text{ де} \quad (2.11)$$

$K_{нф}$ – кількість небанківських фінансових установ, на яких проводились контрольні заходи та на які подали судові позови (одиниць);

$СП_{в}$ – кількість судових позовів проти небанківських фінансових установ, які було задоволено на користь вкладників. Необхідно враховувати окремо колективні позови та індивідуальні позови у розрахунку на одну установу.

б) *коефіцієнт прямих фінансових втрат вкладників*, який може бути розрахований, як у кількісному, так і в грошовому вираженні ($\kappa_{фв}$)

$$\text{для Держфінпослуг} \quad \kappa_{фв} = B_{о} : B, \text{ де} \quad (2.12)$$

$B_{о}$ – кількість вкладників, перед якими не було виконано фінансові зобов'язання у повному обсязі (одиниць);

B – загальна кількість вкладників (одиниць).

$$\text{для Держфінпослуг} \quad \kappa_{фв} = C_{нк} : C_{в}, \text{ де} \quad (2.13)$$

$C_{нк}$ – сума неповернутих коштів вкладникам (грн.);

$C_{в}$ – загальна сума фінансових зобов'язань (грн.).

Доцільним буде розраховувати коефіцієнт фінансових втрат відносно певного конкретного виду фінансових установ. У цьому випадку контролюючий орган виявить прогалини у роботі окремих департаментів.

Фактором, який може свідчити про зростання ефективності контрольної діяльності органу державного фінансового контролю, є наближення коефіцієнтів якості та фінансових втрат до нуля.

7) *коефіцієнт загальної ефективності* ($\kappa_{зе}$), який прямує до максимуму

$$\kappa_{зе} = (\kappa_1 + \kappa_2 + \kappa_3 + \dots + \kappa_n) : n, \text{ де} \quad (2.14)$$

$K_1, K_2, K_3, \dots, K_n$ – коефіцієнти, які характеризують ефективність роботи контролюючого органу;

n – кількість коефіцієнтів (одиниць).

Запропоновані показники дадуть змогу оцінити діяльність органів, які здійснюють фінансовий контроль за неприбутковими фінансовими установами України. Однак, перш за все необхідно визначити інституціональний склад державного фінансового контролю кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів відповідно до правової бази, яка регулює діяльність таких установ. Так, статтею 21 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» до органів, «які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг» віднесено: Національний банк України (далі – НБУ), Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку (далі – ДКЦПФР), спеціально уповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг, Антимонопольний комітет України та інші державні органи, які «здійснюють контроль за діяльністю учасників ринків фінансових послуг та отримують від них інформацію у межах повноважень, визначених законом» [62, ст.21]. Оскільки контроль є одним із елементів регулювання, можна стверджувати, що ці органи здійснюють державний контроль за ринком фінансових послуг, який є фінансовим, оскільки об'єктом такого контролю виступає фінансово-господарська діяльність учасників ринку; рух фінансових ресурсів на фінансовому ринку або управління фінансовими ресурсами учасників ринку.

Законом визначені сфери діяльності кожного органу. Уповноваженим органом, який здійснює регулювання та контроль ринку банківських послуг визначено НБУ; ринків цінних паперів – Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку; інших ринків фінансових послуг - спеціально уповноважений орган виконавчої влади. Такий статус отримала Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг [133].

Ця законодавча норма, на наш погляд, звужує повноваження зазначених регулюючих органів. Так, зокрема, у випадку коли небанківська фінансова

установа здійснює валютні операції, вона підпадає під регулювання НБУ, який видає ліцензії на право здійснення таких операцій [65].

Відповідно до Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», до валютних операцій віднесено: «операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності; операції, пов'язані з використанням валютних цінностей в міжнародному обігу як засобу платежу; операції, пов'язані з ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей» [134, ст.1]. Ані кредитні спілки, ані недержавні пенсійні фонди, згідно з законодавством, не здійснюють обумовлені законодавством валютні операції [67, 68], а отже, не зобов'язані отримувати ліцензії від НБУ згідно Постанови НБУ «Про затвердження Положення про порядок надання небанківським фінансовим установам, національному оператору поштового зв'язку генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій» [65]. Проте, у переліку операцій, що потребують індивідуальної ліцензії, зазначено вид фінансових операцій, які можуть здійснювати кредитні спілки, а саме: «надання і одержання резидентами кредитів в іноземній валюті, якщо терміни і суми таких кредитів перевищують встановлені законодавством межі» [134, ст.5]. Ці законодавчі колізії та ускладнення збільшують імовірність тіньових оборотів такими фінансовими установами.

Крім того, як показало дослідження, практика отримання кредитними спілками ліцензій на право здійснення валютних операцій в Україні відсутня. Разом із тим, у вітчизняній реальності кредитні спілки приймають внески та надають кредити у валюті [135].

Таким чином, ми дійшли висновку, що на сьогодні НБУ не здійснює безпосередній фінансовий контроль за неприбутковими фінансовими установами, однак у зазначених вище випадках – повинен здійснювати, тому необхідно:

- внести зміни до Декрету КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», розширивши перелік валютних операцій – включивши депозитні операції та внески у іноземній валюті;

- зобов'язати неприбуткові фінансові установи отримувати генеральні ліцензії НБУ на право прийняття внесків в іноземній валюті. Адже інтерес громадян до розміщення коштів в іноземній валюті незаперечний. Так, зокрема, внески до банків фізичних осіб в іноземній валюті у 2008 році становили 49,91% (у 2003 – 74,7%, у 2007 – 39,37% [136]);

- запровадити спрощену процедуру отримання кредитними спілками та недержавними пенсійними фондами ліцензій від НБУ;

- законодавчо чітко виписати повноваження НБУ, наділивши його правом здійснювати контроль за фінансовими операціями у валюті неприбуткових фінансових установ. Кредитні спілки та НПФ повинні щорічно звітувати НБУ в разі прийняття ними внесків у іноземній валюті, а регулюючий орган, в свою чергу, – проводити у таких установах контрольні заходи.

Таким чином, під державним контролем буде одна з частин фінансово-господарської діяльності неприбуткових фінансових установ, пов'язана з валютними операціями.

Контроль за фінансово-господарськими правовідносинами в Україні здійснює *Антимонопольний комітет*, на якого покладено завдання по здійсненню державного контролю «за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом та пріоритету прав споживачів, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції» [137, ст.3]. Як зазначалось раніше, відповідно до вітчизняного законодавства, Антимонопольний комітет здійснює контроль і на ринку фінансових послуг взагалі, і в небанківських фінансових установах зокрема. Проте, повноваження такого державного органу поширюються лише на підприємницьку діяльність [137], а отже, неприбуткові фінансові установи не підлягають фінансовому контролю з боку Антимонопольного комітету України. Ця законодавча норма є слушною, адже специфікою діяльності неприбуткових фінансових установ є надання фінансових послуг своїм членам, тобто особам, які добровільно об'єднались.

Ще одним контролером на ринку фінансових послуг України є *Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку* (далі – ДКЦПФР).

Згідно зі статтею 7 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», на ДКЦПФР покладено завдання по «здійсненню державного регулювання та контролю за випуском і обігом цінних паперів та їх похідних на території України, а також у сфері спільного інвестування» [138]. Тобто, щойно небанківська фінансова установа здійснює емісію цінних паперів, вона одразу стає об'єктом фінансового контролю ДКЦПФР, а якщо така установа виявить бажання здійснити один з перерахованих у статті 4 Закону «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» видів діяльностей, - вона повинна отримати у комісії ліцензію, а отже, також підпадає під регулювання ДКЦПФР.

Як уже відзначалося, неприбуткові фінансові установи – специфічні установи, які апріорі не можуть здійснити емісію цінних паперів, комерційну або комісійну діяльність по цінних паперах. Кредитні спілки та недержавні пенсійні фонди мають право розміщувати залучені кошти у цінних паперах, однак у цьому випадку вони діють через торговців цінними паперами або компанії з управління активами (зокрема НПФ). Таким чином, зазначені установи не підпадають під регулювання та контроль з боку ДКЦПФР.

Певна стадія фінансової діяльності кредитної спілки та недержавного пенсійного фонду – стадія мобілізації коштів до публічних грошових фондів, підлягає державному фінансовому контролю з боку наступних уповноважених органів: *Державна податкова адміністрація України, Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування від тимчасової втрати працездатності, Фонд соціального страхування на випадок безробіття, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Контроль таких органів націлений на перевірку правильності нарахування, своєчасності та повноти сплати податків і зборів до бюджетів та державних цільових фондів.*

Державна податкова адміністрація України здійснює фінансовий контроль за податковими правовідносинами фінансових установ в особі Департаменту контролю за фінансовими установами та операціями у сфері зовнішньоекономічної діяльності у вигляді виїзних та безвиїзних перевірок. На небанківські фінансові установи припадало від 77% - у 2007 році та до 64% - у 2008 році загальної кількості проведених департаментом перевірок фінансових установ, питома вага надходжень до Зведеного бюджету України від яких становила 28,34% та 27,84% усіх надходжень від фінансових установ відповідно [139].

Найбільшу питому вагу у надходженнях від небанківських фінансових установ займає податок на прибуток – понад 50%, платниками якого неприбуткові фінансові установи не є (так само як і податку на додану вартість, який складає понад 10%) [139]. Необхідно зауважити, що це є основні бюджетоутворюючі податки в Україні. Отже, логічним буде припустити, що кредитним спілкам та недержавним пенсійним фондам з боку податкових органів приділяється менше уваги, ніж іншим фінансовим установам (зокрема страховим компаніям, надходження від яких у 2008 році склали – 58,32% усіх надходжень небанківських фінансових установ).

Публічні дані щодо перевірок податковими органами небанківських фінансових установ за видами – відсутні, саме тому оцінити ефективність фінансового контролю неприбуткових фінансових установ таких органів не видається можливим.

Разом із тим, Державна податкова адміністрація України розробила «Методичні вказівки щодо проведення перевірок фінансових установ» [140], які регламентують порядок проведення перевірок усіх видів фінансових установ від «набуття уявлення про зміст документів, які підлягають перевірці» [140, с.6] до складання акту перевірки. У методичних рекомендаціях наведені основні характеристики діяльності кожного виду фінансової установи. Так, зокрема, у частинах, які визначають особливості перевірок недержавних пенсійних фондів та кредитних спілок, вказано на те, що при перевірці таких установ слід врахову-

вати їх статус неприбутковості. Варто зазначити, що рекомендації містять чітку поетапну схему перевірки таких неприбуткових фінансових установ.

Проаналізувавши методичні рекомендації щодо перевірок кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів, ми дійшли висновку, що податкові органи здійснюють фінансовий контроль, який не належить до їх компетенції (за фінансово-господарськими правовідносинами фінансових установ). Податкові органи, відповідно до вітчизняного законодавства повинні здійснювати контроль за податковими правовідносинами, який являє собою «систему дій та заходів в управлінні фінансами країни, які спрямовані на забезпечення додержання суб'єктами господарювання чинного законодавства з оподаткування, з метою наповнення фінансовими ресурсами бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів» [36]. Таким чином, відбувається дублювання контрольної діяльності податкової служби та Держфінпослуг. Крім того, у методичних рекомендаціях не визначені заходи впливу, до яких вдаються податкові органи у разі порушення фінансовими установами законодавства з питань, що перевірялись. Зазначені недоліки методичних рекомендацій ДПАУ повинні бути усунені задля підвищення ефективності податкових перевірок неприбуткових фінансових установ.

Окремі ділянки фінансово-господарської діяльності небанківських неприбуткових фінансових установ підлягають державному контролю у формі фінансового моніторингу, який здійснює *Державний комітет фінансового моніторингу України*.

Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» «регулює відносини у сфері запобігання та протидії запровадженню в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом». Законом визначено коло суб'єктів, які підлягають фінансовому моніторингу. До суб'єктів первинного фінансового моніторингу відносять учасників ринку фінансових послуг – «страхові та інші фінансові установи», а до суб'єктів державного фінансового моніторингу – «центральні органи виконав-

чої влади та Національний банк України, які відповідно до закону виконують функції регулювання та нагляду за діяльністю юридичних осіб, що забезпечують здійснення фінансових операцій; спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань фінансового моніторингу - центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом (далі - Уповноважений орган)» [141]. Таким уповноваженим органом в Україні є Державний комітет фінансового моніторингу України (далі - Держфінмоніторинг) [142, 143], основними завданнями якого є:

«1) участь у реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;

2) збирання, оброблення та аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу;

3) створення та забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму;

4) налагодження співробітництва, взаємодії та інформаційного обміну з органами державної влади, компетентними органами іноземних держав і міжнародними організаціями у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму ... » [142, п.3].

Фінансовому моніторингу з боку Держфінмоніторинг підлягають фінансові операції, які здійснюють суб'єкти первинного фінансового моніторингу.

Відповідно до норми Закону «фінансова операція - будь-яка операція, пов'язана із здійсненням або забезпеченням здійснення платежу за допомогою суб'єкта первинного фінансового моніторингу, зокрема: **внесення або зняття депозиту (внеску, вкладу)**; переказ грошей з рахунку на рахунок; обмін валюти; надання послуг з випуску, купівлі або продажу цінних паперів та інших видів фінансових активів; **надання або отримання позики або кредиту**; страхуван-

ня (перестраховання); надання фінансових гарантій та зобов'язань; довірче управління портфелем цінних паперів; фінансовий лізинг; здійснення випуску, обігу, погашення (розповсюдження) державної та іншої грошової лотереї; надання послуг з випуску, купівлі, продажу і обслуговування чеків, векселів, платіжних карток, грошових поштових переводів та інших платіжних інструментів; відкриття рахунку» [141, ст.4].

Фінансовий моніторинг може бути обов'язковим та внутрішнім. Перший здійснює Держфінмоніторинг та полягає він у «аналізі інформації щодо фінансових операцій, що надається суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а також заходів з перевірки такої інформації відповідно до законодавства України»; другий здійснюється суб'єктами первинного моніторингу, які повинні виявляти «фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, та інших фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів» [141].

Обов'язковому фінансовому моніторингу підлягають фінансові операції, зазначені у статті 11 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» (рис.2.2).

Фінансові операції, що підлягають обов'язковому ФМ

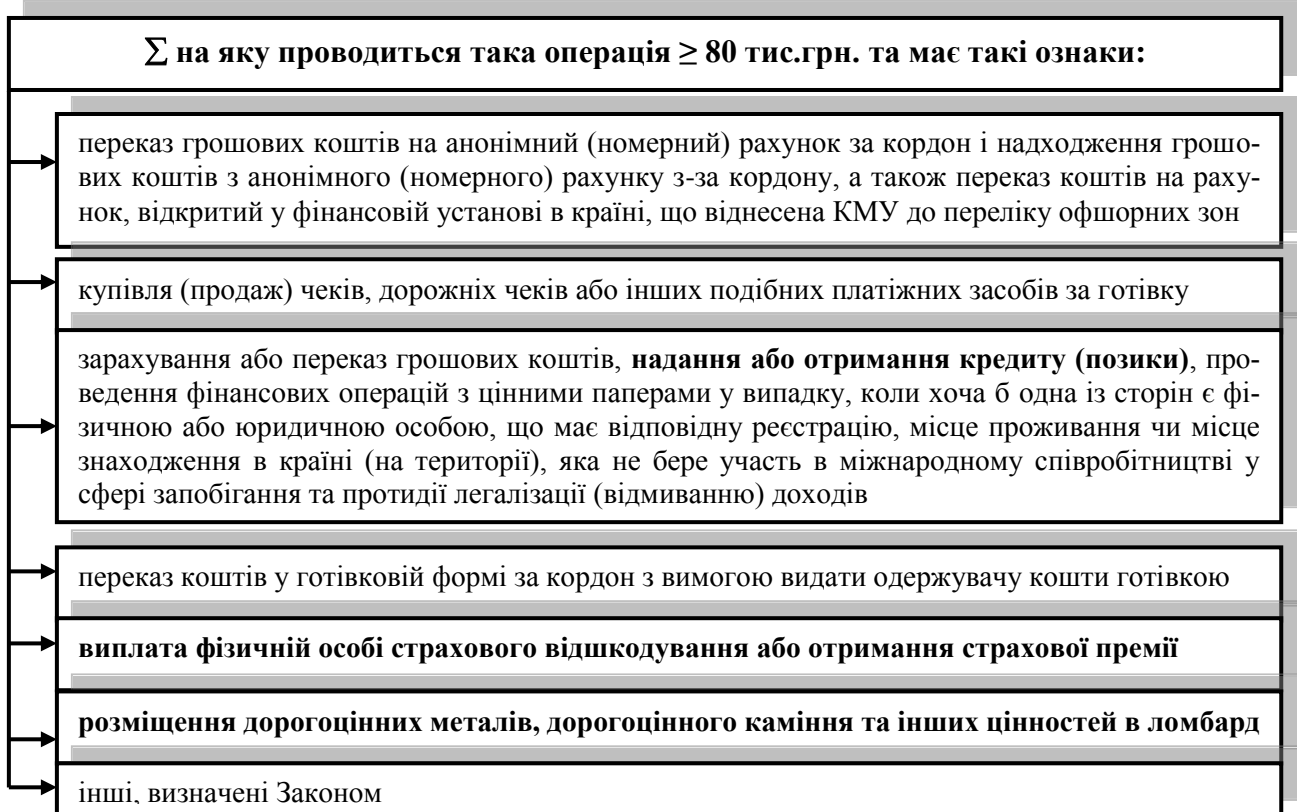

Рис. 2.2. Основні фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу [141, ст.11]

На ринку фінансових послуг об'єктами, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу Держфінмоніторинг, є фінансові операції банківських та небанківських фінансових установ - суб'єкти первинного фінансового моніторингу, від яких комітет отримує повідомлення. У структурі таких повідомлень значна частка належить банкам. Так, у 2008 році від банківських фінансових установ отримано близько 1,05 мільйона або 96,75% усіх повідомлень (рис. 2.3).

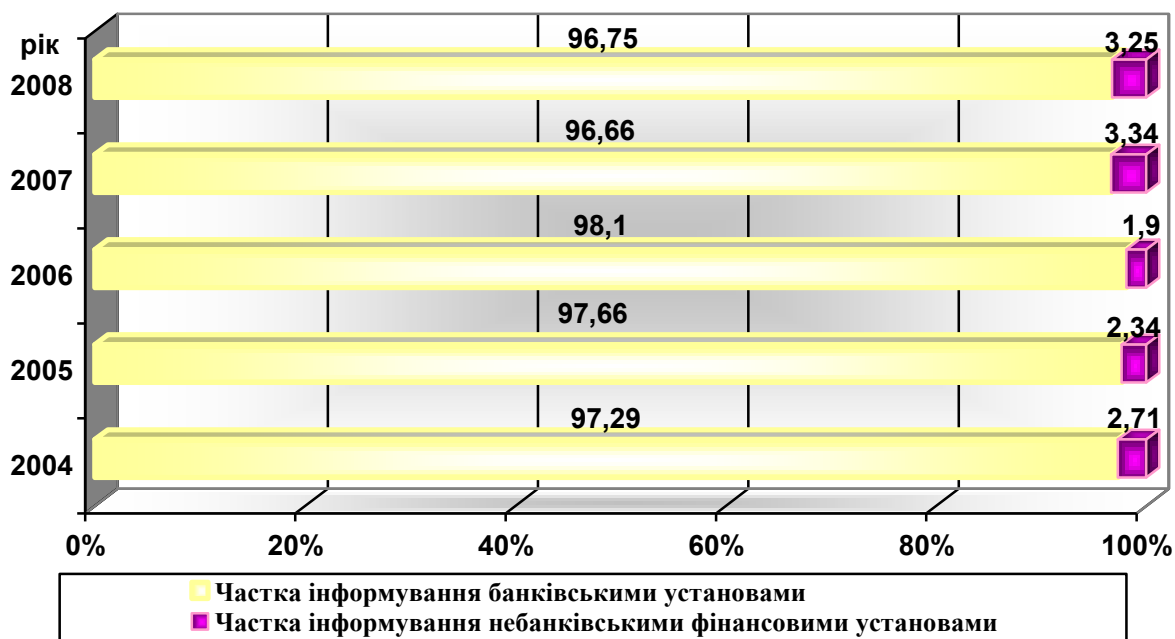

Рис. 2.3. Динаміка інформування Держфінмоніторингу банківськими та небанківськими фінансовими установами [розраховано та складено автором за даними 144]

Загальна кількість повідомлень про здійснення фінансових операцій, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, щороку зростає – за період з 2004 по 2008 рік цей показник зріс на 387,4 тис.грн., або в 1,56 раз. Питома вага інформування небанківськими фінансовими установами незначна – від 1,9% загальної кількості повідомлень - у 2006 році до 3,34% - у 2007 році. Лівову частку повідомлень небанківських фінансових установ складають повідомлення від страхових компаній, зокрема у 2008 році – 73,59%. Частку повідомлень від кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів Держфінмоніторинг у своїх річних звітах не зазначає, що свідчить про незначну кількість або взагалі відсутність у таких установах фінансових операцій, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу [розраховано автором за даними 144].

Слід зауважити, що внаслідок аналізу Держфінмоніторингом отриманих повідомлень, статус тих, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, отримують близько 73% [розраховано автором за даними 144]. Це є свідчен-

ням недостатньо високого професійного рівня суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

А от про ефективність контрольної діяльності Держфінмоніторинг свідчать значення розрахованих нами показників (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Коефіцієнти ефективності роботи Держфінмоніторинг [розраховано та складено автором за даними 144]

№ п/п	Назва коефіцієнту	Рік		
		2006	2007	2008
1.	Коефіцієнт економічної ефективності, окупності	1377,3	1264,31	1326,33
	Темпи приросту	-	-8,20	4,91
2.	Коефіцієнт результативності фінансового моніторингу	0,18	0,20	0,21
	Темпи приросту	-	0,02	0,01

Як видно з табл. 2.1 - величина коефіцієнта економічної ефективності свідчить про те, що, завдяки роботі Держфінмоніторинг, легалізується значна частина фінансових ресурсів, причому на таку діяльність витрачається невеликий обсяг державних коштів. Крім того, коефіцієнт результативності щороку зростає, проте його значення залишається на достатньо низькому рівні. Це пов'язано з тим, що по-перше, не всі досє передаються до правоохоронних органів, по-друге, не за всіма узагальненими матеріалами порушуються кримінальні справи.

З метою підвищення ефективності контрольної діяльності Держфінмоніторинг необхідно забезпечити взаємодію осіб, які здійснюють внутрішній фінансовий моніторинг у фінансовій установі з комітетом та зобов'язати зазначений орган державного фінансового контролю проводити тренінги і семінари для суб'єктів первинного фінансового моніторингу з метою підвищення професійного рівня останніх.

Контроль за дотриманням фінансовими установами норм Закону України

«Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» здійснює *Держфінпослуг* шляхом проведення перевірок. Так, перевірки Держфінпослуг небанківських фінансових установ з питань запобігання та протидії (легалізації) доходів, одержаних злочинним шляхом, у 2008 році склали 781 одиниць, у 43% таких перевірок накладено штрафні санкції [82].

Держфінпослуг у частині фінансового контролю Указом Президента України «Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України» наділено рядом повноважень (рис. 2.4)

Рис. 2.4. Основні повноваження Держфінпослуг в частині фінансового контролю [складено автором за даними 132]

Необхідно зазначити, що в структурі Держфінпослуг створено Департаменти, кожен із яких регулює діяльність окремих учасників ринків фінансових

послуг, зокрема Департамент нагляду за недержавними пенсійними фондами, Департамент нагляду за кредитними установами та інші. Крім того, комісія має територіальні відділення, які здійснюють контроль на регіональному рівні.

До основних функцій комісії, згідно з Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», відносять нагляд за діяльністю за небанківськими фінансовими установами, яка проводиться у вигляді виїзних і безвиїзних перевірок [62].

Звіти Держфінпослуг свідчать про скорочення кількості перевірок суб'єктів небанківського фінансового ринку. Так, якщо у 2006 році кількість перевірок становила 1655 одиниць, то вже у 2007 році – 1579 одиниць [82]. Таке скорочення відбуваються на тлі зростання кількості фінансових установ та, на жаль, збільшення випадків фінансових шахрайств. Однак, слід зауважити, що вже у 2008 році кількість перевірок сягнула 2070 одиниць.

У 2008 році кількість безвиїзних перевірок зросла та склала 41,4%, в тому числі: страхових компаній – 71,3%, недержавних пенсійних фондів – 10,97%, адміністраторів недержавних пенсійних фондів - 17,15%, кредитних спілок – 0,58% [82].

Виїзні перевірки проводяться як в плановому, так і в позаплановому порядку. Найбільшу питому вагу складають планові перевірки небанківських фінансових установ - від 70,68% до 97,87% - у 2006 та 2005 роках відповідно (рис. 2.5).

Наведене на рис. 2.5 співвідношення планових та позапланових перевірок є позитивним фактором, адже це є свідченням незначної кількості приводів для проведення позапланових перевірок, серед яких: звернення правоохоронних органів, отримані під час аналізу звітності негативні результати, надходження скарг та звернень від громадян та інше [145].

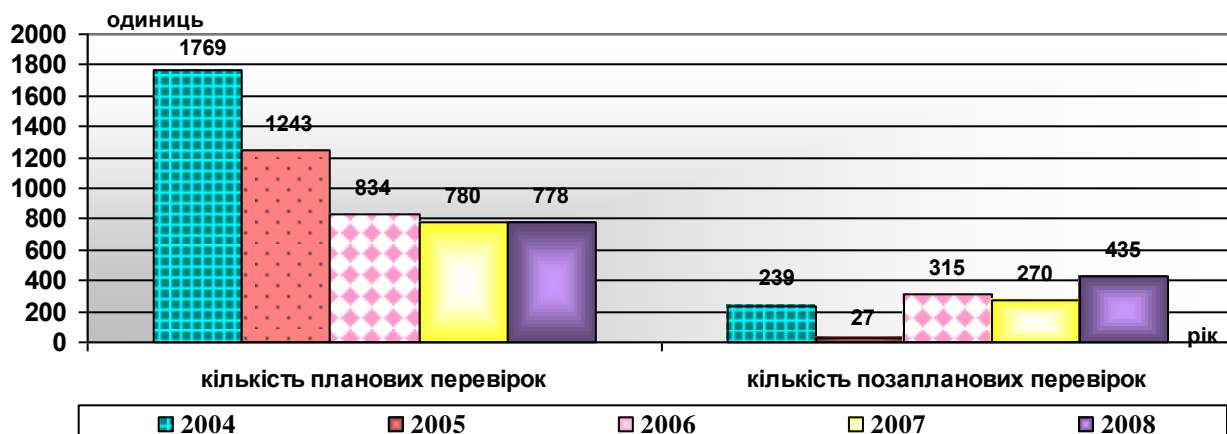

Рис. 2.5. Співвідношення планових та позапланових виїзних перевірок небанківських фінансових установ за 2004-2008рр. [складено автором за даними 82]

Та водночас, кількість звернень та скарг щорічно зростає. Так, у 2006 році звернення громадян склали 938, в тому числі – 22,28% скарги, у 2007 – 1403 та 27,44% відповідно (за 2008 рік дані відсутні) [82]. Отже, за логікою подій, повинні спостерігатись темпи зростання кількості позапланових перевірок комісії, однак дані свідчать про зворотне!

Слід зауважити, що найбільшу кількість порушень Держфінпослуг виявляє у діяльності кредитних спілок, зокрема, у 2006 році – 55,13% від загальної кількості виявлених на ринку небанківських фінансових установ порушень і відповідно, застосовує найбільшу кількість заходів впливу – 1401 (табл. 2.2) [82].

Таблиця 2.2

Динаміка змін кількості перевірок та кількості застосованих заходів впливу до кредитних спілок [розраховано та складено автором за даними 82]

Показник	Рік				
	2004	2005*	2006	2007	2008
Кількість перевірок, одиниць	866	431	450	246	330
Темпи приросту (ланцюговий), %	-	-50,23	4,41	-45,33	34,15
Кількість виявлених порушень, одиниць	460	-**	2531	1778	1598
Темпи приросту, %	-	-	-	-29,75	-10,12
Застосовано заходів впливу, одиниць	110	152	1401	806	607
Темпи приросту, %	-	38,18	821,71	-42,47	-24,69

* дані, наведені загалом по кредитних установах

** дані відсутні

До найбільш поширених порушень, які виявляє комісія у роботі кредитних спілок, відносять: «невідповідність договору про фінансові послуги вимогам законодавства; порушення вимог нормативно-правових актів Держфінпослуг щодо подання звітних даних та фінансової звітності; невиконання своїх зобов'язань перед її членом в порядку, терміни та протягом строків згідно з укладеними договорами; порушення положень статутів кредитних спілок (щодо відсутності за місцезнаходженням, визначеним у статуті; щодо прийняття осіб до кредитної спілки; щодо надання фінансових послуг не члену кредитної спілки тощо)» [82].

На відміну від кредитних спілок, кількість перевірок Держфінпослуг недержавних пенсійних фондів за період з 2004 по 2008 роки зростає, як в абсолютному (на 89 одиниць), так і у відносному вираженні (у 18,8 раз).

На один пенсійний фонд припадало від 0,15 перевірки – у 2006 році, до 0,85 – у 2008 році, натомість цей показник у кредитних спілках коливався від 0,31 – у 2007 році до 1,42 – у 2004 році (рис. 2.6).

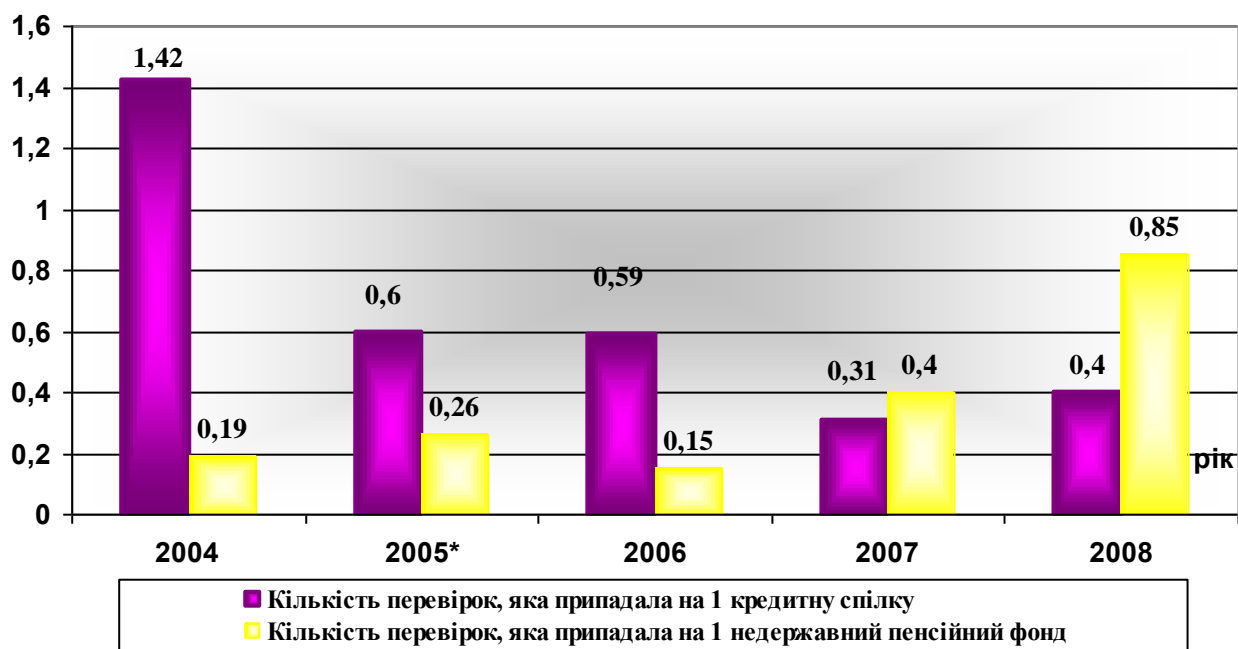

Рис. 2.6. Співвідношення кількості перевірок, яка припадала на один недержавний пенсійний фонд та одну кредитну установу [розраховано та складено автором за даними 82]

Слід зауважити, що число застосованих заходів впливу до недержавних пенсійних фондів зростало темпами, що випереджали кількість перевірок. Найбільший приріст застосованих до суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення заходів впливу спостерігався у 2007 році – 252,94%, однак і кількість перевірок зросла на 216,67% (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка змін кількості перевірок та кількості застосованих заходів впливу до недержавних пенсійних фондів [розраховано та складено автором за даними 82]

Показник	Рік				
	2004	2005	2006	2007	2008
Кількість перевірок, одиниць	5	14	12	38	94
Темпи приросту (ланцюговий), %	-	180,0	-14,29	216,67	147,37
Застосовано заходів впливу, одиниць	2	-*	17	60	48
Темпи приросту, %	-	-	-	252,94	-20,0

*- дані відсутні

Серед порушень недержавних пенсійних фондів, які виявляються Держфінпослуг є:

- неповідомлення або несвоєчасне повідомлення Держфінпослуг про виникнення змін та/або доповнень до документів; неповідомлення або несвоєчасне повідомлення Держфінпослуг про накладення санкцій іншими органами державної влади;

- незаконні напрямки використання пенсійних активів, а саме: встановлення у договорах про адміністрування, про управління активами недержавних пенсійних фондів і про надання послуг зберігача сплати пені пенсійним фондом за невиконання або неналежне виконання зобов'язань за відповідним договором;

- порушення вимог відшкодування пенсійним фондом особи, що здійснює управління активами, оплату послуг, пов'язаних із здійсненням операцій з активами пенсійного фонду [82].

Для того, щоб оцінити контрольну діяльність Держфінпослуг з точки зору її ефективності, розрахуємо деякі показники щодо яких наявні публічні дані (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Коефіцієнти ефективності роботи Держфінпослуг [розраховано та складено автором за даними 82]

№ п/п	Назва коефіцієнту	Рік				
		2004	2005	2006	2007	2008
1.	Коефіцієнт дієвості контрольних заходів					
	- кредитних спілок	0,13	0,35*	3,11	3,28	1,84
	- недержавних пенсійних фондів	0,4	-**	1,42	1,58	0,51
	- загальний	0,31	0,54	1,55	1,49	1,10
2.	Коефіцієнт результативності контрольних заходів					
	- кредитних спілок	0,53	-**	5,62	7,23	4,84
	- недержавних пенсійних фондів	-**	-**	3,67	5,42	1,00
	- загальний	-**	-**	2,77	2,95	2,29
3.	Коефіцієнт «економічної ефективності»					
	- кредитних спілок	-**	-**	-**	-**	-**
	- недержавних пенсійних фондів	-**	-**	-**	-**	-**
	- загальний	-**	-**	0,03	-**	-*

* дані, наведені загалом по кредитних установах

** дані відсутні

Як свідчить аналіз наведених у табл. 2.4 даних, найвищі показники ефективності контрольної діяльності спостерігаються у Департаменту по нагляду за кредитними спілками, причому вони на декілька пунктів вищі від загальних з інспекційно-наглядової діяльності Держфінпослуг.

Проаналізувавши роботу Держфінпослуг, ми дійшли наступних висновків:

- нормативно - правова база, яка регулює діяльність комісії, містить

безліч нормативних актів, які часто вступають у протиріччя один з одним, тому, з метою уникнення непорозумінь, необхідно її вдосконалювати;

- Держфінпослуг не дотримується єдиного підходу до оформлення звітів, вони з року на рік змінюють свою форму та зміст, що ускладнює, а часто й зовсім унеможлиблює проведення комплексного аналізу контрольної діяльності комісії. Для усунення такого недоліку, слід на державному рівні запровадити єдині вимоги щодо оприлюднення результатів діяльності контролюючого органу.

Як вже зазначалося, на оцінку ефективності державного фінансового контролю взагалі, та з боку Держфінпослуг зокрема, впливає досконалість методів, які використовуються при здійсненні контрольних заходів. Для того, щоб з'ясувати це, необхідно проаналізувати існуючу методику здійснення перевірок основним органом, який здійснює контроль за фінансово-господарськими правовідносинами на ринку фінансових послуг.

2.2. Аналіз діючої методики перевірок Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг небанківських неприбуткових фінансових установ

Державний фінансовий контроль за діяльністю фінансових установ повинен ставити собі за мету – попередження та усунення фінансових правопорушень з боку таких установ, сприяння збільшенню ефективності їх діяльності та забезпечення захисту інтересів інвесторів. Для цього необхідно сформувати комплексну систему заходів, яка включатиме попередній, поточний та наступний контроль.

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг проводить попередній контроль неприбуткових фінансових установ тільки під час надання

їм ліцензії на право здійснення фінансової діяльності. «Уповноважений орган здійснює нагляд за діяльністю відповідних фінансових установ, приймає рішення про видачу ліцензії або про відмову у її видачі» [62, ст.36]. Такий нагляд здійснюється на підставі наданих документів, які перевіряються на повноту, правильність оформлення та достовірність зазначених даних. Перевіряється також «відповідність заявника згідно з поданими документами» встановленим Держфінпослуг Ліцензійним умовам [146, п.2.10].

Крім того, Розпорядженням «Про затвердження Переліку внутрішніх положень кредитної спілки» передбачено обов'язковість надання кредитною спілкою внутрішніх положень та примірних договорів про надання фінансових послуг до комісії [147]. Тобто, Держфінпослуг здійснює попередній контроль правильності оформлення кредитною спілкою договірних зобов'язань зі своїми членами.

Фінансові операції, які здійснюють небанківські фінансові установи взагалі та неприбуткові зокрема, підлягають наступному контролю, тобто контролю після їх здійснення.

Розпорядженням «Про затвердження Ліцензійних умов провадження діяльності кредитних спілок з надання фінансових послуг» передбачено умови, яким повинен відповідати ліцензіат – кредитна спілка, при здійсненні своєї діяльності і виконання яких Держфінпослуг перевіряє (рис. 2.7) [146, р.3]. Тобто на кредитну спілку накладаються певні зобов'язання, невиконання яких тягне за собою застосування Уповноваженим органом відповідних заходів впливу. Однак всі зазначені умови, яким повинна відповідати кредитна спілка, Держфінпослуг перевіряє вже під час безпосередньої їх діяльності.

Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Держфінпослуг здійснює нагляд за діяльністю фінансових установ та проводить їх інспектування.

У Розпорядженні Держфінпослуг «Про затвердження Правил проведення перевірок Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг Укра-

їни» зазначено: «Ці Правила встановлюють єдиний *порядок здійснення нагляду ... шляхом проведення планових та позапланових, виїзних перевірок (інспекцій) та безвиїзних перевірок.*» [145, ст. 1.1]. Тобто, нагляд становить собою різні за видами перевірки.

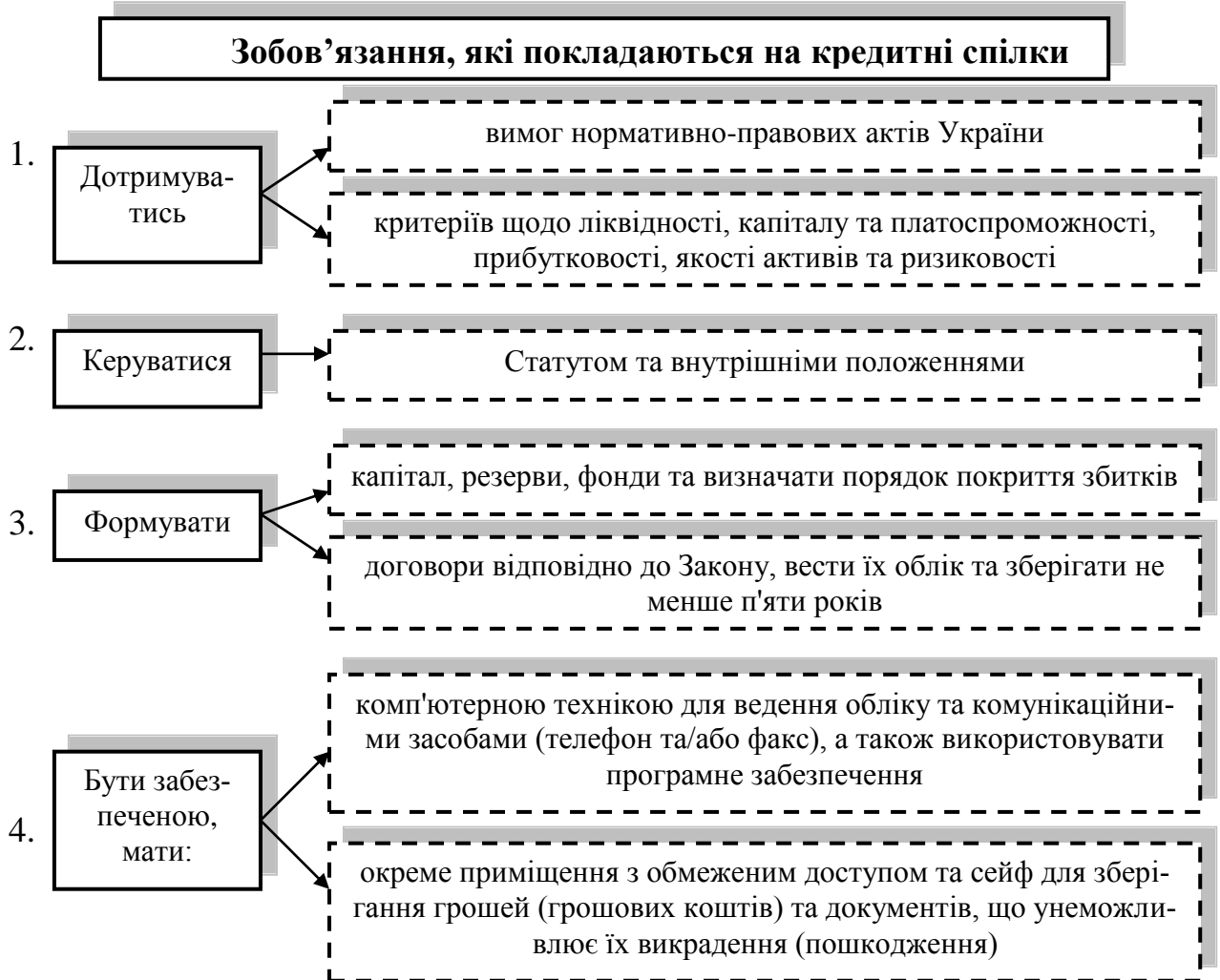

Рис. 2.7. Основні умови, яким повинна відповідати кредитна спілка при здійсненні своєї діяльності [складено автором за даними 146, р.3]

Статтею 30 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» передбачене здійснення Держфінпослуг інспектування фінансових установ [62]. Однак, по тексту статті мова йде про інспекцію - «виїзну планову або позапланову перевірку суб'єкта нагляду інспекційною групою Держфінпослуг за місцезнаходженням суб'єкта нагляду» [145].

Таким чином, можна дійти висновку, що поняття «інспектування» підміняється поняттям «інспекція» і становить собою виїзну перевірку.

Слід зауважити, що визначення поняття «інспектування» у Законі «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та у нормативних актах комісії відсутнє. Натомість, у Постанові КМУ «Порядок проведення інспектування державною контрольно-ревізійною службою» зазначено, що «інспектування ... проводиться у формі ревізії, яка повинна забезпечувати виявлення фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб» [148, ст.2]. Це свідчить про законодавчу плутанину форм фінансового контролю. Як вже зазначалось, Держфінпослуг здійснює фінансовий контроль у формі перевірок, які різняться за видами: за ознакою «місце проведення» вони поділяються на – виїзні (інспекції) та безвиїзні, а за ознакою «характер контрольного заходу» на – планові та позапланові.

Плановою перевіркою вважається перевірка, яка проводиться відповідно до затвердженого Держфінпослуг плану. Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг «Про затвердження Правил проведення перевірок Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України» встановлена періодичність проведення Держфінпослуг планових перевірок суб'єктів ринку фінансових послуг - не частіше ніж один раз на рік [145]. Однак, із введенням в дію Постанови КМУ «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, пов'язаної із збиранням, обробленням, зберіганням, захистом і використанням інформації, що складає кредитну історію, та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю)» [149], періодичність здійснення планових перевірок суб'єктів господарювання Держфінпослуг поставлена у залежність від величини оцінки ризиків:

- з високим ступенем ризику – 1 раз на рік;
- з середнім ступенем ризику – 1 раз на два роки;

- з незначним ступенем ризику – 1 раз на п'ять років.

Це нововведення, на нашу думку, позитивно вплине на розвиток ринку фінансових послуг, оскільки, з одного боку - сумлінні учасники ринку не будуть навантажені зайвими перевірками, а з іншого - ступінь захисту споживачів підвищиться – ризиковим установам приділятиметься більше уваги.

У Постанові визначаються критерії, які використовуються для визначення таких ризиків. Проте слід зауважити, що Постанова діє лише до 31.12.2010 року, замість того, щоб стати нормою. Крім того, стосується вона «ризиків від провадження господарської діяльності, пов'язаної із збиранням, обробленням, зберіганням, захистом і використанням інформації, що складає кредитну історію» [149, п.1], тобто йдеться лише про фінансові установи, які надають кредити.

На наш погляд, Постанова повинна визначати періодичність проведення планових контрольних заходів Держфінпослуг усіх учасниках фінансового ринку, в тому числі і недержавних пенсійних фондів.

Позапланові перевірки – це перевірки, які не передбачені у плані роботи Держфінпослуг. Такі перевірки проводяться за наявності певних умов, однак, якщо для виїзних перевірок такі умови зазначаються, то щодо безвиїзних зазначається лише, що вони проводяться «за рішенням Голови Держфінпослуг з власної ініціативи або за поданням заступників Голови Держфінпослуг, директора відповідного департаменту, у наглядову юрисдикцію якого входить суб'єкт нагляду, чи голови територіального управління Держфінпослуг у разі виникнення необхідності здійснення перевірки» [145, ст.2.1]. Однак, умови, за яких виникає така необхідність у Розпорядженні, не визначено. Тобто, при прийнятті рішення про проведення позапланової безвиїзної перевірки, на перший план виходить суб'єктивний фактор. Для усунення такого недоліку у роботі комісії, на нашу думку, необхідно нормативно передбачити умови, за наявності яких здійснюватимуться такі перевірки.

Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Правил проведення

перевірок Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України» регламентує обставини, за яких проводяться позапланові виїзні перевірки, проте, на наш погляд, значна їх частина повинна бути приводом для проведення саме позапланових безвиїзних перевірок (рис. 2.8). За таких обставин необхідно спочатку підтвердити наявність підстав для проведення виїзної перевірки. Це дасть змогу більш раціонально використовувати Держфінпослуг фінансові ресурси, які призначаються на відрядження.

Рис. 2.8. Обставини, за яких Держфінпослуг здійснює позапланові перевірки

[складено автором за даними 145, ст.3.1]

Безвиїзною вважаються «перевірка не пов'язана з виходом працівників Держфінпослуг за місцезнаходженням суб'єкта нагляду» [145, ст.1.3]. Схематично порядок проведення безвиїзних перевірок зображено на рис. 2.9.

Слід зауважити, що у нормативному акті не зазначається, які документи запитуються для проведення безвиїзної перевірки та як вони перевіряються. Залишається тільки здогадуватись, що йдеться про документи, аналогічні тим, які досліджуються та аналізуються при виїзній перевірці.

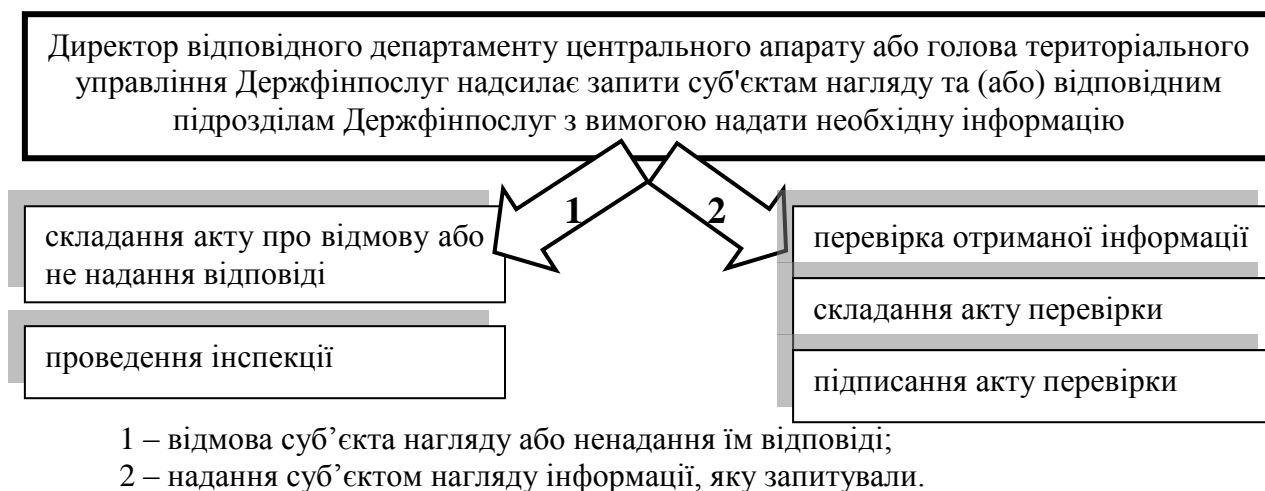

Рис. 2.9. Порядок проведення безвиїзних перевірок Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України [145, ст.2]

Виїзні перевірки – інспекції проводяться Уповноваженим органом безпосередньо за місцем знаходження суб'єкта нагляду.

Основними напрямками перевірок, які здійснює Держфінпослуг, є «додержання встановлених критеріїв та нормативів щодо: 1) ліквідності; 2) капіталу та платоспроможності; 3) прибутковості; 4) якості активів та ризиковості операцій; 5) якості систем управління та управлінського персоналу; 6) додержання правил надання фінансових послуг.» [62, ст.29]. Однак порядок проведення перевірок Держфінпослуг залежить від виду фінансової установи.

Для кредитних спілок комісія розробила та затвердила «Типову програму перевірок кредитних спілок», якою визначено єдиний порядок проведення пе-

ревірок у таких установах. Відповідно до нормативного акту, Держфінпослуг розробляє програму проведення комплексної інспекції кожної окремої кредитних спілки [150].

Перевірки кредитних спілок Держфінпослуг здійснює у три етапи:

1 – підготовка до проведення перевірки;

2 – проведення перевірки;

3 – оформлення результатів перевірки.

На першому етапі досліджується реєстраційна справа кредитної спілки її фінансовий стан (на основі звітних даних), акти попередніх перевірок (свої і інших контролюючих органів) та опрацьовуються, у разі їх наявності, «звернення громадян та подання державних органів щодо можливих порушень законодавства та/або прав споживачів кредитною спілкою, перевірка якої планується» [150, р.1, п.1в]. Крім того, у Розпорядженні «Типова програма перевірок кредитних спілок» зазначено, що при попередній підготовці Держфінпослуг здійснює перевірку виконання кредитною спілкою заходів впливу, які раніше були застосовані (у разі їх застосування). Таким чином, можна зробити висновок, що комісія не здійснює поточний контроль навіть за виконанням кредитною спілкою приписів контролюючого органу.

На цьому етапі призначається керівник та члени інспекційної групи [145, ст.3.2]. Крім того, на наш погляд, повинна бути визначена тема перевірки, джерела інформації та методи, які будуть використані при проведенні перевірки.

На початку проведення перевірки (**другий етап**) кредитної спілки інспекційна група перевіряє загальні відомості про кредитну спілку (рис. 2.10).

Таким чином, якщо статутною діяльністю кредитної спілки є залучення депозитів, - основними грошовими надходженнями такої фінансової установи повинні бути внески фізичних і юридичних осіб як у готівковій формі (прибуткові касові ордери), так і в безготівковій (виписки банку).

Рис. 2.10. Загальні відомості про кредитну спілку, які з'ясовуються на початку перевірки [складено автором за даними 150, р.2]

Методом логічного контролю інспекційна група встановлює достовірність протоколів загальних зборів у частині зазначеної кількості осіб, присутніх на таких зборах. У повідомленнях про проведення загальних зборів кредитна спілка зазначає адресу, за якою будуть проведені збори. Інспекційна група досліджує договір про оренду приміщення або документи, які засвідчують право власності на таке приміщення, - з'ясовує його площу та визначає реальну можливість розміщення вказаної у протоколі кількості осіб, присутніх на загальних зборах. За результатами такої перевірки інспекційна група може зробити висновок про правомочність загальних зборів кредитної спілки.

Кредитні програми перевіряються на дотримання принципів кредитування. Так, якщо кредитною програмою передбачено пільговий розмір відсоткової ставки для членів, які перебувають у спілці певний проміжок часу, - порушується принцип рівноправності.

На основі наданих документів та фінансової звітності кредитної спілки, інспекційна група здійснює економічний аналіз її діяльності:

- досліджує фінансово-майновий стан кредитної спілки шляхом розрахунку критеріїв та фінансових нормативів;
- аналізує ефективність надання кредитною спілкою фінансових послуг, визначає ступінь залежності фінансового стану установи від термінів надання фінансових послуг та розміру відсоткових ставок по кредитах і депозитам.

Однак, слід зауважити, що у Типовій програмі перевірок кредитних спілок не зазначено, які саме показники розраховують для оцінки фінансового стану кредитної спілки та ефективності надання нею фінансових послуг.

Після завершення економічного аналізу діяльності кредитної спілки, інспекційна група вдається до вибіркової перевірки договорів з надання фінансових послуг. Договори досліджуються на відповідність типовим, вимогам законодавства, внутрішнім положенням про надання фінансових послуг та статуту кредитної спілки. Зокрема перевіряються відсоткові ставки за депозитами та кредитами, затверджені рішеннями спостережної ради, шляхом співставлення протоколу та пункту договору.

Особлива увага при перевірці договорів приділяється методиці «оцінки майна, яке приймається в заставу, порядку реєстрації, обліку та зберігання предметів застави, порядку оформлення забезпечення за укладеними договорами на надання фінансових послуг» [150, п. 15], а при невиконанні позичальником умов договору – реалізації такого заставного майна.

При перевірці договорів та реєстрів їх обліку використовується метод формальної перевірки. При цьому детально вивчається порядок виконання кредитною спілкою умов договору – порівнюються умови договору з фактичними розрахунками, зазначеними у первинних бухгалтерських документах (чеках, касових ордерах, виписках банку тощо).

Оскільки договори перевіряються вибіркоким методом, то, на нашу думку, необхідно нормативно передбачити обов'язкову суцільну перевірку договорів, зобов'язання за якими не виконуються однією зі сторін, а у випадку, коли це кредитний договір, має проводитися детальний аналіз кредитної історії тако-

го позичальника.

Надалі Типовою програмою перевірки кредитних спілок передбачено проведення аналізу «забезпечення стабільної діяльності кредитних спілок, своєчасного виконання ними зобов'язань перед своїми членами, а також запобігання можливим втратам капіталу через ризики, що притаманні діяльності кредитних спілок», шляхом розрахунку критеріїв та нормативів «щодо капіталу, платоспроможності, якості активів, ризиковості операцій, прибутковості та ліквідності» [151, ст.1.1].

Розпорядженням Держфінпослуг «Про затвердження Положення про критерії та фінансові нормативи діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок» регламентовано вимоги щодо порядку формування капіталу кредитної спілки, порядку розрахунку нормативів діяльності таких установ та оптимальні нормативні значення таких показників.

Джерелами інформації для розрахунку зазначених нормативів є дані бухгалтерського та аналітичного обліку суб'єкта нагляду. Інспекційна група повинна не тільки розрахувати такі нормативи, а й визначати об'єктивні причини їх відхилень від нормативного значення. За результатами розрахованих показників, можна судити про фінансовий стан кредитної спілки, що й зазначається у п. 21 «Типової програми перевірки кредитних спілок». При цьому раніше у програмі вже згадувалось про оцінку фінансового стану кредитної спілки! Таким чином, положення програми щодо економічного аналізу діяльності кредитної спілки необхідно або вилучити, або доповнити переліком показників, за якими можна здійснити такий аналіз.

Інспекційна група може дійти висновку про ризикованість наданих спілкою кредитів шляхом перевірки документів позичальників, - відомості, зазначені у довідці про дохід порівнюються з графіком погашення кредиту. У випадку, коли основна сума кредиту значно перевищує розмір місячного доходу позичальника, перевіряється, чи вживаються кредитною спілкою заходи щодо ви-

явлення джерел походження грошових коштів у таких позичальників (у порядку проведення внутрішнього фінансового моніторингу).

На наш погляд, необхідно у законодавчому порядку надати право Держфінпослуг робити запити у відповідні органи податкової служби про надання відомостей щодо доходу зазначеної особи (члена кредитної спілки) протягом останніх чотирьох кварталів. А у випадку, коли у довідці про доходи заявлений дохід у вигляді відсотків по депозиту, - Держфінпослуг повинна мати право отримати відомості від відповідного банку. І органам податкової служби, і банкам слід зобов'язати відповідати на запити протягом п'яти робочих днів із дня отримання запиту. Така процедура дозволить дійти висновку щодо достовірності наданої позичальником інформації.

Крім того, Положення про критерії та фінансові нормативи діяльності кредитних спілок зобов'язує кредитні спілки формувати «резерв забезпечення покриття втрат від неповернених позичок за рахунок частини доходів» [151, ст.5.1.1] та встановлює порядок «покриття збитків, які не можуть бути покриті за рахунок надходжень поточного року» [151, ст.5.2.1]. Під час перевірки інспекційна група на основі даних бухгалтерського та аналітичного обліку перевіряє факт дотримання кредитною спілкою таких вимог.

Слід зауважити, що у випадку, коли кредитна спілка прийме рішення про «покриття збитків за рахунок частини капіталу, сформованого за рахунок зворотних внесків членів» [151, ст.5.2.2] – вона зобов'язана «протягом трьох днів повідомити про це Держфінпослуг» [151, ст.6.3]. Тобто, комісія здійснює поточний контроль за такими операціями.

Наступним кроком інспекційної групи є співставлення річної фінансової звітності кредитної спілки з даними бухгалтерського обліку (оборотно-сальдових відомостей, журналів - ордерів, Головною книгою тощо).

Наприкінці інспекційна група перевіряє дотримання кредитною спілкою вимог Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом”, зокрема у рис. 2.11 наведений перелік

положень, які підлягають перевірці.

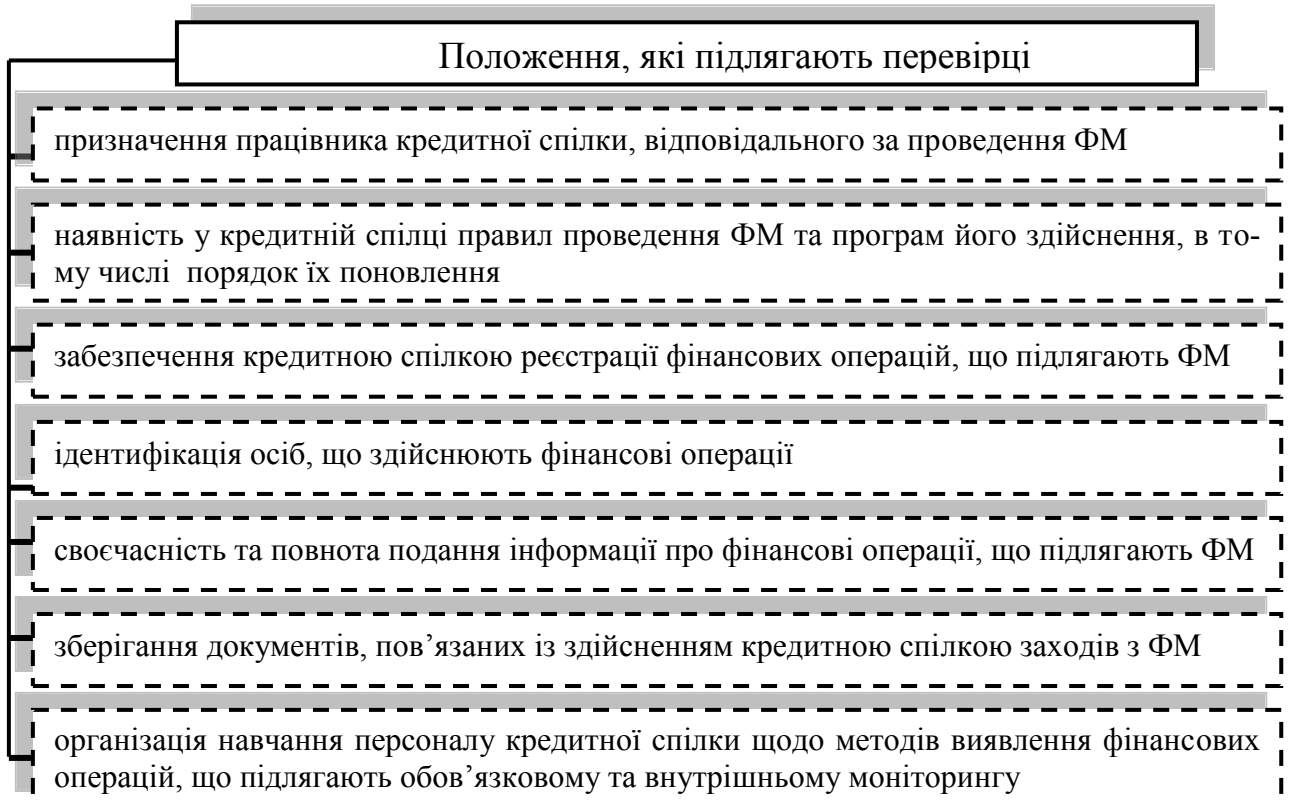

Рис. 2.11. Положення, виконання яких перевіряє інспекційна група Держфінпослуг при здійсненні перевірки дотримання кредитною спілкою вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» [складено автором за даними 150, п. 27]

Слід зауважити, що Держфінпослуг розробила та затвердила «Порядок проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», що, на нашу думку, говорить про значну проблематику цього питання [152]. Недоліком програми є відсутність переліку документів, які підлягають перевірці.

Крім того, фінансові операції, які уповноважені здійснювати кредитні спілки та недержавні пенсійні фонди, фактично не підпадають під обов'язковий фінансовий моніторинг (зазначені у параграфі 2.1).

Інспекційною групою перевіряється наявність фактів внесення однією особою значних сум протягом декількох днів поспіль. Якщо такі факти встано-

влені та суми внесених таким чином коштів перевищують розмір, визначений для операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, - перевіряється, чи вживала кредитна спілка заходів по з'ясуванню джерел походження коштів у вкладників з метою попередження порушень вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

На нашу думку, необхідно законодавчо наділити Держфінпослуг повноваженнями з здійснення фінансового моніторингу усіх фінансових операцій, особливу увагу при цьому приділивши кредитним. Надані спілкою кредити слід перевіряти на фіктивність – встановлювати «реальність» позичальника та його фінансового стану. Так, зокрема, у випадку, коли кредитна спілка створюється особою чи групою осіб з метою отримання ними обігових коштів для свого «основного бізнесу» (наприклад, будівництво), - кредити видаються «своїм людям». Отже, необхідно перевіряти кредити, які часто та у великих розмірах видаються одним і тим самим особам – позичальникам, та/або поручителем яких виступає одне і те саме підприємство або особа.

На останньому етапі здійснюється оформлення результатів перевірки у вигляді акту (загального), який складається у двох примірниках [145, ст.6.2]. До акту, який залишається у комісії, додаються: документи (копії документів), які підтверджують факти порушень та протоколи вилучення таких документів; пояснення керівників або уповноважених працівників суб'єкта нагляду. У разі виявлення порушень законодавчо-нормативних актів України, в акті перевірки описується таке порушення, з посиланням на норму законодавства, яку порушено.

Дослідивши порядок проведення перевірок кредитних спілок, ми дійшли висновку, що основними недоліками є:

- відсутність єдиного нормативного акту, який би чітко визначав методику проведення перевірок;
- невизначеність методів, які використовуються при перевірках;

- відсутність основного переліку нормативно-правових актів, якими керуються члени інспекційної групи при здійсненні перевірок кредитних спілок, в тому числі і в Програмі перевірок;
- невизначеність показників, за якими аналізується фінансовий стан кредитної спілки та визначається ефективність надання нею фінансових послуг;
- при здійсненні перевірки кредитних спілок Держфінпослуг звертає недостатньо уваги на перевірку якості системи управління такої установи.

Крім того, окремим пунктом програми перевірок кредитних спілок повинен бути порядок здійснення перевірок витрат таких установ, зокрема на ремонт та різноманітні послуги сторонніх організацій.

Усунення зазначених недоліків методики перевірок кредитних спілок якісно вплине на ефективність контрольної діяльності Держфінпослуг загалом та Департаменту нагляду за кредитними установами зокрема. З метою підвищення ефективності діяльності Департаменту нагляду за недержавними пенсійними фондами, дослідимо методику проведення перевірок таких установ.

«Програмою перевірок адміністраторів недержавних пенсійних фондів щодо діяльності з адміністрування та діяльності недержавних пенсійних фондів» враховано лише один із зазначених нами недоліків, які містяться у Програмі перевірок кредитних спілок. Так, зокрема, у додатку 1 до Програми перевірок НПФ подається перелік законодавчо-нормативних актів, які регламентують діяльність таких установ і які можуть використовуватись при проведенні перевірки НПФ. Однак, натомість, у Програмі перевірок НПФ не прописаний ні порядок підготовки до перевірки, ні порядок оформлення її результатів [153].

Слід зауважити, що контроль за діяльністю НПФ з боку Держфінпослуг спрямований на перевірку організаційних питань. Це пояснюється тим, що недержавний пенсійний фонд є специфічною установою, яка фактично не здійснює самостійно ніяких фінансових операцій. Фонд займається лише акумуляцією фінансових ресурсів та наглядом за фінансовими установами, які здійснюють адміністрування, зберігання та управління такими ресурсами.

Програмою перевірки недержавних пенсійних фондів визначено напрямки (предмет) перевірок у таких установах (рис. 2.12). А в додатку 2 до Програми перевірок НПФ наведений перелік документів та питань, які досліджуються, залежно від предмету перевірки.

Рис. 2.12. Напрямки перевірок Держфінпослуг недержавних пенсійних фондів (предмет перевірки) [складено автором за даними 153, р.2]

Таким чином, Розпорядження не передбачає надання інспекційною групою оцінки ефективності системи управління пенсійним фондом, що, на нашу думку, є вагомим недоліком. Однак, слід зауважити, що Держфінпослуг затверджено критерії оцінки фінансового стану недержавних пенсійних фондів [154]. Отже, програму перевірок НПФ слід доповнити положенням про оцінку фінансового стану, з посиланням на Розпорядження «Про затвердження критеріїв оцінки фінансового стану недержавного пенсійного фонду».

При здійсненні перевірки документів недержавних пенсійних фондів, використовують методи формальної перевірки, суцільної перевірки, порівняння. Крім того, повинні застосовуватись:

- метод зустрічної перевірки – звірення даних НПФ з даними адміністраторів, компанії з управління активами, банку-зберігача;
- метод експертних оцінок – залучення фахівців, які зможуть дати оцінку інвестиційній політиці фонду.

По завершенню перевірки НПФ інспекційна група складає акт, у якому зазначає виявлені порушення.

За результатами проведених перевірок Держфінпослуг небанківських фінансових установ загалом та неприбуткових зокрема, до підконтрольних суб'єктів можуть бути застосовані відповідні заходи впливу (рис.2.13).

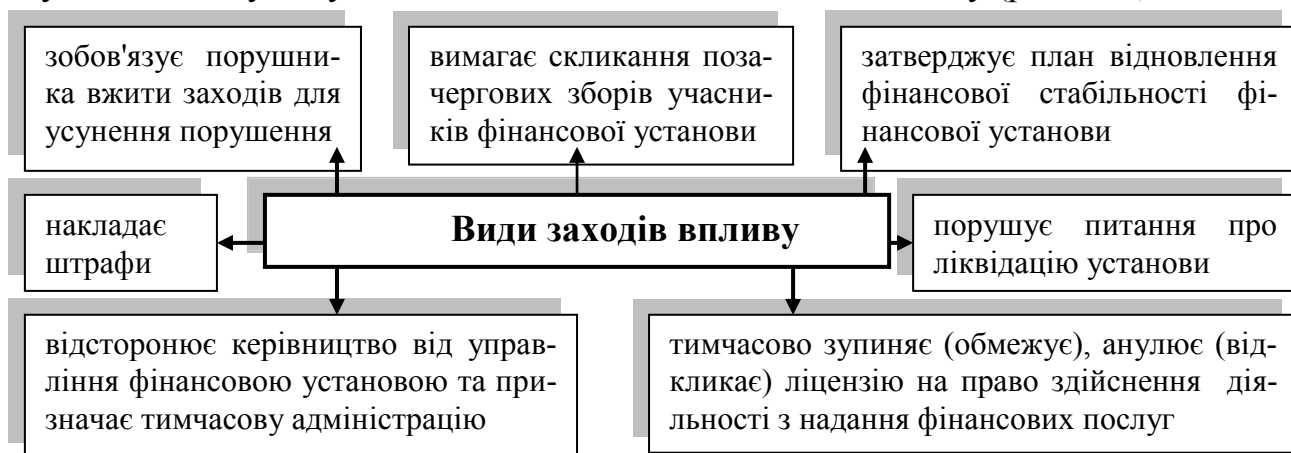

Рис. 2.13. Види заходів впливу, які застосовуються при виявленні порушень законодавчо-нормативних актів України [складено автором за даними 155, ст.1.4]

Проте, Держфінпослуг визначила обставини, які або обтяжують відповідальність підконтрольного суб'єкта, або пом'якшують її. Обставини, що пом'якшують відповідальність, носять, на наш погляд, суб'єктивний характер, зокрема:

- «відвернення Особою шкідливих наслідків порушення, добровільне відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди;
- вчинення порушення під час впливу обставин непереборної сили (форс-мажор), якщо такі обставини пов'язані із вчиненням порушення;
- вчинення незначного порушення, яке не потягнуло негативних наслідків для учасників ринків фінансових послуг» [155, с.3.21].

Таким чином, сьогодні всі проблеми, які виникають у фінансової установи, можна списати на дію обставин «непереборної сили» - зокрема на Світову

фінансову кризу.

Такі недоліки тягнуть за собою прийняття незаконних рішень «про застосування заходів впливу та звільнення від відповідальності» [156]. Підтвердженням цього є дані Генеральної прокуратури, якою виявлено, що, «незважаючи на недотримання ТОВ "Керуючий адміністратор пенсійних фондів "Паритет" вимог пункту 3.3 Положення про здійснення фінмоніторингу фінансовими установами, провадження у справі про невиконання вимог Закону "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" було закрито» [156].

Слід зауважити, що «Контроль за виконанням рішення про застосування заходів впливу здійснюється територіальними управліннями та наглядовими департаментами Держфінпослуг у порядку, визначеному Головою Держфінпослуг». Однак порядок здійснення такого контролю та терміни, у які він повинен здійснюватись, нормативними актами Держфінпослуг не визначені [155, с.3.26]. Це призводить до набуття системності «порушення фінансовими установами та їхніми посадовими особами термінів виконання приписів та розпоряджень Держфінпослуг про усунення порушень» [156]. Крім того, Генеральною прокуратурою України виявлено, що «комісія тривалий час не заявляє позови про примусове стягнення штрафів, які не сплачені фінансовими установами у добровільному порядку», що також свідчить про наявність прогалин у наступному контролі Держфінпослуг [156].

Дослідивши методику проведення перевірок Держфінпослуг у неприбуткових фінансових установах ми дійшли висновків, що необхідно:

- запровадити єдиний порядок проведення перевірок як виїзних, так і безвиїзних;
- сформувати переліки законодавчо-нормативних актів з кожного виду небанківських фінансових установ, що регулюють діяльність таких установ, та порядок проведення перевірок (які б постійно поновлювались);
- передбачити методи та прийоми, які повинні застосовувати перевіряючі;

- розробити показники, за якими оцінюється ефективність здійснення фінансових операцій небанківськими фінансовими установами та ефективність управлінської діяльності такої установи;

- визначити порядок здійснення контролю за виконанням рішень, прийнятих за результатами контрольних заходів Держфінпослуг;

- наділити Держфінпослуг зобов'язаннями по здійсненню фінансового моніторингу внутрішньогосподарського контролю кредитної спілки та розробити систему взаємодії з внутрішніми контрольними службами та з зовнішніми аудиторами.

2.3. Незалежний аудит, внутрішньогосподарський та громадський контроль в системі небанківських неприбуткових фінансових установ

З переходом до ринкової економіки, на зміну всеохоплюючому державному фінансовому контролю приходять новий вид фінансового контролю – контроль суб'єктів господарювання, а саме: незалежний аудиторський контроль, внутрішній контроль (внутрішньогосподарський) та громадський контроль.

Вагомого значення в умовах сьогодення набуває *громадський фінансовий контроль*.

Ефективність громадського фінансового контролю залежить від правильної його організації та розподілу ролей, компетенції суб'єктів фінансового права. Він є логічним продовженням і завершенням державного управління фінансами.

Незважаючи на таку вагому роль громадського контролю, він, на відміну від аудиторського контролю, який активно впроваджуються в українській економіці, є контролем, результативність та ефективність здійснення якого ми можемо спостерігати лише у розвинутих країнах світу. Це пов'язано насамперед з

соціальними факторами – в Україні на сьогодні ще не сформоване дієве громадянське суспільство. Однак, і в нашій країні вдаються до спроб налагодити систему громадського фінансового контролю за небанківськими неприбутковими фінансовими установами.

Громадський фінансовий контроль здійснює суспільство в особі: громадських організацій (політичні партії, парламентські структури, громадські об'єднання), засобів масової інформації, судових інстанцій різноманітного рівня, незалежних аналітичних центрів й установ та інших неурядових інституцій.

Серед перерахованих громадських фінансових контролерів неприбуткових фінансових установ, в Україні зараз діють громадські об'єднання – асоціації різного рівня, які становлять собою об'єднання окремого виду фінансових установ (наприклад, кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів).

Асоціації кредитних спілок у частині фінансового контролю уповноважені: «розробляти разом із кредитними спілками програми їх фінансового оздоровлення та контролювати виконання цих програм», «проводити збір, узагальнення та попередній аналіз фінансової звітності кредитних спілок» [68, ст.24, п.7].

В Україні сьогодні створені та функціонують обласні і регіональні асоціації та дві основні асоціації кредитних спілок: Національна асоціація кредитних спілок України (НАКСУ) та Всеукраїнська асоціація кредитних спілок (ВАКС), які об'єднують 163 та 168 кредитних спілок відповідно (станом на 21.07.2009р.). Як показало дослідження, здійснення контролю за діяльністю кредитних спілок не входить до головних напрямків діяльності, зазначених асоціацій [94, 157]. На нашу думку, головною метою створення та функціонування таких неприбуткових установ є - лобювання інтересів певних кредитних спілок та їх «реальних» засновників. Сьогодні підтверджує, що асоціації фактично не мають важелів впливу на кредитні спілки-члени.

Недержавні пенсійні фонди не стали винятком: частина таких установ (станом на 20.07.2009р. – 24 [158]) об'єдналась у Національну асоціацію недержавних пенсійних фондів України та адміністраторів недержавних пенсій-

них фондів (НАПФА), напрямками діяльності якої, в частині фінансового контролю, є: «моніторинг у сфері НПЗ та громадський контроль за дотриманням законодавства» [158, 159]. Тобто, чітко вказується на те, що НАПФА здійснює саме фінансовий контроль за недержавними пенсійними фондами. Однак на офіційному веб-сайті асоціації відсутні положення щодо порядку проведення такого контролю.

Цікавим є те, що у структурі асоціації функціонує дисциплінарний комітет, який «створено з метою всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин, що призвели до порушення норм, правил та принципів поведінки членами Асоціації, а також фактів невиконання ними рішень Асоціації» [160] та сформовано «Кодекс заходів дисциплінарного впливу НАПФА». Це говорить про те, що асоціацію наділено достатньо широким колом повноважень, - вона має безпосередній вплив на діяльність пенсійних фондів-членів.

Крім того, асоціації неприбуткових фінансових установ можуть бути зареєстровані у Держфінпослуг як саморегулювні організації, створення яких передбачене нормами права. Зокрема, Закон України «Про кредитні спілки», містить наступне положення: «За рішенням Уповноваженого органу одній із всеукраїнських асоціацій кредитних спілок може бути надано статус саморегулювної організації кредитних спілок - членів асоціації» [68, ст.24]. Слід зауважити, що положення щодо створення саморегулювних організацій містяться і в Законах України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [67] та «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [62].

Відповідно до законодавства Держфінпослуг делегує частину своїх повноважень такій саморегулювній організації та здійснює моніторинг реалізації нею таких повноважень. Наприкінці 2006 року Держфінпослуг затвердив «Положення про делегування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України окремих повноважень одній із всеукраїнських асоціацій кредитних спілок» [161], яким визначила «умови та порядок делегування окремих повноважень одній із всеукраїнських асоціацій кредитних спілок». Однак

ця норма залишилась лише на папері, - на практиці вона не застосовується.

Таким чином, ми дійшли висновку, що роль громадських контролерів асоціації кредитних спілок та асоціації недержавних пенсійних фондів виконують не достатньо ефективно. Для виправлення ситуації необхідно:

- привести у відповідність законодавство, розробити єдині вимоги до асоціацій та саморегулювальних організацій небанківських неприбуткових фінансових установ;

- запровадити систему зацікавленості фінансових установ вступати до асоціації, наприклад, шляхом делегування таким асоціаціям частини повноважень, в тому числі і контрольних.

Другою групою суб'єктів громадського фінансового контролю можуть бути засоби масової інформації, через які небанківські фінансові установи та Держфінпослуг оприлюднюють результати своєї діяльності. Однак визначити ефективність діяльності таких контролерів неможливо через відсутність необхідних публічних даних щодо їх діяльності.

Основними недоліками контрольної діяльності засобів масової інформації як громадського контролера є: відсутність єдиного для всіх фінансових установ періодичного видання, що призводить до значних складнощів у пошуках відомостей про ту чи іншу фінансову установу; виклад фінансової звітності фінансової установи у ЗМІ не дає змоги широким верствам населення вдаватися до аналізу.

Слід зауважити, що фінансова звітність фінансової установи, яка підлягає оприлюдненню, повинна бути підтверджена аудиторським висновком незалежного аудитора, який є ще одним суб'єктом фінансового контролю.

Поява аудиторського контролю пов'язана в першу чергу з неспроможністю державного фінансового контролю охопити суб'єктів господарювання різних форм власності і організаційно-правових форм господарювання. Тим паче на регулярній основі. Аудиторський контроль заміщає, а іноді й перебирає на себе частину функцій власників та державних контролерів.

Незалежний аудиторський контроль – це контроль, який здійснюють незалежні аудитори та аудиторські фірми. Він з'являється одночасно з виникненням необхідності підтвердження надійності фінансового стану суб'єкта господарювання. Така необхідність виникає і у органів державної влади (владних інститутів), і в самого суб'єкта господарювання (засновників, власників), і у фізичних осіб.

Фізичні особи особливо зацікавлені в отриманні зазначених відомостей про суб'єкт господарювання у тому випадку, коли вони виступають у ролі приватних інвесторів (фактичних чи потенційних). У такому амплуа вони перебувають, коли вкладають свої кошти у фінансову установу, в тому числі і небанківську неприбуткову.

Для проведення оцінки ефективності та результативності системи управління, засновники підприємств (установ, організацій) залучають незалежний аудит. Неприбуткові фінансові установи не є винятком.

Державні інститути (зокрема Держфінпослуг), які вимагають проведення незалежного аудиту у фінансових установах, з одного боку – перекладають таким чином частину відповідальності на третіх осіб, а з іншого – мають можливість отримати необхідні відомості (з гарантією їх достовірності) про суб'єкт господарювання, не вдавшись при цьому самостійно ні до яких заходів.

Для небанківських фінансових установ Законом України «Про аудиторську діяльність» встановлений обов'язковий аудит [162, ст.8]. Спеціальні правові акти також передбачають цю норму.

Закonom України «Про кредитні спілки» [68, ст.22] та Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [67, ст.5] встановлена обов'язковість підтвердження «достовірності і повноти фінансової звітності» таких небанківських фінансових установ незалежним аудитом. Слід зауважити, що обов'язкового підтвердження незалежним аудитом вимагає річна фінансова звітність, яка перевіряється по закінченню року. Тобто, такий фінансовий контроль носить періодичний ретроспективний характер.

Порядок здійснення незалежного аудиту, вимоги до аудиторів та аудиторської діяльності, їх відповідальність в Україні нормативно регламентовані Господарським кодексом, ЗУ «Про аудиторську діяльність», стандартами аудиту та ін. Зокрема, статтею 15 ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [62] визначені вимоги до зовнішніх аудиторів, які проводять перевірки фінансових установ.

Крім того, Держфінпослуг перевіряє рівень професійних знань незалежних аудиторів, яким надається право на здійснення перевірок фінансових установ, що в кінцевому підсумку впливає на ефективність контролю зазначеними суб'єктами господарювання.

Незалежні аудитори, відповідно до норми Закону, повинні зберігати у таємниці отриману під час аудиту інформацію, а про виявлені порушення повідомляти безпосередньо замовника або уповноважених ним осіб. Крім того, забороняється проводити аудит зацікавленим особам (тим, які мають родинні зв'язки, майнові інтереси та інше) [162, ст.19]. Зрозумілим є останнє положення щодо зацікавленості аудиторів, а от теза про конфіденційність отриманої інформації (яка в принципі підлягає оприлюдненню), на нашу думку, є недоречною.

Як уже зазначалося, незалежний аудит обов'язково повинен проводитись не рідше ніж один раз на рік, для підтвердження річної фінансової звітності. Таке підтвердження відбувається шляхом співставлення даних, зазначених у фінансовій звітності, з даними первинних бухгалтерських документів та Головної книги, наданими фінансовою установою, уповноважені особи якої і несуть відповідальність за їх достовірність. Отже, зовнішні аудитори здійснюють документальний контроль, у позитивних результатах якого зацікавлений як суб'єкт господарювання, так і сам аудитор (не втрата клієнта). Саме тому, такий обов'язковий контроль не є на сто відсотків об'єктивним та незалежним.

Законом «Про недержавне пенсійне забезпечення» передбачена можливість проведення аудиторської перевірки учасників, які діють у сфері недержавного пенсійного забезпечення, ініційованої Державною комісією з регулюван-

ня ринків фінансових послуг України, Національним банком України і Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку. У даному випадку перед зовнішнім аудитором будуть поставлені інші завдання. Крім того, таким чином можна відійти від стосунків, які склались за роки роботи конкретного аудитора з конкретною установою.

Варто зазначити, що, «з метою підвищення рівня прозорості, відкритості та забезпечення достовірності річної фінансової звітності та спеціальної звітності», Держфінпослуг затвердила Методичні рекомендації з кожного виду фінансових установ, якими регламентовано порядок оформлення аудиторського висновку по перевірці річної фінансової звітності та річних звітних даних таких установ [163, 164]. Таким чином, Держфінпослуг зробила спробу стандартизувати порядок оформлення результатів аудиторської перевірки, що, на наш погляд, полегшує опрацювання аудиторських висновків комісією. Результати такого опрацювання Держфінпослуг повинна оприлюднювати (зокрема відомості щодо позитивних, умовно-позитивних, негативних, а також відмови від надання висновку), що дасть змогу оцінити ефективність фінансового контролю небанківських фінансових установ взагалі та неприбуткових зокрема, який здійснюють незалежні аудитори та аудиторські фірми.

Кредитні спілки та недержавні пенсійні фонди можуть користуватись послугами незалежного аудиту і на добровільних засадах, але це не вирішить проблему несистемності та ретроспективності такого контролю (виняток становить фінансовий контроль у формі аутсорсингу). У цьому зв'язку актуальності набуває внутрішньогосподарський фінансовий контроль, завдання по проведенню якого покладаються на *служби внутрішньогосподарського контролю*, створення яких нормативно не є обов'язковим. Такі служби, як правило, утворюються за бажанням власників та засновників [165, 166, 167, 168, 169, 170, 171] та підлеглі безпосередньо їм або уповноваженим ними особам, яким і звітують про:

- поточний фінансовий стан суб'єкта господарювання;
- стан організації інформаційних систем та процесів;

- стан системи управління ризиками та ін.

Крім того, внутрішньогосподарський контроль, на відміну від зовнішнього (обов'язкового) аудиту, надає рекомендації щодо поліпшення та вдосконалення зазначених систем та процесів. Такий контроль має дуже важливе значення, адже він може та повинен попереджати фінансові негаразди.

Внутрішньогосподарський контроль у неприбуткових фінансових установах може здійснюватись у формі внутрішнього аудиту – важливого елементу управлінського контролю.

Розпорядженням Держфінпослуг «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення внутрішнього аудиту фінансових установ» [166] передбачено створення у фінансових установах служб внутрішнього аудиту. Однак слід зауважити, що розпорядження носить рекомендаційний характер, тобто фінансова установа на свій розсуд вирішує ступінь необхідності наявності у структурі служби внутрішнього аудиту.

Нормативним актом регламентовано: повноваження служби внутрішнього аудиту, права та обов'язки внутрішніх аудиторів, вимоги до їх компетенції, порядок проведення перевірок та інше. Проте відсутні вимоги щодо періодичності здійснення такого аудиту - єдина згадка щодо якихось термінів стосується звітування, яке повинно відбуватись не рідше одного разу на рік.

Встановлено, що внутрішній аудит може здійснюватись у плановому порядку, «за рішенням наглядового органу фінансової установи про аудит певних напрямків діяльності» та «на запит на проведення аудиту, направлений зовнішніми регулюючими чи контролюючими органами» [172, ст.5.4]. Отже, розпорядженням не передбачено поточного характеру внутрішнього аудиту. Це, на нашу думку, суперечить суті внутрішнього аудиту, який повинен здійснюватись за поточною діяльністю фінансової установи та на регулярній основі.

Для небанківських фінансових установ Розпорядженням визначено ряд об'єктів внутрішнього аудиту (рис. 2.14), які фіксуються у програмі проведення аудиту. Об'єкти та порядок проведення аудиторської перевірки залежать від

теми аудиту.

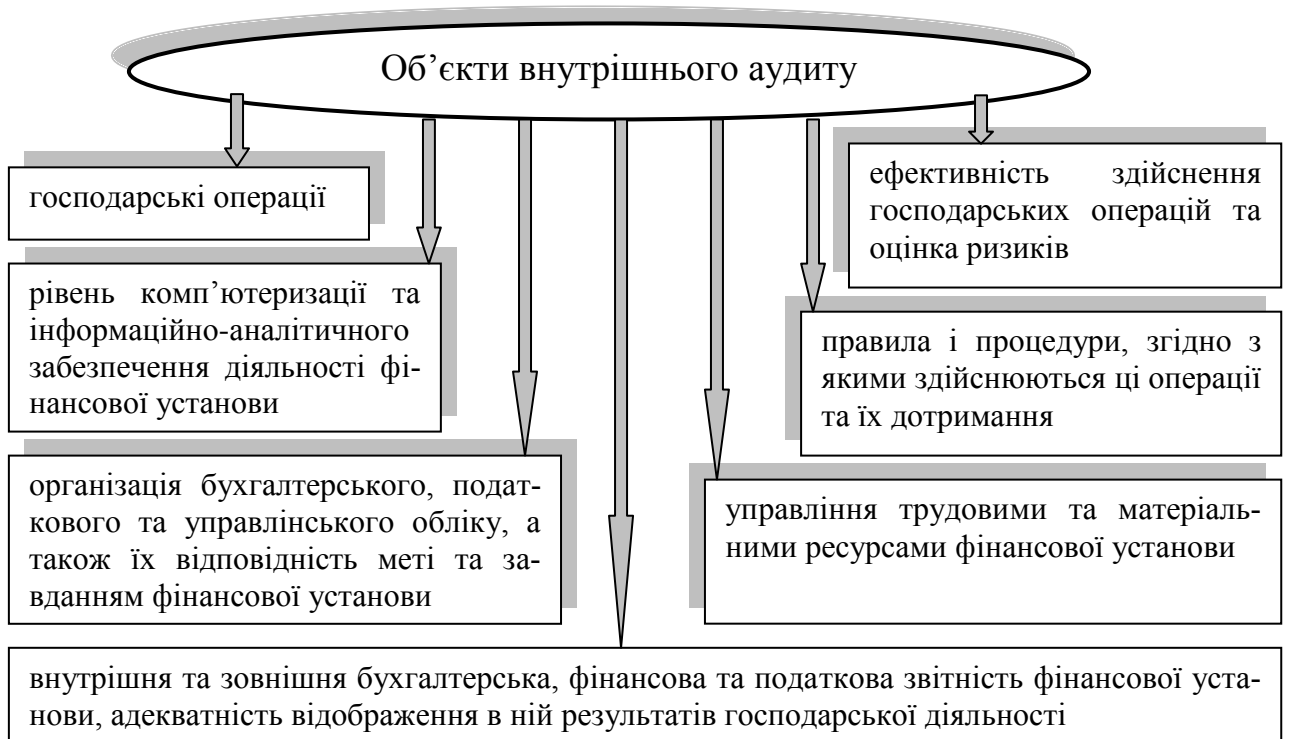

Рис. 2.14. Основні об'єкти внутрішнього аудиту небанківських фінансових установ [складено автором за даними 172, ст.5.5]

Відповідно до Розпорядження, служба внутрішнього аудиту фінансової установи підконтрольна наглядовому органу. Так, у кредитній спілці вона підконтрольна Спостережній раді, яка затверджує:

- положення про службу внутрішнього аудиту;
- обсяг, програму та частоту здійснення перевірок службою внутрішнього аудиту;
- звіти служби внутрішнього аудиту.

Таким чином, можна стверджувати, що служба внутрішнього аудиту функціонує фактично під керівництвом Спостережної ради. Остання, за Законом «Про кредитні спілки» [68], обирається на загальних зборах, однак порядок її обрання та строк повноважень визначаються статутом кредитної спілки, який скріпляється підписом голови тієї ж таки Спостережної ради. Коло замкнулося! Тобто справедливо виникають сумніви щодо дотримання норми закону про те,

що Спостережна Рада «представляє інтереси членів кредитної спілки» [93].

Служба внутрішнього аудиту у кредитній спілці може і не існувати, а от існування ревізійної комісії є обов'язковим. Ревізійна комісія у кредитних спілках виконує роль внутрішніх контролерів від засновників (членів). Законом України «Про кредитні спілки» [68] передбачено створення у кредитній спілці ревізійної комісії у складі не менше трьох осіб, які обираються на загальних зборах. Однак у законодавчому акті не визначені вимоги до професійних здібностей обраних «ревізорів», тобто до складу комісії можуть входити особи, які не є спеціалістами в області фінансів взагалі і фінансового контролю зокрема. Законом також передбачено проведення перевірок комісією не рідше одного разу на рік. Таким чином, комісія не уповноважена здійснювати поточний контроль, а періодичність таких контрольних заходів залежить від «бажання» загальних зборів, які:

- скликаються Спостережною радою спілки у строки, передбачені статутом;

- у більшій своїй частині складаються з осіб, не обізнаних у специфіці роботи кредитної спілки [68].

Крім того, значна частина членів кредитних спілок з різних причин не з'являється на збори (які часто проводяться тільки «на папері») і знайомиться з їх рішеннями тільки при отриманні (сплаті) відсотків по депозиту (кредиту).

Отже, як правило, такі комісії у кредитних спілках України створюються та функціонують формально.

Дослідимо, наскільки врегламентованим є внутрішньогосподарський контроль у недержавних пенсійних фондах. Внутрішньогосподарський контроль за поточною діяльністю недержавного пенсійного фонду, відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», здійснює Рада фонду. Так, до повноважень ради віднесено – здійснення контролю «за цільовим використанням активів пенсійного фонду» [67, ст.14], а отже, за спеціально створеною юридичною особою, яка займається управлінням активами. Як вже зазначалось,

недержавний пенсійний фонд самостійно не здійснює ніяких фінансових операцій, а отже, внутрішній контроль пов'язаний із наглядом за належним виконанням договірних зобов'язань адміністратором фонду, зберігачем та особою, яка здійснює управління активами фонду.

Таким чином, на нашу думку, існування внутрішнього аудиту у недержавному пенсійному фонді не є доцільним. Раціональніше було б законодавчо закріпити обов'язок за недержавним пенсійним фондом щокварталу залучати зовнішніх аудиторів, які б проводили оцінювання ефективності системи управління фонду та обраних фондом адміністраторів, зберігачів, управителів.

Внутрішньогосподарський фінансовий контроль у неприбуткових фінансових установах здійснюється й у формі моніторингу. Законодавство України покладає на фінансові установи обов'язок проведення первинного фінансового моніторингу. Розпорядженням Держфінпослуг «Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами» встановлено порядок здійснення внутрішнього фінансового моніторингу у небанківських фінансових установах [173].

Відповідно до Розпорядження, фінансова установа зобов'язана призначити особу, яка буде здійснювати фінансовий моніторинг, або створити такий підрозділ. А у випадку невиконання цієї норми, зобов'язання по здійсненню фінансового моніторингу покладаються на керівника установи. Таку відповідальну особу наділяють рядом повноважень (рис. 2.15).

Нормативним актом встановлені вимоги до рівня професійних знань відповідального працівника, порядку проведення підготовки працівників фінансової установи з проведення фінансового моніторингу та виявлення операцій, які підлягають такому моніторингу. Регламентовано, що фінансова установа самостійно розробляє план та програму проведення фінансового моніторингу, однак законодавством встановлені вимоги щодо їх складу. Пунктом 3.4 Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами» передбачено обмеженість доступу до

вказаних внутрішніх положень, що є недоречним та незрозумілим. На нашу думку, і співробітники, і члени фінансової установи повинні мати змогу ознайомитись з порядком проведення фінансового моніторингу.

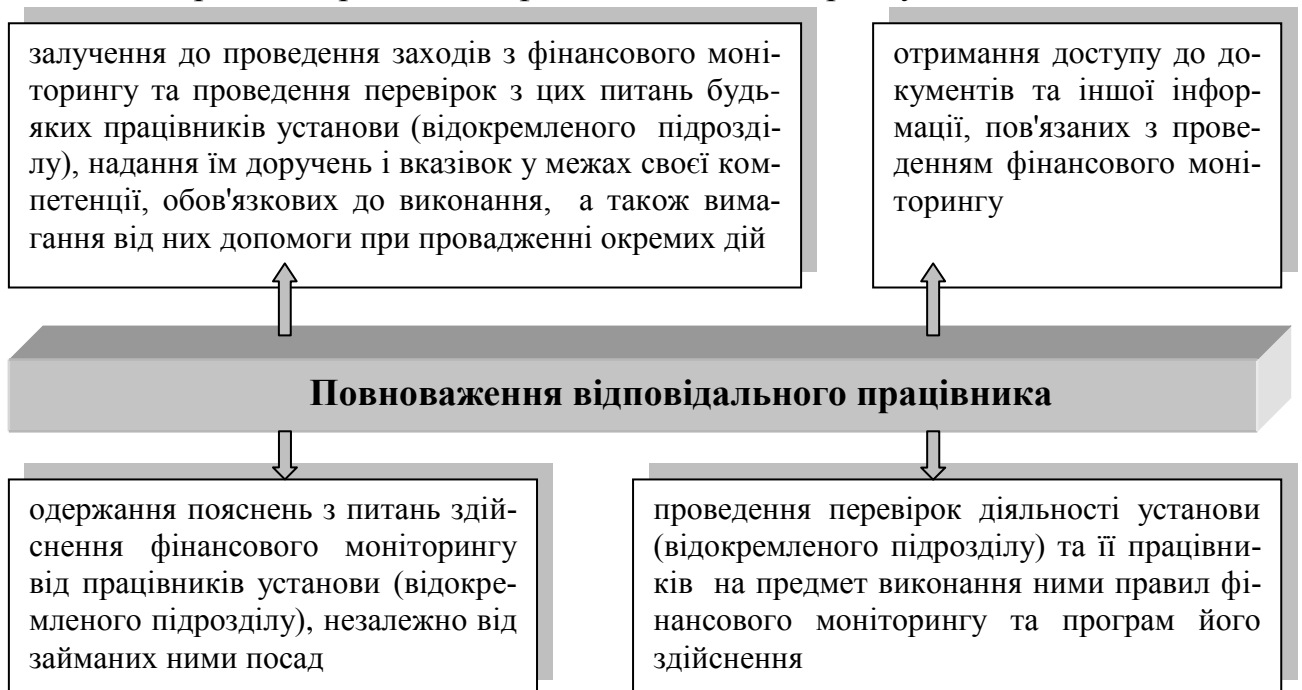

Рис. 2.15. Повноваження відповідального за здійснення внутрішнього моніторингу працівника [складено автором за даними 173, ст. 2.1.8]

Розпорядженням передбачено необхідність з'ясування приналежності фінансової операції до таких, які підлягають фінансовому моніторингу перед її здійсненням або «не пізніше наступного робочого дня після її здійснення». Однак остання теза, на нашу думку, суперечить головній меті фінансового моніторингу – попередження та недопущення «відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом». Отже, фінансовий моніторинг повинен проводитись до здійснення фінансової операції.

Згідно з Розпорядженням «Про затвердження Вимог до організації фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії запровадженню в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму», відповідальний працівник реєструє фінансові операції, які підлягають фінансовому моніторингу та «ужи-

ває інших заходів, які вважає за доцільні, з метою належного виконання вимог законодавства у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму» [174, ст. 4.5]. Проте, які саме заходи повинен вживати відповідальний працівник, у нормативному акті не зазначається.

Слід зауважити, що Держфінмоніторинг розробила та затвердила Примірні правила проведення внутрішнього фінансового моніторингу кредитними спілками [175], які кредитні спілки можуть взяти за основу при формуванні власних внутрішніх положень.

Правила містять вимоги до кваліфікації, перелік прав та обов'язків відповідального працівника (якого призначає голова правління). Така посадова особа повинна здійснювати ідентифікацію особи, що вперше «вносить внесок до капіталу кредитної спілки; вносить внесок (вклад) на депозитний рахунок; укладає договір про надання кредиту; здійснює фінансові операції, що, згідно з Законом, підлягають фінансовому моніторингу» [175, п.5].

Перш за все, уповноважена особа кредитної спілки перевіряє чи включено клієнта до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності. У випадку підтвердження цього, фінансова операція призупиняється та того ж дня повідомляється про це Держфінмоніторинг.

Уповноважена особа кредитної спілки аналізує надані документи (для фізичних осіб – копії паспорта, ідентифікаційного коду; для юридичних осіб – установчі та інші необхідні документи), за необхідності – фінансові операції, що здійснюються клієнтом, та на їх основі визначає оцінку ризику «проведення клієнтом фінансових операцій з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» [175, п.5]. У разі виявлення ознак віднесення фінансової операції до таких, які підпадають під обов'язків фінансовий моніторинг, – уповноважена особа зобов'язана у встановленому порядку повідомити Держфінмоніторинг.

Примірні правила проведення внутрішнього фінансового моніторингу не

передбачають чіткої процедури його здійснення, що, на наш погляд, є значним недоліком. Більш того, правила повинні бути не примірні, а типові та обов'язкові до застосування для всіх кредитних спілок.

На відміну від державного фінансового моніторингу, внутрішньому фінансовому моніторингу підлягають усі фінансові операції, проте тільки з метою виявлення операцій, які підпадають під обов'язковий моніторинг.

Внутрішній фінансовий контроль (аудит та моніторинг) у неприбуткових фінансових установах відіграє важливу роль, тому необхідно:

- розробити рекомендації та типові програми проведення внутрішнього аудиту і моніторингу у кожному окремому виді фінансової установи;
- налагодити систему взаємодії служби внутрішнього контролю з органами, які здійснюють державний фінансовий контроль.

Таким чином, у сфері недержавного фінансового контролю існує безліч проблем, з якими стикаються як аудитори (внутрішні та зовнішні), так і асоціації, які виконують роль громадських контролерів. Основними групами проблем, які потребують негайного вирішення, залишається недосконалість нормативно-правової бази та невідповідність вітчизняної контрольної практики умовам сьогодення [176, 177, 178].

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ У СИСТЕМІ НЕПРИБУТКОВИИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ.

3.1. Вдосконалення інституційної організації фінансового контролю небанківських неприбуткових фінансових установ

В умовах транзитивної економіки змінюється система економічних відносин та виникає необхідність трансформації усіх елементів системи фінансового контролю, які повинні відповідати умовам сьогодення.

Важливого значення у побудові ефективної системи фінансового контролю неприбуткових фінансових установ набуває інституціональна організація такої системи.

Основною проблемою інституційної організації фінансового контролю є недосконалість нормативно-правової бази. Усунення такого недоліку якісно вплине на системність, легітимність та цілісність усіх елементів системи фінансового контролю взагалі та неприбуткових фінансових установ зокрема [26, 179, 180, 181].

Умови сьогодення диктують необхідність систематизації правової бази з фінансового контролю. Актуальним залишається питання прийняття Закону «Про фінансовий контроль». Проте, на нашу думку, необхідно розробити та затвердити Кодекс про фінансовий контроль, котрий об'єднає усю правову базу, яка регулює сферу фінансового контролю. Кодекс становить собою зібрання законів. Такий законодавчий акт повинен складатися з чотирьох розділів, другий з яких слід побудувати відповідно до суб'єктів фінансового контролю (табл. 3.1).

Структура Кодексу про фінансовий контроль [складено автором]

№ п/п	Назва глави	Структура глави (статті)
Розділ 1. Загальна частина		
1.	<u>1 глава</u> «Основні положення»	<ul style="list-style-type: none"> - сфера дії кодексу; - основні терміни фінансового контролю.
Розділ 2. Фінансовий контроль в Україні		
2.	<u>2 глава</u> «Види фінансового контролю»	<ul style="list-style-type: none"> - перелік видів фінансового контролю; - характеристика фінансового контролю за суб'єктами.
3.	<u>3 глава</u> «Державний фінансовий контроль»	<ul style="list-style-type: none"> - визначення поняття; - перелік органів державного фінансового контролю (визначити Вищий орган державного фінансового контролю); їх права, обов'язки та відповідальність (посилання за нормативно-правові акти, які регулюють їх діяльність); - порядок взаємовідносин між органами державного фінансового контролю - перелік об'єктів державного фінансового контролю та сфера діяльності кожного окремого органу; - права та обов'язки суб'єктів господарювання при проведенні державного фінансового контролю; - відповідальність суб'єктів господарювання.
4.	<u>4 глава</u> «Муніципальний фінансовий контроль»	<ul style="list-style-type: none"> - визначення поняття; - перелік органів муніципального фінансового контролю; їх права, обов'язки та відповідальність (посилання за нормативно-правові акти, які регулюють їх діяльність); - порядок взаємовідносин між органами муніципального фінансового контролю - перелік об'єктів муніципального фінансового контролю та сфера діяльності кожного окремого органу; - права та обов'язки суб'єктів господарювання при проведенні муніципального фінансового контролю; - відповідальність суб'єктів господарювання.
5.	<u>5 глава</u> «Незалежний аудиторський контроль»	<ul style="list-style-type: none"> - визначення поняття; - сфера дії; права, обов'язки та відповідальність незалежних аудиторів та аудиторських фірм (посилання за нормативно-правові акти, які регулюють їх діяльність); - порядок взаємовідносин з органами державного фінансового контролю; - права, обов'язки та відповідальність суб'єктів господарювання при здійсненні аудиторського контролю.

6.	<i>6 глава</i> «Внутріш- ньогоспо- дарський контроль»	<ul style="list-style-type: none"> - визначення поняття; - сфера дії; - права, обов'язки та відповідальність служб внутрішнього аудиту та внутрішніх аудиторів; - підпорядкованість внутрішніх аудиторів та служб внутрішнього аудиту; - вимоги до професійної компетенції внутрішніх аудиторів.
7.	<i>7 глава</i> «Громадсь- кий фінан- совий конт- роль»	<ul style="list-style-type: none"> - визначення поняття; - сфера дії; - перелік суб'єктів громадського фінансового контролю; їх права, обов'язки та відповідальність (посилання за нормативно-правові акти, які регулюють їх діяльність); - взаємодія з органами державного фінансового контролю, незалежним аудитом та внутрішньогосподарським аудитом.
Розділ 3. Прикінцеві положення		
Розділ 4. Перехідні положення		

З прийняттям Кодексу вирішиться питання дублювання нормативно-правових актів. Так, зокрема, діяльність Держфінмоніторинг регулюють одночасно два нормативних акти - Указ Президента України «Про Державний комітет фінансового моніторингу України» та Постанова КМУ «Про затвердження Положення про Державний комітет фінансового моніторингу України», які, з метою уникнення плутанини, необхідно об'єднати у один [142, 143].

Крім того, необхідно законодавчо зобов'язати органи державного фінансового контролю затверджувати рекомендації з проведення фінансового контролю та оприлюднювати їх. Однак при цьому слід запровадити чітку стандартизацію контрольної діяльності органів державного фінансового контролю. «Стандартизація на рівні окремих органів – лише часткове вирішення загального питання стандартизації державного фінансового контролю. А, відтак, крім внутрішніх регламентів, що враховують специфіку конкретних органів і їх підрозділів, необхідна і система спільних для всіх контролюючих органів і обов'язкових до виконання стандартів» [34, с.121]. В результаті кожний контролюючий орган буде погоджувати внутрішні нормативні акти та свою діяльність з загальними стандартами.

Крім того, стандарти «уможливлять співставлення результатів роботи рі-

зних контрольних органів, що дозволить об'єктивніше оцінювати (й узагальнювати) рівень якості не лише їх роботи, але й роботи (діяльності) підконтрольних структур». Тобто можна буде порівнювати якість контрольної діяльності різних контролюючих органів, зокрема Держфінпослуг і Держфінмоніторинг та їх підрозділів.

Інституційна організація фінансового контролю неприбуткових фінансових установ потребує якісних змін.

Проведене нами у параграфах 2.1 та 2.2 дослідження дає можливість стверджувати, що інституційна організація *державного фінансового контролю* потребує вдосконалення.

Першим кроком на такому шляху повинно стати розширення повноважень органів, які здійснюють державний фінансовий контроль неприбуткових фінансових установ. Так, Національний банк України необхідно наділити повноваженнями з проведення обов'язкового ліцензування фінансових послуг, які надають кредитні спілки та недержавні пенсійні фонди у валюті. Метою контрольних заходів НБУ за валютними операціями неприбуткових фінансових установ є попередження та недопущення фінансових порушень при операціях в іноземні валюти.

Держфінпослуг слід уповноважити проводити фінансовий моніторинг усіх фінансових операцій кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів та дотримання такими установами встановлених фінансових нормативів. Кредитні операції моніторять з метою виявлення фіктивних.

Як показало дослідження, Уповноважений орган недостатньо уваги приділяє перевірці якості системи управління фінансових установ – кредитних спілок, основними завданнями якої повинні бути:

- встановити адекватність організаційної структури фінансової установи обсягом та видам виконуваних нею операцій;
- визначити правову основу функціонування окремих підрозділів фінансової установи та органів управління;

- визначити ступінь участі та відповідальності органів управління за результати діяльності фінансової установи;
- оцінити кредитну політику фінансової установи та систему управління кредитним ризиком;
- визначити місце служби внутрішнього контролю в управлінні ризиками фінансової установи.

Всі ці завдання визначають напрямки перевірок Держфінпослуг.

Держфінпослуг повинна детально вивчити роботу Наглядової ради та Ревізійної комісії кредитної спілки, які здійснюють у таких установах нагляд. До складу таких внутрішніх органів управління повинні входити особи з відповідним рівнем професійної кваліфікації (для цього Держфінпослуг має проводити семінари та тренінги), які будуть обиратись на строк до трьох років.

Методика проведення перевірок кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів Держфінпослуг також вимагає доопрацювання. Так, слід розробити та затвердити порядок проведення оцінки ефективності системи управління неприбуткових фінансових установ.

Ще однією проблемою в діяльності комісії є, на нашу думку, погане подання матеріалів роботи контролюючого органу. Уповноважений орган необхідно законодавчо зобов'язати дотримуватись єдиного підходу до складання звітів, розширивши останні. Звіти повинні містити детальні відомості про: неприбуткові установи, котрі закрились (причини закриття, дані щодо суми неповернутих внесків), кількість судових позовів на невиконання установою взятих зобов'язань та кількість задоволених на користь вкладника, кількість виявлених фіктивних операцій, у тому числі кредитних. Це, на наш погляд, дозволить точніше визначати ефективність роботи Держфінпослуг. Крім того, служба внутрішнього контролю Уповноваженого органу повинна самостійно оцінювати ефективність роботи комісії та давати рекомендації щодо її підвищення. Такі відомості повинні бути доступні громадськості, так само, як і програми перевірок фінансових установ.

Громадськість, маючи такі необхідні відомості, може здійснювати *громадський фінансовий контроль*. Одним із суб'єктів, які здійснюють такий контроль неприбуткових фінансових установ в Україні на сьогодні є *асоціації*. Для того, щоб останні ефективніше виконували функції контролерів, - необхідно розширити спектр їх повноважень та створити систему зацікавленості юридичних осіб – неприбуткових фінансових установ об'єднуватись у асоціації або в них вступати. На сьогодні більшість кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів не вбачають сенсу брати участь у таких об'єднаннях, оскільки крім матеріальних витрат, таке членство більше нічого не несе.

Для вирішення цієї проблеми, на нашу думку, необхідно:

по-перше, запровадити в практику діяльність (роботу) саморегульвних організацій [182]; поставити частоту перевірок Держфінпослуг неприбуткових фінансових установ у залежність не тільки від величини ризиків, а й від їх приналежності до таких об'єднань. Так, при членстві установи в асоціації, збільшити періодичність проведення перевірок в залежності від величини ризиків на один рік для установ з середнім та незначним ступенем ризику;

по-друге, наділити асоціації, зареєстровані як саморегульвні організації, повноваженнями по здійсненню нагляду за кредитними спілками та недержавними пенсійними фондами – проводити аналіз діяльності установ один раз на рік та перевірки один раз на три роки (при цьому узгоджуючи з Держфінпослуг);

по-третє, необхідно законодавчо закріпити за Асоціаціями кредитних спілок – саморегульвними організаціями обов'язок створення фонду гарантування вкладів фізичних осіб (за аналогом банківського), у який повинні входити всі члени даної громадської організації;

по-четверте, наділити асоціації повноваженнями по утриманню сформованого кредитними спілками та недержавними фондами резервного капіталу;

по-п'яте, створити при асоціаціях, яким надано статус саморегульвних організацій, бюро кредитних історій – для кредитних спілок та бюро інвестицій-

них портфелів – для недержавних пенсійних фондів, що повинно мінімізувати ризики таких установ та їх вкладників.

Такий підрозділ саморегульованих організацій кредитних спілок слід наділити повноваженнями по збору та систематизації кредитних історій позичальників, кредитні справи по яких формує кожна окрема кредитна спілка. При цьому виграють усі: позичальники кредитних спілок з позитивною кредитною історією зможуть швидше отримати кредит та не платити підвищені відсотки за ризик; кредитні спілки – мають змогу спростити процедуру видачі кредиту, завчасно володіючи інформацією щодо несумлінних позичальників; скоротити певну суму коштів, які витрачаються на збір відомостей про позичальника та диверсифікувати відсоткові ставки, закладаючи певний відсоток за ризик (для позичальників з негативною кредитною історією). Причому, на наш погляд, при формуванні бюро кредитних історій, Україна має дотримуватись німецької моделі, при якій відомості про кредитну історію надаються лише учасникам-кредиторам та їх позичальникам [183]. Таке положення повинне стати додатковим стимулом для кредитних спілок долучатись до асоціацій та надавати інформацію – кредитні справи позичальників. У випадку неприєднання кредитної спілки до асоціації та не надання нею кредитних справ своїх позичальників, справедливо можуть виникнути сумніви щодо реальності, нефіктивності такої установи. Це, на нашу думку, буде впливати на ризик втрати іміджу (репутації) установи.

Крім того, необхідно передбачити взаємообмін кредитними історіями між саморегульованими організаціями, при яких створено бюро кредитних історій. Так, в Україні, діє дві основні асоціації, при яких можуть бути створені бюро кредитних історій, - НАКСУ та ВАКС. Члени однієї асоціації повинні мати можливість отримати інформацію про позичальників – членів іншої асоціації.

На нашу думку, окрім даних про індивідуальних позичальників, Бюро кредитних історій повинні збирати та аналізувати такі види даних:

- соціально-демографічні характеристики;

- судові рішення – у випадку передачі справ про витребування заборгованості по кредиту у суді;
- відомості про розорення та збанкрутілість позичальників.

За аналогом кредитних спілок, пропонуємо при саморегульованих організаціях недержавних пенсійних фондів створити бюро інвестиційних портфелів недержавних пенсійних фондів. У цьому випадку вигоду від існування такого бюро отримують лише вкладники таких фінансових установ, які мають змогу здійснювати самостійно аналіз ризиковості і ефективності вкладання коштів та порівнювати отримані відомості з відомостями про інші фонди, що, на нашу думку, вплине на розвиток такого ринку та конкуренцію на ньому. Доступ до такого бюро повинен бути відкритим для всіх громадян України, адже вони є існуючими або потенційними вкладниками довгострокових внесків.

Асоціації неприбуткових фінансових установ, в тому числі і саморегульовані організації, необхідно зобов'язати щорічно оприлюднювати результати своєї роботи.

До громадських контролерів можна віднести *страхові компанії*, які страхують фінансові установи на випадок настання певного виду ризику. Вони, перш ніж укласти договір, оцінюють вірогідність настання того чи іншого ризику та, в залежності від цієї величини, визначають розмір страхової премії. Тобто страхові компанії здійснюють пруденційний нагляд за діяльністю неприбуткових фінансових установ.

У цьому аспекті актуальності набуває питання законодавчого зобов'язання фінансових установ, в тому числі і неприбуткових, здійснювати страхування їх ризиків.

Громадський фінансовий контроль неприбуткових фінансових установ України повинен також здійснюватись *незалежними аналітичними центрами*. Тому, на нашу думку, необхідно створити в Україні Єдиний аналітичний центр, у який повинна надходити інформація як від учасників ринку, асоціацій, так і від Уповноваженого органу – Держфінпослуг. Такий центр, здійснивши аналіз

отриманих відомостей, зможе дати оцінку розвитку фінансових установ та ринку фінансових послуг в цілому, на зразок рейтингових агентств. Крім того, аналітичний центр повинен займатись прогнозуванням ризиків кожного окремого виду фінансових установ, а, при виникненні такої необхідності у конкретній установі, – прийти їй на допомогу (на комерційній основі). Сформовані центром статистичні та аналітичні дані повинні щоквартально оприлюднюватись через засоби масової інформації, які є ще одним громадським контролером. Крім того, необхідно створити єдине офіційне періодичне видання, в якому і будуть публікуватись відомості аналітичного центру, Держфінпослуг, Держфінмоніторинг (в тому числі їх розпорядження) та річні фінансові звіти фінансових установ, з короткими поясненнями (витримки зі звіту незалежного аудитора).

Вдосконалення інституційної організації **незалежного аудиторського контролю**, який проводиться у неприбуткових фінансових установах, нами вбачається у наступних напрямках:

по-перше, необхідно законодавчо зобов'язати аудиторів кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів здійснювати щорічний аналіз фінансового стану таких установ та ефективності і ризиковості використання ними коштів інвесторів - перевірка виконання усіх встановлених фінансових нормативів. Крім того, необхідно зобов'язати аудиторів кредитних спілок вибірково перевіряти кредитні справи;

по-друге, встановити термін співпраці аудитора з кожною окремою фінансовою установою (до трьох років), що, на нашу думку, дозволить відійти від налагоджених за роки співпраці стосунків;

по-третє, передбачити можливість залучення Держфінпослуг незалежних аудиторів та аудиторські фірми до перевірок неприбуткових фінансових установ, тобто уповноважити комісію один раз на п'ять років самостійно обирати незалежних аудиторів, які будуть здійснювати перевірки у конкретній установі. Держфінпослуг формує реєстр аудиторів та аудиторських фірм, котрі мають

право здійснювати перевірки фінансових установ. Випадковим способом комісія вибирає з реєстру аудиторів, які б могли здійснити перевірку тієї чи іншої фінансової установи (у конкретному регіоні, - необхідно стикувати місцезнаходження фінансової установи з місцезнаходженням аудитора);

по-четверте, - зобов'язати недержавні пенсійні фонди щокварталу залучати незалежних аудиторів та аудиторські фірми, які будуть здійснювати контроль у формі аутсорсингу – надавати оцінку ефективності системи управління фонду та обраних адміністраторів, зберігачів, компанії з управління активами.

Крім того, вітчизняним законодавством передбачена можливість використання інформації внутрішніх контрольних служб незалежними аудиторами. Однак у цьому випадку, на нашу думку, такі відомості повинні бути перевірені, а також надана оцінка ефективності системи **внутрішнього (внутрішньогосподарського) контролю**. Інституційна організація останньої у неприбуткових фінансових установах також потребує вдосконалення.

Так, у першу чергу, слід зауважити, що створення служб внутрішнього аудиту є доцільним лише у кредитних спілках (у недержаних пенсійних фондах не доцільно). Отже будемо наводити шляхи вдосконалення наведеного виду контролю саме у цих фінансових установах.

По-перше, необхідно законодавчо зобов'язати кредитні спілки формувати служби внутрішнього контролю, які будуть здійснювати як аудит, так і фінансовий моніторинг, що підвищить ефективність контрольних заходів за фінансово-господарською діяльністю таких установ. Фінансовий моніторинг повинен здійснюватись на регулярній основі за всіма фінансовими операціями (особлива увага при цьому повинна приділятися кредитним операціям), фінансовими нормативами, системою управління кредитною спілкою. За кредитними операціями, перед їх здійсненням, внутрішні служби мають визначити реальний (підтверджений) дохід позичальника та перевірити наявність і стан заставного майна.

По-друге, служба внутрішнього контролю кредитної спілки повинна бу-

ти підпорядкована не Спостережній раді, а загальним зборам та звітувати перед ними. Служби внутрішнього контролю створюються з метою здійснення контролю за роботою підприємства (установи, організації) від імені власника, засновника та підпорядковуються безпосередньо їм. У кредитних спілках такими засновниками є члени, отже їм і має бути підлегла служба внутрішнього контролю.

По-третє, посадові особи служби внутрішнього контролю повинні відповідати професійним кваліфікаційним вимогам, мати відповідні навички та уміння, постійно відвідувати тематичні тренінги та семінари.

Для недержавних пенсійних фондів доцільним буде залучення незалежних аудиторів, які б здійснювали внутрішньогосподарський контроль у формі аутсорсингу, що підвищить якість та результативність контрольних заходів за структурою інвестиційного портфеля НПФ.

Служба внутрішнього аудиту неприбуткової установи у своїй діяльності повинна керуватись законодавчо-нормативними актами України, в тому числі затвердженими Уповноваженим органом обов'язковими до застосування методичними рекомендаціями. Такий орган - Мега - регулятор Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг відноситься до державних інституцій.

Таким чином, впровадження рекомендацій із вдосконалення інституційної організації державного, громадського, незалежного аудиторського та внутрішньогосподарського фінансового контролю небанківських неприбуткових фінансових установ якісно вплине на ефективність організації та функціонування усієї системи фінансового контролю. На дієвість такої системи значний вплив мають форми та методи, які використовуються при здійсненні фінансового контролю.

3.2. Оцінка ризиків небанківських неприбуткових фінансових установ – метод пруденційного нагляду

Одним з основних недоліків існуючих методик проведення перевірок неприбуткових фінансових установ є відсутність в них методів фінансового контролю, якими користуються під час контрольних дій. Крім того, проведений аналіз дає можливість стверджувати, що суб'єкти контролю неприбуткових фінансових установ здійснюють фінансовий контроль у формах перевірки, інспектування, моніторингу та аудиту. Зазначені нами у параграфі 1.1 сучасні форми, які активно використовуються у розвинутих країнах світу, - аутсорсинг та пруденційний нагляд, в Україні не впроваджено.

У параграфі нами буде запропонований порядок проведення пруденційного нагляду неприбуткових фінансових установ шляхом використання одного з методів фінансового контролю – оцінки ризиків.

Як зазначалось раніше, пруденційний нагляд здійснюється на регулярній основі. Тобто число суб'єктів такого нагляду звужується до служби внутрішнього контролю. Однак, на наш погляд, таку форму контролю у своїй діяльності повинна використовувати Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг. Для цього необхідно законодавчо уповноважити цей орган на проведення контролю у формі пруденційного нагляду та створити у структурі департаментів відповідний підрозділ.

Такий підрозділ повинен вести регулярне листування з регулюючим органом неприбуткової фінансової установи та службою внутрішнього контролю, а для недержавних пенсійних фондів – ще й із зовнішніми аудиторами, котрі здійснюватимуть контроль у формі аутсорсингу. Крім того, такі департаменти повинні взаємодіяти з аналітичними центрами.

Відомості, які зазначаються у листуванні, повинні давати змогу зробити оперативну оцінку ризиків у таких неприбуткових фінансових установах. Такі

необхідні відомості залежать від виду ризику, який підлягає оцінці.

Слід зауважити, що Національний банк України розробив Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків», які затверджені постановою правління НБУ [184] та які Держфінпослуг має взяти за основу при формуванні власних методичних рекомендацій.

До методів пруденційного регулювання, які сьогодні активно використовуються Уповноваженим органом, можна віднести - встановлення обов'язкових нормативів для небанківських фінансових установ, що були нами розглянуті у параграфі 2.2. Крім того, у Розпорядженні Держфінпослуг «Про затвердження Положення про критерії та фінансові нормативи діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок» наведено визначення поняття «ризик кредитної спілки» як «можливість зазнати втрат у разі виникнення несприятливих обставин та/або ймовірність одержання доходів, менших від очікуваних, а також зниження вартості активів» [151, ст.1.2]. Таке тлумачення поняття «ризик», на нашу думку, можна застосувати і до недержавних пенсійних фондів.

Розглянемо, які ж ризики існують у роботі кредитних спілок і недержавних пенсійних фондів та спробуймо охарактеризувати методикау їх оцінки (кількісний або якісний вимір ризику).

У практиці відомо три підходи до оцінки (вимірювання) ризиків [185]:

- ризик оцінюється як сума добутків можливої шкоди, зважених на їх вірогідність;
- ризик оцінюється як сума ризиків від прийняття рішення та ризиків зовнішнього середовища;
- ризик визначається як добуток вірогідності настання негативної події на ступінь негативних наслідків.

Можна виділити дві групи ризиків неприбуткових фінансових установ (рис. 3.1).

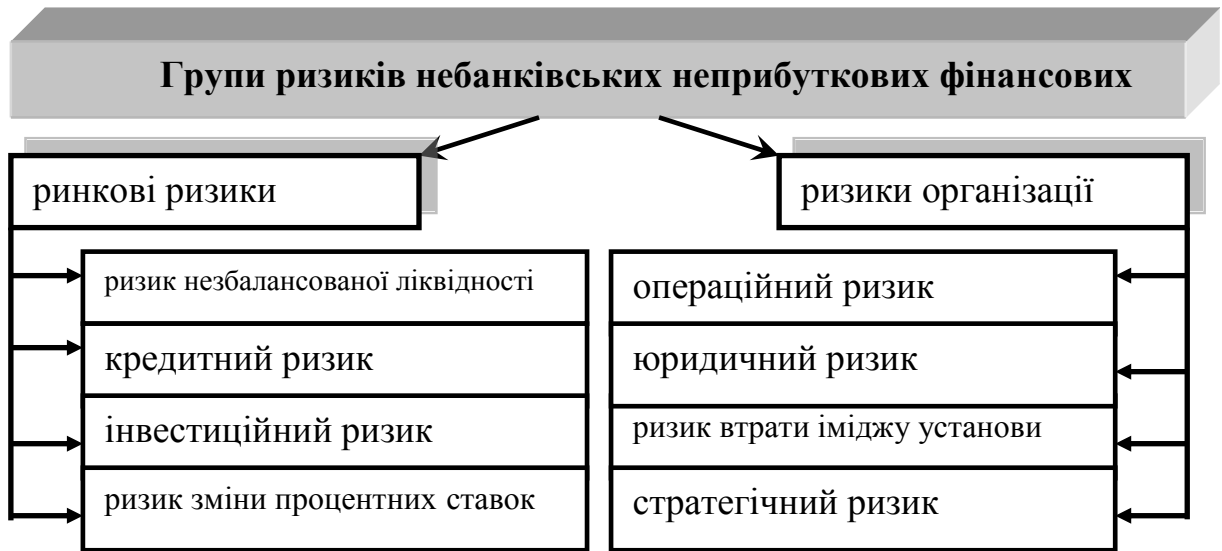

Рис. 3.1. Групи та основні види ризиків небанківських неприбуткових фінансових установ [складено автором за даними 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195]

Ринкові ризики пов'язані зі зміною кон'юнктури ринку. Почнемо з розгляду саме одного з цієї групи ризиків - ризику ліквідності неприбуткових фінансових установ.

Ризик незбалансованої ліквідності характеризується недостатньою наявністю готівкових коштів для задоволення різноманітних потреб з готівкою або виконання зобов'язань у строк. Деякі вчені вважають цей ризик найголовнішим, передумовами виникнення якого є: кредитний ризик, операційний ризик, ризик втрати іміджу (ділової репутації) установи та інші [192, 193, 194].

Існують такі методи оцінки ризику незбалансованої ліквідності [186]:

- проведення аналізу та оцінки співвідношення активів та пасивів за ступенем ліквідності – активи та пасиви розподіляються за групами ступеня убування ліквідності, та з урахуванням їх строків та якості;
- метод розриву або драбина строків – заснований на співвідношенні активних та пасивних статей балансу з урахуванням строку, який залишився до їх погашення.

При оцінці ризику незбалансованої ліквідності кредитних спілок та не-

державних пенсійних фондів як державний так і внутрішній регулятор повинні враховувати, наведені на рис. 3.2 положення.

Рис. 3.2. Положення, які необхідно враховувати при проведенні оцінки ризику незбалансованості ліквідності неприбуткових фінансових установ [складено автором за даними 196, 197, 190]

Недотримання кредитною спілкою встановлених Держфінпослуг нормативу ліквідності (миттєвої та короткострокової) тягне за собою виникнення ризику незбалансованої ліквідності.

Якщо ризик незбалансованої ліквідності характерний і для кредитних спілок, і для недержавних пенсійних фондів, - то кредитний ризик та ризик відсоткових ставок, враховуючи специфіку діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні, у таких установах існувати не будуть. Тож охарактеризуймо зазначені види ризиків та методи їх оцінки стосовно до кредитних спілок.

Кредитний ризик у кредитних спілках пов'язаний з вірогідністю невиконання членами позик, або у випадку, коли економічні умови впливають на якість активів. У першому випадку кредитний ризик називають індивідуальним – невиконання зобов'язань конкретним позичальником, у другому – портфельним – зменшення вартості активів кредитної спілки.

При оцінці *індивідуального кредитного ризику* визначають кредитоспроможність (бажання та можливість своєчасно погасити зобов'язання) кожного окремого позичальника.

Найбільш поширеним методом оцінки індивідуального кредитного ризику

ку є – метод «скоринг» (активно застосовується у західній практиці), який головним чином використовується у кредитуванні фізичних осіб, що характерно для кредитної спілки. Скоринг становить собою математичну або статистичну модель, за допомогою якої, на базі кредитних історій попередніх позичальників, можна визначити величину ймовірності повернення кредиту у визначений термін конкретним потенційним позичальником.

Аналізу підлягають відомості, які потенційний позичальник зазначає у анкеті, відомості про позичальника з кредитного бюро. У цьому випадку характеристики позичальника (питання, ознака) будуть змінними, а їх ознаки (відповіді) – значення змінної. Зважений добуток таких змінних і являє собою спрощену скорингову модель. Інтегральний показник потенційного позичальника порівнюють із значенням межі беззбитковості – величини, яка показує, скільки в середньому необхідно позичальників, які виконують зобов'язання у строк, для того, щоб компенсувати збитки від одного боржника. У випадку, коли інтегральний показник нижче цієї межі, – кредит не видається, а чим більше значення він має, – тим вище кредитоспроможність позичальника

Проблема полягає у доборі характеристик позичальника. До основних таких характеристик відносять: вік, кількість дітей (утриманців), професія позичальника і його чоловіка (дружини), дохід, дохід чоловіка (дружини), район проживання, вартість майна, кількість років роботи та інші. Найчастіше, на практиці, при визначенні характеристик позичальника, обирають підхід «п'яти С» - характер (Character), доходи (Capacity), капітал (Capital), забезпечення (Collateral) та умови (Conditions) [187, 198, 199].

Американським економістом Д. Дюраном запропоновано ряд характеристик позичальника та встановлено їх значення (бали):

- стать: жіноча (0,40), чоловіча (0);
- вік: за кожний рік після 20 років – 0,1 бала, але не більше 0,30 бала;
- термін проживання у даній місцевості: 0,042 бала за кожний рік, але не більше 0,42 бала;

- професія: 0 балів – за професію з високим ризиком; 0,55 бала – за професію з низьким ризиком, 0,16 бала – інші професії;
- фінансові показники: наявність банківського рахунку – 0,45 бала; наявність нерухомості – 0,35 бала; наявність страхового полісу – 0,19 бала;
- робота: 0,21 бала – підприємство у суспільній галузі, 0 балів – інші;
- зайнятість: 0,059 бала – за кожен рік роботи на конкретному підприємстві.

У випадку, коли сума балів менше 1,25 – позичальник є не платоспроможним, а більше – кредитоспроможний [187, 188, 198].

На сьогоднішньому етапі розвитку науки та техніки всі характеристики лягають в основу визначення ймовірності дефолту позичальника, яку розраховують декількома методами, найбільш поширеним серед яких є – регресійні методи (багатофакторна регресія та логістична регресія) [187, 198, 199].

Таким чином, індивідуальні кредитні ризики повинні розраховуватись посадовими особами кредитної спілки (працівниками кредитного комітету), з відповідним рівнем кваліфікації та техніки [187, 200, 201]. Однак невеликі кредитні спілки не завжди мають можливість придбання відповідного програмного забезпечення та прийняття осіб з відповідною професійною кваліфікацією. Саме тому, на нашу думку, на початковому етапі кредитні комітети повинні використовувати модель оцінки кредитного ризику Д. Дюрана. А надалі необхідно зобов'язати Держфінпослуг розробити відповідні програми, безкоштовно їх поширювати та проводити семінари і тренінги для членів кредитного комітету.

Індивідуальний кредитний ризик при наданні кредиту юридичній особі можна оцінити шляхом проведення фінансового аналізу такої особи (ліквідність, дохідність, платоспроможність та інші), що зробити набагато простіше.

При оцінці *портфельного кредитного ризику*, яку може здійснювати Держфінпослуг, визначають ступінь концентрації та диверсифікації активів кредитної спілки. Такий ризик найчастіше оцінюють по технології VaR (метод ризикової вартості). До ключових параметрів VaR відносять: період часу, на який

розраховується ризик, та визначена ймовірність того, що втрати не перевищать певної величини. [202]. Крім того, портфельний кредитний ризик кредитної спілки можна оцінити, як добуток трьох показників: вірогідність дефолту фінансової установи (PD - Probability of Default), втрати при настанні дефолту (LGD - Loss Given Default) та активів, на які впливає кредитний ризик [203].

Можна виділити ряд факторів, за якими оцінюють портфельний кредитний ризик (рис. 3.3).

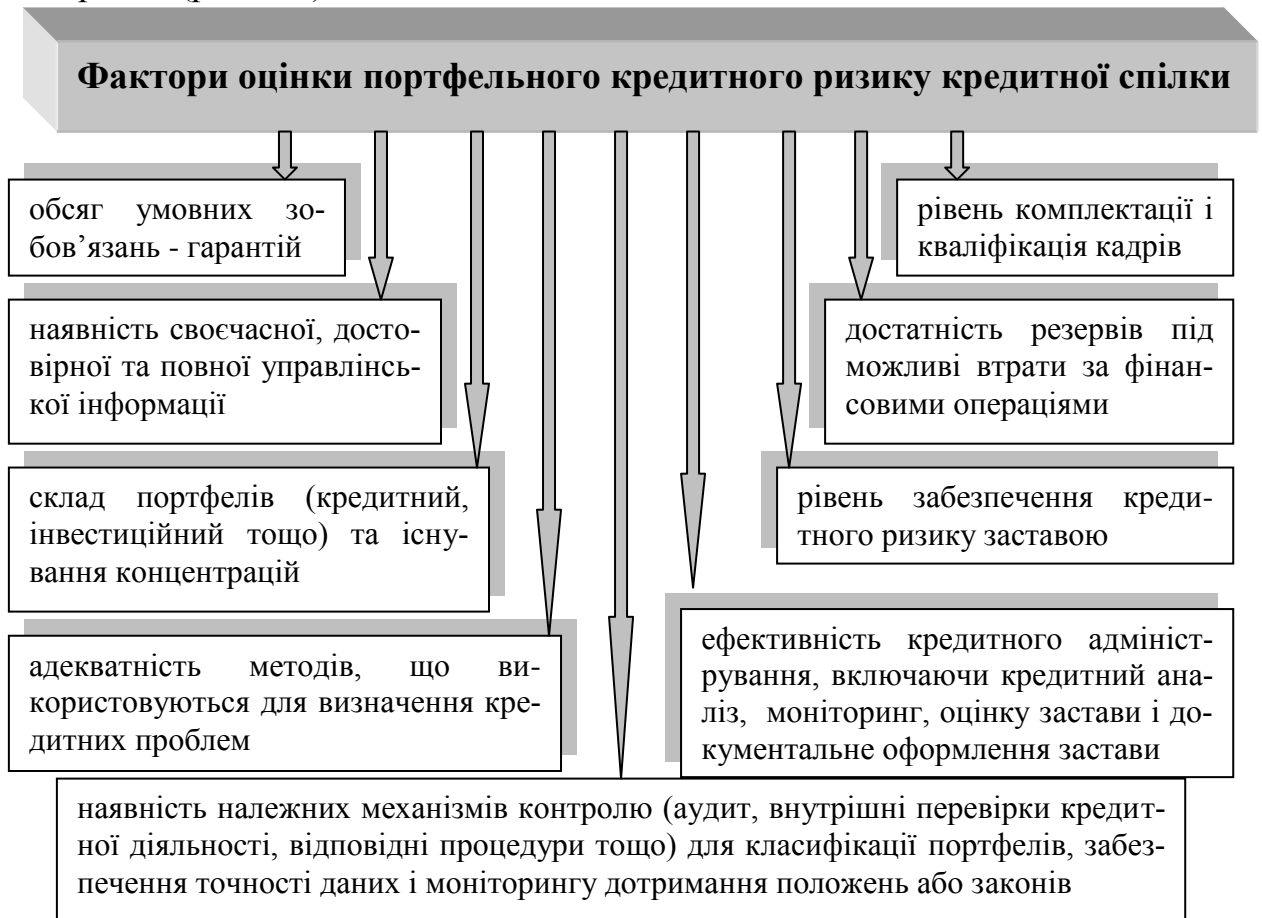

Рис. 3.3. Основні фактори оцінки портфельного кредитного ризику кредитної спілки [складено автором за даними 184]

При оцінці портфельного кредитного ризику, необхідно враховувати, як його кількісну величину, так і якість управління ним. У даному випадку, на наш погляд, Держфінпослуг необхідно взяти за основу Методологічні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків», у яких величина (кількість) кредитного ризику визначається шляхом віднесення значення тієї чи іншої харак-

теристики до однієї з трьох груп: «незначна», «помірна», «значна». Якість управління ризиком відповідно – «висока», «потребує вдосконалення», «значна» [184]. Однак у вказівках не зазначено, якими методами визначають величину факторів оцінки, яку Держфінпослуг повинна врахувати.

Ризик, який змінюється в умовах ринку та впливатиме на фінансовий стан кредитної спілки, – **ризик зміни процентних ставок**. Такий ризик полягає у непередбаченій зміні відсоткової ставки на фінансовому ринку (як депозитної, так і кредитної). Причиною виникнення ризику є зміна кон'юнктури фінансового ринку під впливом державного регулювання, зростання або зниження пропозиції вільних грошових ресурсів та інші.

У Методичних вказівках з інспектування банків «Система оцінки ризиків» зазначено, що ризик зміни відсоткових ставок розрізняють за типами (рис. 3.4).

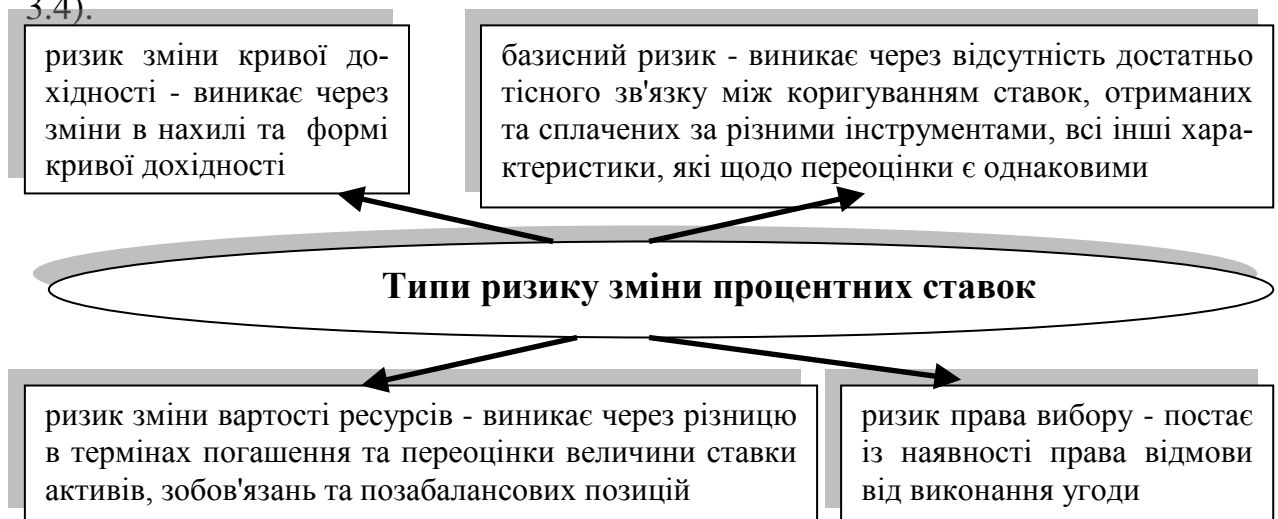

Рис. 3.4. Типи ризику зміни відсоткової ставки [складено автором за даними 184]

Оцінювання ризику зміни процентних ставок проводять за такими факторами:

- період прогнозування, певний період часу;
- несприятливий прогноз зміни ринкових процентних ставок - використовують два типи паралельних прогнозів та найбільш ймовірні зміни форми

кривої дохідності (графік залежності величини процентних ставок за активами – від строку погашення активів у певний період часу);

- розподіл вірогідності несприятливих змін ринкових процентних ставок на множині усіх можливих прогнозів змін (визначається станом ринку);
- визначена величина несприятливих змін ринкових процентних ставок;
- процентна позиція – відображає стан активів та пасивів установи з огляду на процентний ризик [187, 204].

Оцінити ризик зміни процентної ставки можна зокрема за допомогою GAP-моделі, яка має на меті надати кількісну оцінку впливу зміни процентних ставок на чистий відсотковий дохід (відсоткову маржу). У цій моделі розраховується різниця між чутливими до ставок активами та пасивами.

Інвестиційний ризик характеризується вірогідністю виникнення фінансових втрат від інвестиційної діяльності. Цей ризик пов'язаний з ймовірністю неотримання запланованого рівня дохідності від інвестованих фінансових ресурсів та їх втрати. Недержавні пенсійні фонди у своїй діяльності наражаються на інвестиційний ризик, на відміну від кредитних спілок, які, відповідно до вітчизняного законодавства, не здійснюють інвестиційної діяльності [68, ст.21].

До факторів оцінки інвестиційного ризику неприбуткових фінансових установ можна віднести фактори зображені на рис. 3.5.

Рис. 3.5. Фактори оцінки інвестиційного ризику неприбуткових фінансових установ [складено автором за даними 205, 206, 190]

При оцінці інвестиційного ризику використовують кількісний та якісний підходи. Якісним підходом (методом) визначають:

- вид інвестиційного ризику;
- можливі збитки;
- заходи зі зменшення збитків;
- дослідження на якісному рівні можливості управління ризиком (диверсифікація, страхування, створення резервів, локалізація та інші).

Такі методи є основою для використання кількісних методів (чисельний вимір впливу факторів ризику на поведінку критеріїв ефективності інвестицій). У таблиці 3.2 перераховані якісні та кількісні методи оцінки інвестиційного ризику [складено автором за даними 205].

Таблиця 3.2

Перелік основних якісних та кількісних методів оцінки інвестиційного ризику [складено автором за даними 206, 190]

№ п/п	Група методів оцінки інвестиційного ризику	Назва методу
1.	Кількісні	Метод коригування норм дисконту
		Аналіз чутливості показників ефективності (чистий дисконтований дохід, внутрішня норма дохідності, індекс рентабельності та інші)
		Метод сценаріїв
		Імітаційне моделювання – метод Монте-Карло
		Дерева рішень
2.	Якісні	Метод експертних оцінок (анкети, SWOT-аналіз, роза та спіраль ризиків, оцінка ризику на стадії проекту, метод Дельфі)
		Метод аналогій

Вибір конкретного методу оцінки залежить від наявної інформації та ви-
мог до кінцевих результатів. Найчастіше на практиці застосовують одночасно
декілька методів.

Ринкові ризики, як показало дослідження, підлягають оцінці, однак при
цьому дуже важливо зробити правильний прогноз зміни кон'юнктури ринку та

вплив таких змін безпосередньо на кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди та їх членів – інвесторів.

Ризики організації пов'язані з організацією діяльності неприбуткових фінансових установ. Тобто враховується цілі установи, система управління, рівень професійної кваліфікації працівників, те, як установа себе зарекомендувала на ринку, та інші.

Ризик, пов'язаний з шахрайством чи операційними проблемами (збої та помилки у роботі автоматизованих систем, при відсутності контролю або недостатньому контролі; розриви діяльності установи, які виникли у зв'язку з виходом зі строю комп'ютерних, телекомунікаційних та інших систем) при здійсненні діяльності, яка призводить до неспроможності надавати послуги, залишається конкурентоспроможним та керувати інформацією – операційний ризик [188, 206, 207, 208].

До основних факторів оцінки операційного ризику, на нашу думку, можна віднести [складено автором за даними 184]:

- наявність системи управління операційним ризиком;
- наявність операційних систем та їх відповідність рівню складності фінансових операцій неприбуткових фінансових установ;
- вірогідність операційних та технологічних збоїв;
- рівень кваліфікації працівників;
- перевищення повноважень службовими особами фінансових установ, які працюють з операційними системами;
- потенційна можливість фінансових збитків;
- наявність системи моніторингу технологічних та операційних процесів у кредитних спілках та недержавних пенсійних фондах.

Існує ряд методів оцінки операційного ризику, які можуть використовувати як внутрішні служби кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів, так і Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг. Це зокрема метод оцінювання величини збитків (очікуваних та непередбачених втрат), ба-

зовий метод показників, стандартизована методика TSA, внутрішня рейтингова модель та інші [209].

Прийняття невідповідних для установи рішень (дія або бездіяльність), неправильне виконання роботи чи відсутність реакції на зміни у даній сфері діяльності, призводять до появи стратегічного ризику, який має ряд передумов виникнення (рис. 3.6).

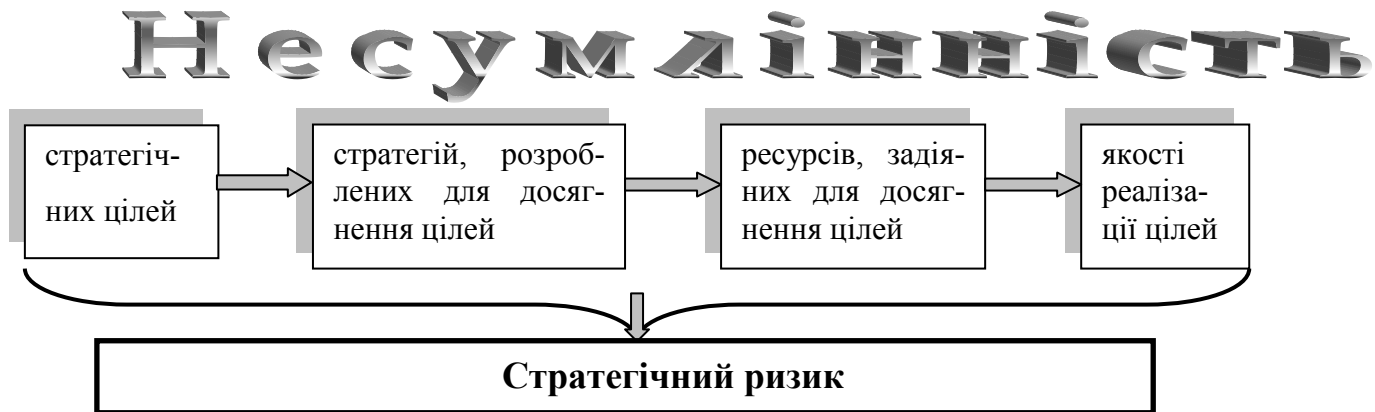

Рис. 3.6. Передумови виникнення стратегічного ризику [складено автором за даними 184]

Виникнення стратегічних ризиків у кредитних спілках та недержавних пенсійних фондах у першу чергу пов'язане з прийняттям неправильних управлінських рішень та їх неналежною реалізацією.

До основних факторів оцінки стратегічного ризику відносять:

- фактичне виконання планів неприбутковою фінансовою установою;
- ринкова позиція кредитної спілки та недержавного пенсійного фонду;
- наявність системи контролю та моніторингу управлінських рішень.

Для оцінки стратегічного ризику використовують SWOT-аналіз, так само як і при оцінці юридичного ризику..

Юридичний ризик пов'язаний з недотриманням фінансовою установою законодавчо-нормативних актів, у тому числі і через двозначне їх тлумачення, а також угод, загальноприйнятих етичних норм. Такий ризик може призвести до застосування щодо фінансової установи різноманітних заходів впливу (штрафні

санкції, відшкодування збитків та інше) та погіршення її репутації і позицій на ринку.

Внутрішня служба контролю неприбуткових фінансових установ та Держфінпослуг зобов'язані перевіряти та виявляти невідповідність внутрішніх положень, договорів, наказів та інших документів нормам діючої нормативно-правової бази, діловій практиці та інтересам установи.

До факторів оцінки юридичного ризику неприбуткової фінансової установи можна віднести фактори зображені на рис. 3.7.

Рис. 3.7. Основні фактори оцінки юридичного ризику [складено автором за даними 206, 210, 188, 190]

Наявність операційного, стратегічного та юридичного ризиків у неприбутковій фінансовій установі може призвести до появи ризику втрати іміджу (репутації) установи.

Ризик втрати іміджу (репутації) установи – пов'язаний з виникненням негативної суспільної думки або сприйняття, яке призводить до втрати довіри і розриву відносин. Цей ризик впливає на можливість фінансової установи встановлювати нові зв'язки – залучати нових інвесторів. Важливим є також сприйняття установи органами державного управління.

Виділяють ряд факторів, які можуть свідчити про погіршення репутації неприбуткової фінансової установи (рис. 3.8).

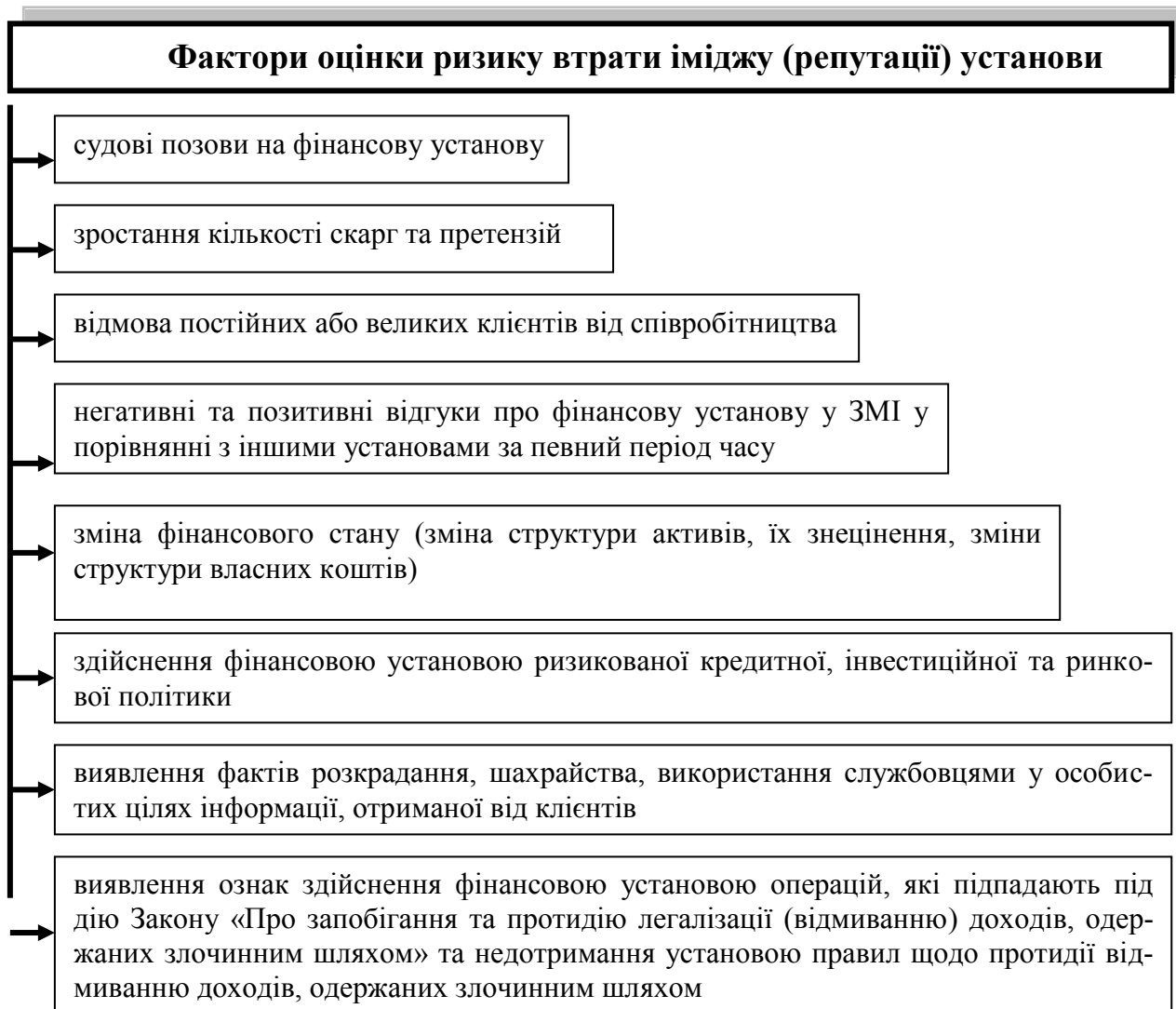

Рис. 3.8. Фактори оцінки втрати іміджу (репутації) неприбуткових фінансових установ [складено автором за даними 186, 190, 206, 210]

Єдиної методики щодо проведення оцінки ризику втрати іміджу (репутації) організації немає. Виділяють дві групи:

- автоматизований розрахунок, виходячи з жорстко формалізованих критеріїв (на основі даних звітності);
- поєднання оцінки фінансової звітності з вивченням якісних параметрів діяльності установи.

Проведене дослідження ризиків організації, які супроводжують діяльність кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів, дає можливість стве-

рджувати, що вони є не менш важливими за ринкові ризики та можуть потягнути за собою такі ж значні фінансові втрати як неприбуткових фінансових установ взагалі, так і їх членів зокрема.

За результатами пруденційного нагляду, при якому здійснюють оцінку ризиків, Держфінпослуг повинна надавати рекомендації щодо мінімізації виявлених ризиків та здійснювати контроль за фактичним застосуванням фінансовою установою заходів з мінімізації ризиків. Крім того, при здійсненні виїзних перевірок, Держфінпослуг слід перевіряти внутрішні контрольні служби неприбуткових фінансових установ на предмет проведення ними регулярних оцінок ризиків.

Слід зауважити, що значну частину відомостей, необхідних для здійснення оцінки ризиків фінансової установи, Держфінпослуг отримує вже сьогодні, - зокрема, у вигляді звітів, листування, скарг та інше.

Неприбуткові фінансові установи під час своєї діяльності постійно наражаються на різноманітні ризики, тому їх виявлення, аналіз та попередження відносять до пріоритетних цілей пруденційного нагляду. Однак, впровадження в практику цього методу потребує комплексних заходів з боку Уповноваженого органу.

Як зазначалось, для того, щоб виявити ризики та оцінити їх, необхідні кваліфіковані кадри та належний рівень техніки. Складнощі вирішення цієї проблеми виникають і у Держфінпослуг, і у самих фінансових установ. Причому для останніх такі проблеми є гіпертрофовані. У зв'язку з цим Держфінпослуг повинна:

- розробити порядок здійснення пруденційного нагляду (внутрішнього та державного);
- затвердити методи оцінки ризиків кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів;
- розробити програмне забезпечення для проведення такої оцінки;

- налагодити діяльність з проведення семінарів та тренінгів для осіб, які уповноважені здійснювати внутрішній пруденційний нагляд (посадові особи внутрішніх контрольних служб).

Крім того, як на рівні неприбуткових фінансових установ, так і на рівні органів державної влади (Держфінпослуг), повинен проводитись оперативний контроль за діяльністю таких установ взагалі та їхніми ризиками зокрема. Такий контроль, як вже зазначалось, здійснюється у формі моніторингу (обов'язкового та внутрішнього), а у деяких випадках ще й у формі аутсорсингу.

3.3. Методика проведення внутрішньогосподарського фінансового контролю у небанківських неприбуткових фінансових установах

Ефективність фінансового контролю, в тому числі і внутрішнього, залежить від якісного виконання процедури (порядку) його здійснення. Такий порядок визначається у методиці проведення контролю.

Внутрішній контроль у неприбуткових фінансових установах [211], як вже зазначалось, тільки починає впроваджуватись у практику, тому дуже важливим є розроблення методики його проведення.

У небанківських неприбуткових фінансових установах внутрішньогосподарський контроль може здійснюватись у формі пруденційного нагляду, моніторингу, аудиту та аутсорсингу. Кожна з цих форм фінансового контролю має свої особливості, тому для одних фінансових установ доцільніше застосовувати одні форми, для інших – інші. Так, нами було відмічено, що у кредитних спілках внутрішньогосподарський контроль повинен проводитись у формі пруденційного нагляду, моніторингу та внутрішнього аудиту, а в недержавних пенсійних фондах – у формі

аутсорсингу. Розглянемо методику проведення таких форм контролю у зазначених фінансових установах.

Метою діяльності служб внутрішньогосподарського контролю у кредитних спілках є попередження та недопущення:

- неефективного управління фінансовими ресурсами кредитної спілки;
- вчинення фінансових правопорушень кредитною спілкою.

Як вже зазначалось, до основних порушень, які виявляє Держфінпослуг під час перевірок кредитних спілок, відносять: невідповідність договорів вимогам законодавства, невиконання договірних зобов'язань перед членами, порушення положень статуту. Це, на наш погляд, свідчить про недостатню увагу з боку служб внутрішньогосподарського контролю до таких питань. Отже, при розбудові методики здійснення нагляду службами внутрішньогосподарського контролю будемо враховувати і таку проблематику.

У своїй діяльності служби внутрішньогосподарського контролю (далі СВК) зобов'язані керуватись діючими законодавчо-нормативними актами України, етичними нормами, внутрішніми положеннями. Посадові особи СВК повинні мати відповідну професійну кваліфікацію, рівень якої перевіряють уповноважені особи від загальних зборів.

Фінансовий контроль, який здійснює СВК у кредитних спілках, повинен проводитись у формі пруденційного нагляду, внутрішнього аудиту та моніторингу. Ці форми контролю взаємопоєднані, однак для уникнення дублювання повинні застосовуватись або для перевірки різних об'єктів, або у різній фазі знаходження такого об'єкту. Оскільки об'єктом фінансового контролю загалом є фінансово-господарська діяльність, яка включає певні процеси та операції, то зазначені форми контролю повинні застосовуватись або перед, або під час, або після виконання такої операції (процесу). Видокремимо об'єкти, відносно яких застосовується моніторинг та внутрішній аудит у кредитних спілках (табл. 3.3).

Перелік об'єктів нагляду та перевірки при здійсненні моніторингу та внутрішнього аудиту СВК кредитних спілок

Об'єкти нагляду, перевірки		
Пруденційний нагляд	Внутрішній фінансовий моніторинг	Внутрішній аудит
Оцінка ризиків фінансово-господарської діяльності	Договори та внутрішні положення на відповідність типовим та нормам діючого законодавства	Виконання договірних зобов'язань
	Дотримання кредитною спілкою вимог законодавчо-нормативних актів, статуту та внутрішніх положень щодо організації обліку та системи управління	Відображення господарських операцій у обліку, в тому числі операцій з оцінки, зберігання та реалізації заставного майна, активних та пасивних операцій*
	Депозитні операції та операції з додатковими пайовими внесками в частині дотримання вимог ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом»*	Правильність ведення бухгалтерського, податкового та управлінського обліку*
	Кредитні операції* в частині порядку прийняття Кредитним комітетом рішень про видачу кредиту	Правильність оформлення документів*
	Здійснення Кредитним комітетом контролю за якістю кредитного портфеля	Правильність складання і достовірність фінансової та податкової звітності*
	Дотримання порядку зберігання та реалізації заставного майна	Оцінка стану збереження майна кредитної спілки
	Ефективність системи управління та контролю	Дотримання фінансових нормативів діяльності
	Рівень інформаційно-технологічного забезпечення	Оцінка фінансового стану кредитної спілки
		Перевірка рівня професійної кваліфікації працівників кредитної спілки

* на сьогодні проводиться відповідно до Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення внутрішнього аудиту фінансових установ» [172, ст.5.5], Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України «Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами» [173, ст. 2.1.8], Наказу Держфінмоніторинг «Примірні правила проведення внутрішнього фінансового моніторингу кредитними спілками» [175].

Методика проведення внутрішнього фінансового моніторингу та внутрішнього аудиту в кредитних спілках буде залежити від об'єкту контролю. Крім того, ці форми фінансового контролю та порядок їх здійснення необхідно розглядати окремо.

СВК повинні регулярно проводити пруденційний нагляд фінансових ризиків кредитної спілки шляхом оцінки ризиків фінансово-господарської діяльності неприбуткової фінансової установи. Уповноважена особа СВК повинна розраховувати ризики, які можуть виникнути у кредитної спілки: ризик незбалансованої ліквідності, ризик зміни процентних ставок, ризик втрати іміджу, кредитний, інвестиційний, операційний, юридичний та стратегічний ризики. За результатами пруденційного нагляду, СВК складає довідки, в яких зазначаються величини оцінки ризиків, та дає рекомендації щодо їх зменшення. Такі довідки надаються для ознайомлення Правління кредитної спілки, яке приймає відповідні рішення.

Крім того, СВК повинна враховувати Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Методичних рекомендацій кредитним спілкам щодо можливих дій та заходів по забезпеченню виходу зі скрутного фінансового становища», яке передбачає проведення системи заходів, в тому числі і контрольних, з метою мінімізації ризиків ліквідності, платоспроможності та операційного ризику кредитної спілки [212]. На наш погляд, передбачений у рекомендаціях поточний контроль за внутрішньою політикою фінансової установи: з управління активами і пасивами, фінансового управління кредитною спілкою, кредитною, депозитною та організаційною політикою, - повинен здійснюватись уповноваженою особою з внутрішнього фінансового моніторингу.

При організації системи та проведенні *внутрішнього фінансового моніторингу*, СВК повинна керуватись Розпорядженням Держфінпослуг «Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами»; Розпорядженням Держфінпослуг «Про затвердження Вимог до організації фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моні-

торингу у сфері запобігання та протидії запровадженню в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму»; Наказом Держфінмоніторинг «Примірні правила проведення внутрішнього фінансового моніторингу кредитними спілками» [172, 174, 175].

Нормативними актами передбачено встановлення порядку проведення первинного фінансового моніторингу внутрішніми положеннями кредитної спілки. Однак, на наш погляд, необхідно розробити та затвердити єдину, обов'язкову до виконання методику здійснення такої форми контролю.

Внутрішній фінансовий моніторинг здійснюється уповноваженими особами СВК за поточною діяльністю кредитної спілки та на регулярній основі. Такі особи повинні бути підлеглі Правлінню кредитної спілки, яке, відповідно до Закону «Про фінансовий контроль», здійснює «керівництво її поточною діяльністю» [68, ст. 16].

При здійсненні внутрішнього фінансового моніторингу використовуються наступні основні методи фінансового контролю: співставлення, порівняння, аналіз, метод логічного контролю, формальна перевірка.

Перед укладанням договорів проводять: моніторинг *договорів* (кредитних та депозитних), зокрема перевіряють їх на відповідність типовим договорам та нормам діючого законодавства.

Співставляються положення договору, який підлягає укладанню, з положеннями типових договорів, затверджених Держфінпослуг. Крім того, договори повинні перевірятись на відповідність нормам діючого законодавства. Аналогічний порядок здійснення фінансового моніторингу *внутрішніх положень* перед їх затвердженням.

При здійсненні уповноваженою особою моніторингу *дотримання кредитною спілкою вимог нормативно-правових актів, статуту та внутрішніх положень щодо організації обліку та системи управління*, – здійснюють нагляд за:

- системою управління – уповноважена особа постійно відстежує рішення, які приймаються Спостережною радою, Правлінням, Кредитним комітетом і Ревізійною комісією, та пильнує, щоб такі рішення відповідали положенням, обумовленими у нормативно-правових актах України, Статуті, внутрішніх положеннях і повноваженнях;

- організацією обліку – перевіряється відповідність внутрішніх положень, наказу про облікову політику у кредитній спілці нормам діючого законодавства України, Статуту.

Депозитні операції та операції з додатковими пайовими внесками підлягають фінансовому моніторингу перед їх здійсненням на предмет виявлення таких, які підпадають під обов'язковий фінансовий моніторинг, дію Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом».

Для цього відповідальна особа СВК перевіряє надані вкладником:

- документи, що підтверджують особу (копію паспорта, ідентифікаційного коду);

- заповнену анкету, у якій містяться наступні відомості: ПІБ, місце проживання, місце роботи, посада, стаж роботи, джерела доходів та їх розміри (заробітна плата, доходи від здавання в оренду нерухомого/рухомого майна, спадок та інші), загальна сума, яку вкладник бажає внести;

- копію декларації про доходи (за її наявності). У випадку зазначення у анкеті доходів, що оподатковуються податком на доходи фізичних осіб (крім заробітної плати), – декларація є обов'язковою (зокрема при зазначенні доходу від здавання в оренду нерухомого майна).

Співставивши відомості про джерела доходів – з декларацією про доходи та з заявленою до внесення сумою коштів, відповідальна особа служби внутрішнього фінансового моніторингу може дійти висновку щодо легальності таких доходів.

У випадку виникнення підозр щодо нелегальності коштів, що вносяться,

особа, яка проводила фінансовий моніторинг, зобов'язана повідомити про це Правління кредитної спілки, яке приймає рішення про повідомлення Державного комітету фінансового моніторингу України.

Моніторинг кредитних операцій, в частині порядку прийняття Кредитним комітетом рішень про видачу кредиту, здійснюється до фактичної видачі кредиту. У цьому зв'язку перевіряється наявність усіх необхідних документів та платоспроможність позичальника. Перш за все уповноважена особа, яка здійснює внутрішній фінансовий моніторинг рішень, прийнятих Кредитним комітетом, вивчає та аналізує такі документи (які збираються кредитним комітетом):

- заява на отримання кредиту;
- заповнена анкета, в якій містяться наступні відомості: ПІБ, стать, вік, сімейний стан, кількість дітей/утриманців, місце проживання, освіта, місце роботи, посада, стаж роботи;
- довідка про доходи;
- кредитна історія (за її наявності).

Крім того, уповноважена особа перевіряє, чи звертався Кредитний комітет до асоціацій з проханням надати додаткову інформацію про позичальника. Наступним кроком при проведенні моніторингу є перевірка правильності оцінки Кредитним комітетом кредитоспроможності та індивідуального кредитного ризику позичальника, на основі яких приймається рішення про видачу позичальникові кредиту. Так, кредитоспроможність може оцінюватись шляхом співставлення суми доходів, яку позичальник бажає отримати в кредит, із відомостями, зазначеними у довідці про доходи. Кредитний ризик повинен розраховуватись за допомогою скорингової моделі.

Методом логічного контролю уповноважена особа може здійснити фінансовий моніторинг реальної можливості отримання потенційним позичальником зазначеного у довідці доходу. Так, у разі надання довідки про щомісячну заробітну плату у розмірі 15 прожиткових мінімумів, особою, віком 20 років, яка не

має вищої освіти, - в уповноваженої особи СВК справедливо можуть виникнути сумніви щодо реальності такої довідки та неправомірності прийняття Кредитним комітетом рішення про видачу кредиту.

При здійсненні моніторингу порядку прийняття Кредитним комітетом рішення про видачу кредиту, уповноважена особа може співставити заробітну плату, зазначену у довідці, з середньо галузевою по Україні (по галузі, в якій працює потенційний позичальник).

Внутрішній фінансовий моніторинг здійснення *Кредитним комітетом контролю за якістю кредитного портфеля*. Уповноважена особа СВК здійснює нагляд за: кредитними програмами, з метою виявлення неефективних і таких, які потребують перегляду та оновлення; наданими кредитами – за видом, строками, цілями, графіком погашення. Внаслідок такого нагляду, уповноважена особа визначає ефективність контролю якості кредитного портфеля.

Моніторинг дотримання кредитною спілкою *порядку зберігання та реалізації заставного майна*. Уповноважена особа відслідковує, щоб кредитною спілкою дотримувались вимоги законодавства, встановлені до порядку оформлення майна, що передається в заставу, порядку його зберігання та реалізації. Для цього перевіряються проекти кредитних договорів на предмет наявності в них положень про заставне майно, акти приймання-передачі такого майна в заставу, та документи, пов'язані з його зберіганням та реалізацією (договори купівлі-продажу, переуступки та інші).

Система управління та контролю кредитної спілки, тобто діяльність Спостережної ради, Ревізійної комісії та Правління, підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу на предмет з'ясування її ефективності. Уповноважена особа СВК визначає таку ефективність, - якість організаційної структури, процесів управління. Для цього необхідно оцінити:

- поставлену мету (статут, річний план розвитку та програми кредитної спілки) та ступінь її досягнення. Так, оскільки кредитна спілка є неприбутковою установою, – її головною метою (місією) є здійснення соціального ефекту –

взаємодопомога її членам, задоволення потреб таких осіб. Тобто підлягає перевірці – чи досягається така мета через виконання спілкою покладених на неї завдань;

- виконання Спостережною радою покладених на неї завдань, як поточних, так і перспективних (статутних). Перевіряються і статут, внутрішні положення кредитної спілки та протоколи загальних зборів, з метою з'ясування завдань, які покладались на Спостережну раду та терміну їх виконання. Такі відомості співставляються з фактично досягнутими результатами. Так, якщо Спостережну раду зобов'язали розробити положення про кредитні програми, які пропонує фінансова установа, - перевіряють його наявність;

- контроль Спостережної ради за виконанням кошторису. Перевіряється виконання доходної частини - співставляються дані аналітичного обліку доходів із даними, закладеними у кошторисі. Аналогічно перевіряється витратна частина кошторису;

- обґрунтованість рішень, які приймаються Спостережною радою щодо списання неповернутих кредитів, - перевіряються кредитні договори за такими кредитами, внутрішні положення, документи, що підтверджують неплатоспроможність позичальника, та інші.

По завершенню року, СВК складає звіт про діяльність органів управління.

Моніторинг *рівня інформаційно-технологічного забезпечення* полягає у здійсненні нагляду за комп'ютерною технікою та інформаційними базами, необхідними для здійснення статутних завдань кредитною спілкою, та відповідність їх вимогам нормативних актів Держфінпослуг і Держфінмоніторинг. Особа, яка здійснювала внутрішній фінансовий моніторинг рівня інформаційно-технологічного забезпечення, складає довідку «Про наявність та стан програмного забезпечення та спеціального технічного обладнання, пов'язаного з наданням кредитною спілкою фінансових послуг».

За результатами внутрішнього фінансового моніторингу, по кожному з

об'єктів уповноважені особи, які його здійснювали, складають звіти, в яких зазначають виявлені відхилення та надають рекомендації з їх усунення. Правління кредитної спілки зобов'язане ознайомитись з такими довідками та відповідним чином відреагувати.

Внутрішній фінансовий моніторинг тісно пов'язаний з внутрішнім аудитом – інформація, яка отримується внаслідок проведеного фінансового моніторингу, повинна використовуватись при здійсненні підготовки до проведення внутрішнього аудиту.

Внутрішній аудит у кредитній спілці проводиться відповідно до Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення внутрішнього аудиту фінансових установ» [166], яке повинно стати обов'язковим до виконання.

Внутрішній аудит повинен здійснюватись за поточною діяльністю кредитної спілки та за її результатами. За наявності у кредитної спілки філіалів, - внутрішні аудитори щоквартально здійснюють виїзні перевірки за місцем знаходження філіалу.

Служби внутрішнього аудиту та внутрішні аудитори підлеглі загальним зборам.

При здійсненні внутрішнього аудиту, використовуються наступні методи фінансового контролю: суцільна перевірка, співставлення, порівняння, аналіз, метод логічного контролю, формальна перевірка, інвентаризація, метод юридичної оцінки господарських операцій, відображених у документах, оцінка законності і обґрунтованості господарських операцій за даними кореспонденції рахунків бухгалтерського обліку та інші.

Служба внутрішнього аудиту регулярно перевіряє своєчасність та повноту виконання кредитною спілкою договірних зобов'язань, як тих, які фінансова установа сама отримала (від позичальників – відповідно до кредитних договорів; банків, у яких зберігаються кошти – відповідно до договору про банківський депозит; держави, цінні папери якої придбані – відповідно до договору на

придбання цінних паперів та їм самим), так і тих, які вона на себе взяла (за депозитними договорами). Для цього вибіркоким методом співставляються договори (кредитні, депозитні, на поставку товарів та послуг та інші) з платіжними документами (прибуткові касові ордери, виписки банку, видаткові касові ордери, платіжні доручення). Порядок перевірки та співставлення документів за депозитними та кредитними договорами зображено на рис. 3.9.

Рис. 3.9. Етапи перевірки виконання договірних зобов'язань за кредитними та депозитними договорами [складено автором за даними 185]

Перевірка правильності та своєчасності відображення господарських операцій в обліку, в тому числі операцій з оцінки, зберігання та реалізації заставного майна, активних та пасивних операцій, здійснюється шляхом використання методів юридичної оцінки господарських операцій, відображених у документах, оцінки законності і обґрунтованості господарських операцій за даними кореспонденції рахунків бухгалтерського обліку. Метод логічного контролю використовується, як спосіб вивчення об'єктивної можливості документально оформлених господарських операцій шляхом різноманітних співставлень взаємопов'язаних показників.

При здійсненні такої перевірки внутрішні аудитори вибіркоким способом

порівнюють первинні бухгалтерські документи з регістрами бухгалтерського обліку. Однак слід зауважити, що документи по касі перевіряються суцільним способом. Так, прибуткові касові ордери порівнюють з реєстром прибуткових касових ордерів, касовою книгою, журналом-ордером за рахунком 301 «Каса в національній валюті».

Вид документів та порядок їх співставлення залежать від виду господарських операцій.

Внутрішні аудитори здійснюють перевірки *правильності ведення бухгалтерського, податкового та управлінського обліку* відповідно до законодавчо-нормативних актів України (ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність», стандарти бухгалтерського обліку), внутрішніх положень та інструкцій.

При здійсненні внутрішнього аудиту перевіряється *правильність оформлення документів* шляхом формальної перевірки суцільним способом:

- документів по кадрам, які були прийняті у поточному періоді: заяви (про прийняття на роботу та про надання податкової соціальної пільги), особові картки, документи, що підтверджують особу (паспорт, ідентифікаційний код), диплом про вищу освіту та інші;
- первинних бухгалтерських документів – відповідність типовим та наявність усіх необхідних реквізитів: виписки банку; касові книги; прибуткові і видаткові касові ордери; реєстри договорів, прибуткових та видаткових касових ордерів; відомості нарахування заробітної плати та відрахування у фонди; платіжні відомості; накладні на придбання товаро-матеріальних цінностей, акти виконаних робіт (наприклад ремонтних), акти введення в експлуатацію основних засобів, інвентарні картки та інші;
- журналів ордерів за рахунками, оборотно-сальдових відомостей, даних аналітичного обліку, Головної книги;
- кредитних справ членів кредитної спілки;
- документів, пов'язаних з обліком та зберіганням заставного майна.

Окремі документи перевіряють шляхом застосування методів арифметичної перевірки.

Перевірка правильності складання та достовірності фінансової і податкової звітності кредитної спілки внутрішнім аудитом здійснюється на основі співставлення даних Головної книги та первинних бухгалтерських документів – з даними фінансової та податкової звітності. На рис. 3.10 наведено види звітності, яка підлягає перевірці та порівнянню між собою внутрішніми аудиторами.

Рис. 3.10. Звітність кредитної спілки, яка підлягає перевірці [складено автором]

Внутрішнім аудитом перевіряється, чи дотримувалась кредитна спілка при складанні фінансової звітності положень (стандартів) бухгалтерського обліку, зокрема П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», П(С)БО 2 «Баланс» та інші. А при складанні податкової звітності – інструкцій та порядків, зокрема: «Порядку складання звіту про використання коштів неприбутковими установами й організаціями».

Оцінка стану збереження майна кредитної спілки проводиться шляхом проведення внутрішніми аудиторами періодичної раптової інвентаризації основних засобів, товаро-матеріальних цінностей та грошових коштів у касі кредитної спілки.

За результатами інвентаризації складається акт про результати інвентаризації наявних коштів – при інвентаризації каси, та акт контрольної перевірки інвентаризації цінностей, у якому вказуються результати перевірки цінностей (додаток до «Інструкції «по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків», затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 11 серпня 1994р. №69 [213]).

Регулярно внутрішні аудитори повинні перевіряти порядок *дотримання фінансових нормативів діяльності* кредитною спілкою.

На основі первинних бухгалтерських документів, реєстрів бухгалтерського обліку та фінансової звітності розраховуються встановлені Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг нормативи діяльності кредитних спілок. У випадку виявлення відхилення від нормативного значення, особа, що здійснювала розрахунок, повинна у письмовому вигляді повідомити про це Правління кредитної спілки та надати рекомендації щодо усунення таких відхилень.

Крім того, Розпорядженням Держфінпослуг «Про тимчасові заходи щодо забезпечення стабільності діяльності кредитних спілок» передбачено «здійснення контролю за дотриманням нормативу миттєвої ліквідності щоденно на

початок робочого дня» [92]. Однак, уповноважену особу, яка повинна здійснювати такий контроль, у нормативному акті не визначено. Отже, на наш погляд, такий обов'язок варто покласти на внутрішніх аудиторів кредитної спілки.

Внутрішній аудит проводить щоквартальну *оцінку фінансового стану* кредитної спілки на основі розрахунку відповідних показників, за даними фінансової звітності установи. За результатами проведеного аналізу внутрішній аудит надає рекомендації щодо поліпшення фінансового стану.

Перевірка рівня професійної кваліфікації працівників кредитної спілки здійснюється внутрішніми аудиторами шляхом проведення обов'язкового тестування для осіб, які приймаються у штат фінансової установи та періодичного тестування (не частіше одного разу на рік), – для осіб, які вже працюють.

Під час перевірки внутрішні аудитори можуть брати необхідні пояснення у відповідальних осіб.

За результатами проведених перевірок внутрішні аудитори складають звіти, в яких вказують всі виявлені порушення, дають рекомендації по їх усуненню та встановлюють строки такого усунення. У подальшому аудитори перевіряють виконання таких рекомендацій уповноваженими особами.

СВК зобов'язані звітувати перед загальними зборами, на яких вони оприлюднюють основні виявленні недоліки у роботі кредитної спілки та ступінь їх усунення.

Методика проведення внутрішньогосподарського контролю у недержавних пенсійних фондах матиме свої особливості. Перш за все, тому що такий контроль у НПФ, як вже зазначалось, доцільніше здійснювати у *аутсорсингу*.

Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [67] завдання по здійсненню внутрішньогосподарського контролю, в тому числі і фінансового, покладено на Раду фонду.

Рада фонду повинна регулярно проводити пруденційний нагляд ризиків недержавного пенсійного фонду. При цьому вона здійснює оцінку ризиків та приймає рішення щодо їх мінімізації. Для недержавних пенсійних фондів, як

вже зазначалось у параграфі 3.2, характерні: ризик незбалансованої ліквідності, ризик втрати іміджу, інвестиційний, операційний, юридичний та стратегічний ризику.

Контроль за іншими об'єктами (табл. 3.4) у недержавному пенсійному фонді повинен здійснюватись незалежними аудиторами, яких щокварталу буде залучати Рада фонду, у формі аутсорсингу.

Таблиця 3.4

Об'єкти аутсорсингу та внутрішньогосподарського контролю у неприбуткових фінансових установах

Об'єкти аутсорсингу у НПФ	Об'єкти внутрішньогосподарського контролю у НПФ (аналогічні кредитним спілкам)
дотримання НПФ діючої правової бази, положень Статуту та внутрішніх положень	оцінка ризиків
пенсійні депозитні рахунки	оцінка стану збереження майна
виконання взятих зобов'язань - пенсійні кошти	рівень професійної кваліфікації працівників
пенсійні внески	правильність складання та достовірність фінансової і податкової звітності
пенсійні виплати	оцінка фінансового стану
пенсійні активи	рівень інформаційно-технічного забезпечення
ефективність діяльності банків-зберігача, адміністратора, особи, що здійснює управління активами	первинні документи на відповідність типовим, правильність оформлення та наявність усіх обов'язкових реквізитів
ефективність системи управління фонду	відображення господарських операцій у обліку

При здійсненні аутсорсингу використовуються наступні методи фінансового контролю: суцільна, вибіркова, арифметична, формальна перевірка, порівняння; МЕТОД юридичної оцінки господарських операцій, відображених у документах; оцінка законності і обґрунтованості господарських операцій за даними кореспонденції рахунків бухгалтерського обліку; інвентаризація та інші.

При перевірці дотримання НПФ діючої правової бази, положень статуту та внутрішніх положень незалежні аудитори, які здійснюють контрольні заходи, вивчають: статут, внутрішні положення, пенсійні схеми, інвестиційну декларацію, договори (з вкладниками, банком-зберігачем, адміністратором, особою, що здійснює управління активами фонду) та встановлюють їх відповідність положенням законодавчо-нормативних актів України, статуту, внутрішнім положенням та типовим. У випадку, коли особа, що проводить контроль, вже досліджувала перераховані документи, - аналізуються зміни, які в них вносились у звітному періоді.

Суцільним способом перевіряється дотримання зберігачем порядку відкриття та ведення (вибірковим способом) пенсійних депозитних рахунків. Рада фонду повинна зробити запит до банку-зберігача, з вимогою надати документи, які засвідчують відкриття пенсійного депозитного рахунку у звітному періоді та довідки щодо ведення раніше відкритих рахунків. На основі таких даних незалежні аудитори перевіряють дотримання банком положень законодавчо-нормативних актів України, що регулюють таку діяльність та положень договору з НПФ.

Незалежні аудитори повинні перевірити щоденні виписки банку з поточного рахунку фонду, які підтверджують факт надходження на поточний рахунок внесків, і дані синтетичного та аналітичного обліку по рахунку 41 «Пайовий капітал». Внаслідок такої перевірки аудитор зможе зробити висновок про виконання учасником взятих зобов'язань з сплати пенсійних внесків.

Перевірка пенсійних депозитних рахунків нерозривно пов'язана з перевіркою взятих фондом зобов'язань. Суми зобов'язань фонду перед учасником за пенсійним контрактом вибірково методом перевіряють на відповідність накопичених на депозитних рахунках учасників коштам. Для цього співставляють відповідні положення пенсійного контракту – з отриманими від банку зберігача відомостями.

Обов'язок по «забезпеченню здійснення пенсійних виплат учасникам фо-

нду» [67, ст. 21] покладений на адміністратора НПФ. Отже, при здійсненні перевірки пенсійних виплат незалежний аудитор повинен отримати необхідні відомості від такої юридичної особи. Адміністратор НПФ зобов'язаний надати довідки щодо пенсійних виплат та документи, що їх підтверджують. Незалежний аудитор вибірково співставляє такі довідки з положеннями пенсійного контракту та визначає своєчасність і повноту пенсійних виплат.

При перевірці пенсійних активів зовнішні аудитори повинні володіти відомостями щодо ефективності управління активами особою, яка проводить таку діяльність. Тобто фактично аналізується, наскільки вдало особа, яка проводить діяльність з управління активами, здійснила їх інвестування та наскільки таке інвестування відповідає вимогам інвестиційної декларації.

Рада фонду повинна запросити документи, що свідчать про інвестування активів фонду у звітному періоді, та такі, що підтверджують отриманий даного інвестування дохід. До документів можна віднести довідку про інвестування активів, засвідчену підписом уповноваженої особи та печаткою особи, яка проводить діяльність з управління активами фонду.

При наданні оцінки ефективності інвестиційної діяльності особи, яка здійснює управління активами фонду, незалежні аудитори розраховують відповідні показники ефективності та аналізують їх.

Крім того, при перевірці пенсійних активів незалежні аудитори з'ясовують доцільність витрат, що здійснюються за рахунок пенсійних активів. Рада фонду надає документи, які підтверджують здійсненні у поточному періоді витрати (акти виконаних робіт, накладні та інші). Незалежні аудитори перевіряють обґрунтованість витрат, а їх вартість – на відповідність звичайним цінам.

Незалежні аудитори повинні здійснювати оцінювання активів за їх ринковою вартістю відповідно до вимог законодавчо-нормативних актів України, зокрема до «Положення про порядок визначення чистої вартості активів недержавного пенсійного фонду (відкритого, корпоративного, професійного)»

[214].

При оцінюванні ефективності діяльності банку-зберігача, адміністратора фонду, особи, яка здійснює діяльність по управлінню активами, незалежний аудитор керується отриманими внаслідок проведеного аналізу відомостями. Крім того, перевіряється, чи дотримуються такі особи договірних відносин з НПФ – для цього вивчають положення договорів щодо покладених на таких осіб зобов'язань та порівнюють їх із фактично виконаними.

Щодо ефективності системи управління фонду – незалежні аудитори встановлюють виконання Радою фонду покладених на неї статутом завдань.

Методика перевірки незалежними аудиторами у НПФ рівня професійної кваліфікації працівників; правильності складання і достовірність фінансової (звітності, яка подається до Держфінпослуг НПФ, податкової звітності; рівня інформаційно-технічного забезпечення; а також оцінка стану збереження майна та фінансового стану, аналогічна методиці внутрішньогосподарського контролю у кредитних спілках. Відносно методики оцінки ризиків НПФ, - незалежні аудитори повинні регулярно оцінювати такі ризики та порівнювати з тими, які розраховує Рада фонду.

Слід зауважити, що обов'язок по складанню звітності та веденню бухгалтерського обліку покладено Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» на адміністратора фонду [67, ст.21]. Відповідно до «Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних операцій недержавних пенсійних фондів», затверджених Держфінпослуг, облікова політика НПФ визначається адміністратором та закріплюється у договорі, укладеному між адміністратором та Радою фонду [215]. Отже перевірка порядку організації обліку, правильності та достовірності звітності, первинних документів та відображення господарських операцій у обліку НПФ повинна відбуватись з урахуванням такої специфіки. Тобто Рада фонду повинна запросити у адміністратора бухгалтерський, податковий та управлінський облік, який незалежні аудитори можуть перевірити відповідно до методики перевірки таких об'єктів у

кредитних спілках.

За результатами проведеного фінансового контролю незалежні аудитори складають звіт, у якому зазначають усі порушення, шляхи та терміни їх усунення. У визначений термін аудитор перевіряє факт усунення зазначених порушень.

Звіт аудиторів передається для ознайомлення Раді фонду та його засновникам.

Запропонована методика проведення внутрішньогосподарського фінансового контролю, на наш погляд, якісно поліпшить роботу небанківських неприбуткових фінансових установ та зменшить вірогідність настання фінансових негаразд у таких суб'єктів господарювання і, в кінцевому підсумку, – вірогідність ліквідації установи і появи тисяч ошуканих інвесторів.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВАКС	- Всеукраїнська асоціація кредитних спілок;
Держфінмоніторинг	- Державний комітет фінансового моніторингу України;
Держфінпослуг	- Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України;
ДКЦПФР	- Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку України;
КМУ	- Кабінет Міністрів України;
КС	- кредитна спілка;
НАКСУ	- Національна асоціація кредитних спілок України;
НАКС	- Національна адміністрація кредитних спілок США; - Національна асоціація недержавних пенсійних фондів України та адміністраторів недержавних пенсійних фондів;
НАПФА	- Національний банк України;
НБУ	- недержавне пенсійне забезпечення;
НПЗ	- недержавний пенсійний фонд;
НПФ	- служба внутрішньогосподарського контролю;
СВК	- Центральний банк Республіки Узбекистан;
ЦБРУ	- фінансовий моніторинг;
ФМ	- Міжнародна організація вищих органів державного фінансового контролю;
INTOSAI	- Міжнародна організація пенсійних інспекторів;
IOPS	- Міжнародна асоціація соціального забезпечення;
MACO	- Всесвітня Рада кредитних спілок.
WOCCU	

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Контроль и ревизия в строительстве / [Зверенчук Л. Ф., Гуральник Я. И., Журко В. Ф. и др.] ; под ред. Л. Ф. Зверенчук. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 304 с.
2. Крамаровский Л. М. Ревизия и контроль / Крамаровский Л. М. – М. : Финансы и статистика, 1982. – 232 с.
3. Егорова С. К. Контроль и ревизия в бытовом обслуживании / Егорова С. К. – М. : Финансы и статистика, 1990. – 208 с.
4. Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник / Василик О. Д. – К. : НІОС, 2000. – 416 с.
5. Кириленко О. П. Фінанси: навчальний посібник / Кириленко О. П. – Тернопіль : Економічна думка, 1998. – 163 с.
6. Кириленко О. П. Фінанси (Теорія та вітчизняна практика): навчальний посібник / Кириленко О. П. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 243 с.
7. Давидов Г. М. Аудит: Навч. посіб. – 3-є вид., стер. / Давидов Г. М. – К. : Т-во "Знання", КОО, 2002. – 363 с.
8. Юрій С. І. Казначейська система: Підручник / Юрій С. І., Стоян В. І., Мац М. Й. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 590 с.
9. Савченко Л. А. Правові проблеми фінансового контролю в Україні : дис. ... доктора юридичних наук : 12.00.07 / Савченко Леся Анатоліївна. – Ірпінь, 2002. – 454 с.
10. Радионова В. М. Финансовый контроль: Учебник / В. М. Радионова, В. И. Шлейников. – М. : ИД ФБК-ПРЕСС, 2002. – 320 с.
11. Башкатова Т. А. Сущность и функции финансового контроля / в учебнике «Финансы», под ред. проф. Л. А. Дробозиной. – М. : ЮНИТИ, 2001. – 385 с.
12. Калюга Є. В. Фінансово-господарський контроль у системі управління: Монографія / Калюга Є. В. – К. : Ельга, Ніка-центр, 2002. – 320 с.

13. Ревизия и контроль в промышленности: учебное пособие / Под ред. Белобжецкого И. А. – М. : Финансы и статистика, 1987. – 294 с.
14. Фадейкина Н. В. Финансовый контроль в сфере государственного сектора экономики: Монография / Фадейкина Н. В., Воронов В. А. – Новосибирск : СИФБД, 2002. – 414 с.
15. Вознесенский Э. А. Финансовый контроль в СССР / Вознесенский Э. А. – М. : Юрид. лит., 1973. – 134 с.
16. Малеин Н. С. Кредитно-расчетные правоотношения и финансовый контроль / Малеин Н. С. – М. : Наука, 1964. – 423 с.
17. Анисимов А. А. Финансовый контроль в капиталистических странах / Анисимов А. А. – М. : Финансы, 1966. – 99 с.
18. Воронова Л. К. Фінансове право: навчальний посібник для студентів юридичних вузів та факультетів / Воронова Л. К. – К. : Вентурі, 1998. – 384 с.
19. Грязнова А. Г. Финансы: учебник / А. Г. Грязновой, Е. В. Маркиной – М. : Финансы и статистика, 2006. – 504 с.
20. Стефанюк І. Б. Фінансовий контроль: визначення поняття і системи / І. Б. Стефанюк // Економіка. Фінанси. Право. – 2001. – № 7. – С. 3–4.
21. Фещенко Л. Функціональна структура системи державного фінансового контролю в Україні / Л. Фещенко // Банківська справа. – 2001. – №1. – С. 12.
22. Шохин С. О. Проблемы и перспективы развития финансового контроля в Российской Федерации / Шохин С. О. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 350 с.
23. Болдырев Б. Г. Финансы капиталистических стран: ученик / Болдырев Б. Р. – М. : Финансы и статистика, 1985. – 344 с.
24. Грачева Е. Ю. Налоговое право: вопросы и ответы: учебное пособие / Е. Ю. Грачева, Е. Д. Соколова– М. : Юриспруденция, 2001. – 128 с.

25. Боди З. Финансы: учебник; пер. с англ. / Зви Боди, Роберт Мертон 2007. – 592 с.
26. Шевлоков В. З. Организационные основы создания государственного финансового контроля / Шевлоков В. З. // Аудит и финансовый анализ. – 2002. – №1. – С. 5–24.
27. Сомоев Р. Г. Задачи, формы и методы финансового контроля / в учебнике «Финансы, денежное обращение и кредит», под ред. М. В. Романовского, О. В. Врублевской. – М. : Юрайт, 2001. – 543 с.
28. Алисов Е. А. Финансовое право Украины: учебное пособие / Алисов Е. А. – Харьков : Эспада, 2000. – 288 с.
29. Козырин А. Н. Финансовый контроль // Финансовое право: Учебник / Под ред. проф. О. Н. Горбуновой. – М. : Юристъ, 1996. –168 с.
30. Ващенко І. С. Державний фінансовий контроль та його вдосконалення у трансформаційній економіці України : дис. ... кандидата економічних наук : 08.04.01 / Ващенко Ірина Василівна. – К., 2005 – 183 с.
31. Стефанюк І. Б. Державний фінансовий контроль підприємницької діяльності України : дис. ... кандидата економічних наук : 08.04.01 / Стефанюк Ігор Богданович. – К., 2002. – 220 с.
32. Микитюк І. С. Система державного фінансового контролю в Україні : дис. ... кандидата економічних наук : 08.00.08 / Микитюк Ігор Сергійович. – К., 2009. – 217 с.
33. Басанцов І. В. Розвиток державного фінансового контролю в умовах ринку : дис. ... доктора економічних наук : 08.00.08 / Басанцов Ігор Володимирович. – Ірпінь, 2008. – 382 с.
34. Симоненко В. К. Основи єдиної системи державного фінансового контролю в Україні (макроекономічний аспект) / Симоненко В. К., Барановський О. І., Петренко П. С. – К. : Знання України, 2006. – 280 с.

35. Шевчук В. О. Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою (Проблеми теорії, організації, методології) / В. О. Шевчук. – К. : Київський державний торговельно-економічний університет, 1998. – 370 с.
36. Чередніченко А. П. Податковий контроль в умовах трансформаційної економіки України : дис. ... кандидата економічних наук : 08.04.01 / Чередніченко Алла Павлівна. – Одеса, 2005. – 218 с.
37. Филиппова В. В. Аудит эффективности в системе государственного финансового контроля : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.12 / Филиппова В. В. – М. : Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, 2005. – 175 с.
38. Базась М. Ф. Методика та організація фінансового контролю: підруч. / М. Ф. Базась. – К.: МАУП, 2004. – 254 с.
39. Эриашвили Н. Д. Финансовое право: учебник для вузов / Н. Д. Эриашвили. – М.: ЮНИТИ–ДАНА, Закон и право, 2000. – 606 с.
40. Чумаченко Н. Г. Социалистический контроль: методы и проблемы / Н. Г. Чумаченко Б. М. Биренберг А. А. Шпиг [и др.]. – К.: Наукова думка, 1985. – 252 с.
41. Советский энциклопедический словарь / Научно-редакционный совет: А.М.Прохоров (пред.). – М.: Советская энциклопедия, 1981. – 1600 с.
42. Большой энциклопедический словарь: философия, социология, религия, эзотеризм, политэкономия / глав. науч. ред. и сост. С. Ю. Солодовников. – Мн. : МФЦП, 2002. – 1008 с.
43. Фінансовий словник [Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С.] – 4-е вид., випр. та доп. – К.: Т-во “Знання”, КОО. Л.: Банк Ін-ту НБУ, 2002. – 587 с.
44. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 480 с.

45. Словник-довідник фінансового ринку / [Фещенко В. В., Резнікова О. О., Романченко О. В. и др.]. – К.: Українське агентство фінансового розвитку, 2005. – 321 с.
46. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / под общ. ред. д.э.н., проф. А. Г. Грязновой. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 1168 с.
47. Словарь терминов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.jobs.ua/professions/inform_tehnologii_statistika_sotziologiya/39954/.
48. Приложение к материалу "Новые веяния". Закон України «Про внесення змін до Закону України „Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” (щодо нагляду на консолідованій основі) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua/news/ga013432.html>.
49. Дрозд І. К. Система фінансово-економічного контролю в Україні : дис. ... доктора економічних наук : 08.06.04 / Дрозд Ірина Кузьмівна. – К., 2005. – 444 с.
50. Іващенко Л. А. Розвиток державного фінансового контролю в умовах ринкової економіки : дис. ... кандидата економічних наук : 08.04.01 / Іващенко Людмила Анатоліївна. – Дніпропетровськ, 2005. – 189 с.
51. Ларионов А. С. Финансовый контроль исполнения расходной части территориальных бюджетов : дис. ... кандидата экон. наук. : 08.00.10 / А. С. Ларионов. – Саратов: Саратовский государственный социально-экономический университет, 2001. – 219 с.
52. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія / О. І. Барановський. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
53. Калюга Є. В. Реформування економічного контролю в Україні (теорія і практика) : дис. ...доктора экон. наук : 08.06.04 / Є. В. Калюга. – К. : Київський національний економічний університет, 2002. – 414 с.
54. Хомутенко В. П. Стан урядового фінансового контролю в системі державного фінансового контролю / В. П. Хомутенко, А. В. Хомутенко // Нау-

ковий вісник – ОДЕУ. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2009. - № 9 (87). – С. 220–229.

55. Хомутенко В. П. Рахункова палата як орган парламентського фінансового контролю в Україні / В. П. Хомутенко, А. В. Хомутенко // Вісник соціально-економічних досліджень ОДЕУ. - № 35, 2009. – С. 466–471.

56. Официальный сайт Контрольно-счетной палаты Москвы / Лимская декларация руководящих принципов контроля [Электронный ресурс] . – Режим доступа: <http://www.ksp.mos.ru/frm/ldec.htm>.

57. Грачева Е. Ю. Государственный финансовый контроль / Е. Ю. Грачева, Л. Я. Хорина. – М. : ТК Велби: проспект, Б.г. – 100 с.

58. Грачёва Е. Ю. Проблемы правового регулирования государственного финансового контроля : автореф. ... д-ра юрид. наук / Е. Ю. Грачёва / Московская государственная юридическая академия. – М., 2000. – 38 с.

59. Бурцев В. В. Організація державного фінансового контролю в Російській Федерації: Теорія і практика / В. В. Бурцев. – М. : ИТК “Дашков и К”, 2002. – С. 100–110.

60. Бобров Е. А. Роль и место рынка финансовых услуг в структуре финансового рынка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://books.efaculty.kiev.ua/trf/articles/4/3.htm>.

61. Естинеев В. Р. Финансовый рынок в переходной экономики. – М.: Эдиториал, УРСС, 2000. – 240 с.

62. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001р. № 2664-III із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2664-14>.

63. Корнеев В. В. Фінансові посередники як інститути розвитку: Монографія. – К. : Основа, 2007. – 192 с.

64. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) [Електронний ресурс]: навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2002. – Режим доступу:

http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,99999999/catid,100/id,1529/.

65. Постанова Національного Банку «Про затвердження Положення про порядок надання небанківським фінансовим установам, національному оператору поштового зв'язку генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій» від 09.08.2002 р. № 297 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0712-02>.

66. Закон України «Про страхування» від 7.03.1996 р. № 85/96-ВР із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=85%2F96-%E2%F0>.

67. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9.07.2003 р. № 1057-IV із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15>.

68. Закон України «Про кредитні спілки» від 20.12.2001 р. № 2908-III із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2908-14>.

69. Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок проведення внутрішнього фінансового моніторингу суб'єктами господарювання, що провадять господарську діяльність з організації та утримання казино, інших гральних закладів, і ломбардами» від 20.11.2003 р. № 1800 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1800-2003-%EF>.

70. Розпорядження "Про затвердження Порядку надання страховиками (цедентами, перестраховальниками) інформації про укладені договори пере-страхування з страховиками (перестраховками) нерезидентами до Держфінпослуг" від 04.06.2004 р. № 914 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс].

– Режим доступу:

[http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[backPid\]=64&tx_ttnews\[pointer\]=6&tx_ttnews\[tt_news\]=3317&cHash=ca414d1b7f](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[backPid]=64&tx_ttnews[pointer]=6&tx_ttnews[tt_news]=3317&cHash=ca414d1b7f).

71. Розпорядження Держфінпослуг «Про Єдиний державний реєстр страховиків (перестраховиків) України» від 05.12.2003 р. № 155 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[pointer\]=14&tx_ttnews\[tt_news\]=4490&tx_ttnews\[backPid\]=64&cHash=eebec79bc6](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[pointer]=14&tx_ttnews[tt_news]=4490&tx_ttnews[backPid]=64&cHash=eebec79bc6).

72. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Ліцензійних умов провадження страхової діяльності» від 28.08.2003 р. № 40 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[pointer\]=15&tx_ttnews\[tt_news\]=4235&tx_ttnews\[backPid\]=64&cHash=10eaf41880](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[pointer]=15&tx_ttnews[tt_news]=4235&tx_ttnews[backPid]=64&cHash=10eaf41880).

73. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Положення про внесення інформації про недержавні пенсійні фонди до Державного реєстру фінансових установ» від 12.10.2004 р. №2 534 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[pointer\]=10&tx_ttnews\[tt_news\]=2926&tx_ttnews\[backPid\]=64&cHash=3934abb529](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[pointer]=10&tx_ttnews[tt_news]=2926&tx_ttnews[backPid]=64&cHash=3934abb529).

74. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження положення про внесення інформації про кредитні спілки до Державного реєстру фінансових установ» від 22.06.2004 р. № 1099 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[pointer\]=11&tx_ttnews\[tt_news\]=3098&tx_ttnews\[backPid\]=64&cHash=7369f1a2e5](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[pointer]=11&tx_ttnews[tt_news]=3098&tx_ttnews[backPid]=64&cHash=7369f1a2e5).

75. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Положення про порядок надання фінансових послуг ломбардами» від 26.04.2005 р. № 3981 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[pointer\]=9&tx_ttnews\[tt_news\]=2600&tx_ttnews\[backPid\]=64&cHash=78f4b7b8d8](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[pointer]=9&tx_ttnews[tt_news]=2600&tx_ttnews[backPid]=64&cHash=78f4b7b8d8).

76. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Положення про внесення інформації щодо фінансових компаній до Державного реєстру фінансових установ та встановлення вимог до облікової та реєструючої системи фінансових компаній» від 05.12.2003 р. № 152 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[pointer\]=13&tx_ttnews\[tt_news\]=4489&tx_ttnews\[backPid\]=64&cHash=78163d5e22](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[pointer]=13&tx_ttnews[tt_news]=4489&tx_ttnews[backPid]=64&cHash=78163d5e22).

77. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Положення про встановлення обмежень на суміщення діяльності фінансових установ з надання певних видів фінансових послуг» від 8.07.2004 р. № 1515 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[pointer\]=39&tx_ttnews\[tt_news\]=3061&tx_ttnews\[backPid\]=765&cHash=5048f9c386](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[pointer]=39&tx_ttnews[tt_news]=3061&tx_ttnews[backPid]=765&cHash=5048f9c386).

78. Мешко О. І. Аналіз активів неприбуткових фінансових установ: методика та організація: дис. ... канд. ек. наук : спец. 08.00.09 / Мешко Ольга Іванівна. – К., 2008. – 218 с.

79. Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» від 16.09.1997 р. № 531/97-ВР із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=531%2F97-%E2%F0>.

80. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг «Про затвердження Положення про Державний реєстр фінансових установ» від 28.08.2003 р. № 41 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[pointer\]=15&tx_ttnews\[tt_news\]=4530&tx_ttnews\[backPid\]=64&cHash=51902fe8b4](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[pointer]=15&tx_ttnews[tt_news]=4530&tx_ttnews[backPid]=64&cHash=51902fe8b4).

81. Офіційний веб-сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_Supervision/dynamics.htm.

82. Річні звіти Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/742.html>.

83. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств та організацій» від 28.12.1994 р. № 334/94-ВР із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=334%2F94-%E2%F0>.

84. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-ІУ із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>.

85. Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

86. Рисін В. В. Механізм залучення заощаджень населення кредитними установами : дис. ... доктора юридичних наук : 08.04.01 / Рисін Віталій Васильович. – Л., 2004. – 238 с.

87. Волкова О. Г. Роль кредитних спілок у розвитку небанківського фінансового ринку Одещини / А. В. Хомутенко, О. Г. Волкова // Економіст. – 2008. – № 11. – С. 26–29.

88. Коваленко М. Є. Концепція інфраструктури у фінансовому секторі економіки / М. Є. Коваленко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук.пр. – Т.16. – Суми : УАБС НБУ, 2006. – 334 с.

89. Корнєв В. Конкурентоспроможність банків України в умовах лібералізації ринків фінансових послуг / В. Корнєв // Вісник НБУ. – 2007. – № 11. – С. 14–17.

90. Коваленко В. Кредитні спілки: ризики та можливості в умовах фінансової кризи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.business-realty.com.ua/_articles_2451.html.

91. Козинець П. З повагою до минулого, з поглядом у майбутнє // П. Козинець // Вісник кредитних спілок 2003/2004. – С. 5–7.

92. Розпорядження Держфінпослуг «Про тимчасові заходи щодо забезпечення стабільності діяльності кредитних спілок» від 15.10.2008 р. № 1203 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2009_03_26/FIN40778.html.

93. Хомутенко А. В. Стан та перспективи розвитку фінансового контролю у небанківських фінансових установах України – кредитних спілках / А. В. Хомутенко // Економіст. – 2009. – № 2. – С. 49–51.

94. Офіційний веб-сайт Національної асоціації кредитних спілок України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unascu.org.ua>.

95. Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» від 20.09.2001 р. № 2740-III із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2740-14>.

96. Суслов О. КС «АФИНА» : сколько еще продлится реанимация? [Електронний ресурс] / О. Су слов // Газета «Свободная Одесса». – Режим доступу: <http://www.svobodnaya.odessa.ua/2009-05-03-23-02-42/338----->.

97. Флорескул Н. П. Роль недержавного пенсійного забезпечення в соціальному захисті громадян України / Н. П. Флорескул // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 1. – С. 150–155.

98. Что такое кредитный союз [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.orientstar.uz/pages.php?p=2&lang=ru>.

99. Дорош О. Л. Небанківські фінансові інститути в економічній системі України : дис. ... канд. економ. наук: 08.01.01 / Дорош Оксана Львівна. – Л., 2003. – 224 с.

100. Офіційний веб-сайт Всесвітньої ради кредитних спілок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.woccu.org>.

101. Хомутенко А. В. Міжнародний досвід організації фінансового контролю в системі кредитних спілок / А. В. Хомутенко // Формування ринкових відносин в Україні. - №11, 2009. – С. 122–127.

102. Офіційний веб-сайт Асамблеї Північної Ірландії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niassembly.gov.uk/enterprise/2007mandate/research/creditunion.htm>.

103. Офіційний веб-сайт Агентства з фінансових послуг Великобританії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fsa.gov.uk/Pages/3Dregulations%2Bof%2Bcredit%2Bunion%2Bin%2BEngland%26hl%3Dru%26sa%3DG>.

104. Система регулирования и саморегулирования для кредитных союзов (Перспективы и опыт развития) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rosprofzhel.rzd.ru/files/4335.pdf?PHPSESSID=16e9313920b4cfeb7eebbfa1213e55bc>.

105. Офіційний веб-сайт Національної адміністрації кредитних спілок США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ncua.gov/>.

106. Офіційний веб-сайт Асоціації страховиків Америки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aiadc.org/aiapub/>.

107. Регулирование и саморегулирование кредитных союзов в Республике Узбекистан [Электронный ресурс] / Л. Юрикова. – Режим доступа: <http://rosprofzhel.rzd.ru/files/4337.pdf?PHPSESSID=16e9313920b4cfeb7eebbfa1213e55bc>.

108. Указ Президента Республики Узбекистан "Об упорядочении организации проверок хозяйствующих субъектов" от 19.11.1998 г. № УП-2114 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?Regnom=7173.

109. Закон Республики Узбекистан «О Центральном банке Республики Узбекистан» от 21.12.1995г. № 154-І [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.knukim-edu.kiev.ua/?id=439&view=article>.

110. Правовое регулирование банковской деятельности в РФ. Место ЦБ РФ в банковской системе РФ. Учебное пособие // Авторский коллектив

Allpravo.Ru 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.allpravo.ru/library/doc78p0/instrum5969/item5975.html#_ftnref1.

111. Звіт Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.money-advice.de/index.php?id=59>, <http://www.money-advice.de/media.php?id=228>.

112. Звіт Бельгії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.money-advice.de/index.php?id=58>, <http://www.money-advice.de/media.php?id=226>.

113. Звіт Нідерландів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.money-advice.de/index.php?id=247>, <http://www.money-advice.de/media.php?id=232>.

114. Лазебна, М. В. Організаційно-економічний механізм державного регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів : дис. ... канд. економ. наук: 08.02.03 / Лазебна Марина Володимирівна. – К., 2004. – 227 с.

115. Офіційний веб-сайт Міжнародної асоціації соціального забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.issa.int/rus>.

116. Офіційний веб-сайт Міжнародної організації пенсійних інспекторів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iopsweb.org/pages/0,3417,en_35030657_35030362_1_1_1_1_1,00.html.

117. Офіційний веб-сайт Міжнародної організації пенсійних інспекторів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iopsweb.org/document/14/0,3343,en_35030657_35030370_35152654_1_1_1_1,00.html.

118. Офіційний веб-сайт Організації європейського економічного співробітництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oecd.org/infobycountry/0,3380,en_2649_33761_1_70432_119666_1_1,00.html.

119. Пенсійний регулятор Великобританії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thepensionsregulator.gov.uk/aboutUs/index.aspx>.

120. Турецьке посольство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.turkishconomy.org.uk/insurance.html>.

121. Офіційний веб-сайт Міжнародної організації пенсійних інспекторів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iopsweb.org/dataoecd/6/63/41269776.pdf>.

122. Хомутенко А. В. Фінансовий контроль за діяльністю недержавних пенсійних фондів: зарубіжний досвід / А. В. Хомутенко // Науковий вісник Ужгородського університету. «Серія економіка» – частина 2, 2009. – С. 190–195.

123. Недержавне пенсійне забезпечення та фінансовий ринок: світовий досвід і Україна. Збірник нормативно-правових актів та інформаційно-аналітичних матеріалів / Міжвідомча коміс. з питань фін. безпеки при РНБОУ. Укр. Агентство фін. розвитку. – К., 2002. – 250 с.

124. Лукінов І. Методи і засоби державного регулювання економіки перехідного періоду / Лукінов І. // Економіка України. – № 5, 1999. – С. 8-11.

125. Федеральный Закон Российской Федерации «О кредитных потребительских кооперативах граждан» от 7.08.2001 г. № 117-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1269804>.

126. Хомутенко А. В. Необхідність фінансового контролю за діяльністю небанківських неприбуткових фінансових установ – учасників фінансового ринку України : Матеріали ІУ Міжнародної науково-практичної конференції [«Управління підприємством: проблеми та шляхи їх вирішення»], (Севастополь, 1–3 жовт. 2009 р.) / М-во освіти і науки України, Севаст. міська держ. адмін., Донец. нац. у-т ек-ки і торгівлі ім. М. Буган-Барановського, Ін-т проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (м. Одеса), Одес. держ. економ. ун-т. – Севастополь : ДонНУЕТ, 2009. – С. 117–119.

127. Хомутенко А. В. Сучасний стан недержавних пенсійних фондів в Україні : Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Управління фінансами в умовах вступу України до СОТ»], (Харків, 15 жовт.

2009 р.) / М-во освіти і науки України, Харк. нац. економ. у-т, Спілка екон-ів України, Харк-ий союз страховиків, Харк. регіон. відд. академії техн. наук України, Спілка підприємців Харк. обл., Харк. торгово-промислова палата, Харк. регіон. Фонд підтримки підпр-ва. – Харків : ХНЕУ, 2009. – С. 168–170.

128. Теоретические и методологические основы оценки эффективности государственного финансового контролю [Электронный ресурс] / С. П. Опеннышев // Бюллетень Счетной палаты Российской Федерации. – 2001. – №1(37).

– Режим доступа:
<http://www.budgetrf.ru/Publications/Schpalata/2001/bulletin/schpal1372001bull1-12.htm>.

129. Шохин С. О. Эффективность бюджетно-финансового контроля / С. О. Шохин. – М. : АО Издательская группа «Прогресс», 1995. – 162 с.

130. Давидянц Д. Є. Теоретико-методологічні аспекти економічної ефективності: критерії, показники, оцінка / Д. Є. Давидянц, І. В. Басанцов // Вісник Сумського національного аграрного університету. – Вип. 5–6 (22–23), 2006. – С. 443–448. – (Серія «Економіка та менеджмент»).

131. Ребреш Л. А. Вопросы оценки эффективности налогового контроля [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
http://www.lib.csu.ru/vch/8/2004_01/028.pdf.

132. Поролло Е. В., Казаков В. В. Налоговый контроль и налоговое администрирование в системе принципов эффективного и ответственного управления общественными финансами [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/320/image/320-172.pdf>.

133. Указ Президента України «Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України» від 4.04.2003 р. № 292/2003 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=292%2F2003>.

134. Декрет КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993 р. № 15-93 із змінами та доповненнями [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=15-93>.

135. Офіційний веб-сайт Сообщества Инвесторов и Трейдеров Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://investclub.com.ua/forumdisplay.php?f=9>.

136. Офіційний веб-сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Fin_ryn/Pot_tend/index.htm.

137. Закон України «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.1993 р. № 3659-ХІІ із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3659-12>.

138. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=448%2F96-%E2%F0>.

139. Офіційний веб-сайт Державної податкової адміністрації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sta.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=170175&cat_id=170172

140. Наказ ДПАУ «Методичні вказівки щодо проведення перевірок фінансових установ» від 18.11.2004 р. № 658/ДСК із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sta.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=58165&cat_id=57121.

141. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 28.11.2002 р. № 249-ІV із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=249-15>.

142. Постанова КМУ «Про затвердження Положення про Державний комітет фінансового моніторингу України» від 31.01.2007 р. № 100 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=100-2007-%EF>.

143. Указ Президента України «Про Державний комітет фінансового моніторингу України» від 28.09.2004 р. № 1144 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1144%2F2004>.

144. Звіти Державного комітету фінансового моніторингу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=88&lang=uk.

145. Розпорядження Держфінпослуг України «Про затвердження Правил проведення перевірок Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України» від 28.10.2003 р. № 96 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[pointer\]=15&tx_ttnews\[tt_news\]=4203&tx_ttnews\[backPid\]=64&cHash=0646f4303b](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[pointer]=15&tx_ttnews[tt_news]=4203&tx_ttnews[backPid]=64&cHash=0646f4303b).

146. Розпорядження Держфінпослуг України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження діяльності кредитних спілок з надання фінансових послуг» від 2.12.2003 р. № 146 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[pointer\]=14&tx_ttnews\[tt_news\]=4202&tx_ttnews\[backPid\]=64&cHash=12cf878a3b](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[pointer]=14&tx_ttnews[tt_news]=4202&tx_ttnews[backPid]=64&cHash=12cf878a3b).

147. Розпорядженням Держфінпослуг України «Про затвердження Переліку внутрішніх положень кредитної спілки» від 11.11.2003 р. № 116 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[pointer\]=15&tx_ttnews\[tt_news\]=4534&tx_ttnews\[backPid\]=64&cHash=5c3ac415e3](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[pointer]=15&tx_ttnews[tt_news]=4534&tx_ttnews[backPid]=64&cHash=5c3ac415e3).

148. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку проведення інспектування державною контрольно-ревізійною службою» від 20.04.2006 р. № 550 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=550-2006-%EF>.

149. Постанова КМУ «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності, пов'язаної із збиранням, обробленням, зберіганням, захистом і використанням інформації, що складає кредитну історію, та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю)» від 15.04.2009 р. № 353 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=353-2009-%EF>.

150. Розпорядження Держфінпослуг України «Типова програма перевірок кредитних спілок» від 17.06.2005 р. № 4184 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[pointer\]=15&tx_ttnews\[tt_news\]=4236&tx_ttnews\[backPid\]=64&cHash=4afbcdc291b](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[pointer]=15&tx_ttnews[tt_news]=4236&tx_ttnews[backPid]=64&cHash=4afbcdc291b).

151. Розпорядження Держфінпослуг України «Про затвердження Положення про критерії та фінансові нормативи діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок» від 16.01.2004 р. № 7 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[pointer\]=13&tx_ttnews\[tt_news\]=4460&tx_ttnews\[backPid\]=64&cHash=0f7c89d3bb](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[pointer]=13&tx_ttnews[tt_news]=4460&tx_ttnews[backPid]=64&cHash=0f7c89d3bb).

152. Розпорядження Держфінпослуг України «Про затвердження Порядку проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 5.08.2003 р. № 26 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[pointer\]=15&tx_ttnews\[tt_news\]=4236&tx_ttnews\[backPid\]=64&cHash=4afbcdc09b](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[pointer]=15&tx_ttnews[tt_news]=4236&tx_ttnews[backPid]=64&cHash=4afbcdc09b).

153. Наказ Голови Держфінпослуг України «Програма перевірок адміністраторів недержавних пенсійних фондів щодо діяльності з адміністрування та діяльності недержавних пенсійних фондів» від 4.07.2007 р. № 144 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

[http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[pointer\]=15&tx_ttnews\[tt_news\]=4236&tx_ttnews\[backPid\]=64&cHash=4afbc378b](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[pointer]=15&tx_ttnews[tt_news]=4236&tx_ttnews[backPid]=64&cHash=4afbc378b).

154. Розпорядження Держфінпослуг України «Про затвердження критеріїв оцінки фінансового стану недержавного пенсійного фонду» від 27.06.2006 р. № 5945 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN21728.html.

155. Розпорядження Державної комісії по регулюванню ринків фінансових послуг України «Про затвердження Положення про застосування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України заходів впливу» від 13.11.2003 р. № 125 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[pointer\]=14&tx_ttnews\[tt_news\]=3667&tx_ttnews\[backPid\]=64&cHash=5010ddf588](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[pointer]=14&tx_ttnews[tt_news]=3667&tx_ttnews[backPid]=64&cHash=5010ddf588).

156. Генпрокуратура виявила порушення на ринку фінпослуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2009/7/30/99162.htm>.

157. Офіційний веб-сайт ВАКС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vaks.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=20&Itemid=41.

158. Офіційний веб-сайт НАПФА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.napfa.ukrnet.biz/ua/association/members.html>.

159. Офіційний веб-сайт НАПФА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.napfa.ukrnet.biz/ua>.

160. Офіційний веб-сайт НАПФА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://napfa.ukrnet.biz/ua/Disciplinary/html?_c2=preview&id=401.

161. Розпорядження Держфінпослуг України «Положення про делегування Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України окремих повноважень одній із всеукраїнських асоціацій кредитних спілок» від 3.10.2006 р. № 6280 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

[http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[pointer\]=4&tx_ttnews\[tt_news\]=5224&tx_ttnews\[backPid\]=64&cHash=3610dbd821](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[pointer]=4&tx_ttnews[tt_news]=5224&tx_ttnews[backPid]=64&cHash=3610dbd821).

162. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.1993 р. № 3125-ХІІ із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3125-12>.

163. Розпорядження Держфінпослуг України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формату аудиторського висновку за наслідками проведення аудиту річної фінансової звітності та річних звітних даних кредитної спілки та об'єднаної кредитної спілки» від 27.12.2005 р. № 5202 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_8g/pg_gfggxs.htm.

164. Розпорядження Держфінпослуг «Методичні рекомендації щодо формату аудиторського висновку за наслідками проведення аудиту річної фінансової звітності та спеціальної звітності недержавного пенсійного фонду та адміністратора недержавних пенсійних фондів» від 27.12.2005 р. № 5203 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/documents/date_8u/pg_grwuxe.htm.

165. Немченко В. В. Практичний курс внутрішнього аудиту: підруч. / Немченко В. В, Хомутенко В. П., Хомутенко А. В. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.

166. Богомоллов А. М. Внутренний аудит. Организация и методика проведения / А. М. Богомоллов, Н. А. Голощапов. – М. : Экзамен, 2000. – 192 с.

167. Андреев В. Д. Внутренний аудит : [учеб. пособие] / Андреев В. Д. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 464 с.

168. Дікань Л. В. Внутрішній контроль / Л. В. Дікань, Н. В. Шульга. – Х. : ХНЕУ, 2005. – 60 с.

169. Нападовська Л. В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці / Нападовська Л. В. – Д. : Наука і освіта, 2000. – 223 с.

170. Внутрішній контроль господарської діяльності підприємства: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. к.е.н. проф. М. Д. Корінька.– Фастів: Поліфаст, 2006. – 440 с.

171. Футорангська Ю.М. Окремі аспекти державного регулювання у сфері внутрішнього фінансового контролю в Україні / Ю. М. Футорангська // Фінансовий контроль. – 2006. – № 2 (31). – С. 20–24.

172. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення внутрішнього аудиту фінансових установ» від 27.09.2005 р. № 4660 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
[http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[backPid\]=63&tx_ttnews\[pointer\]=135&tx_ttnews\[tt_news\]=2349&cHash=7fcf1e0bda](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[backPid]=63&tx_ttnews[pointer]=135&tx_ttnews[tt_news]=2349&cHash=7fcf1e0bda).

173. Розпорядження Держфінпослуг України «Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами» від 05.08.2003 р. № 25 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
[http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[pointer\]=16&tx_ttnews\[tt_news\]=4237&tx_ttnews\[backPid\]=64&cHash=ed7db6d8bd](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[pointer]=16&tx_ttnews[tt_news]=4237&tx_ttnews[backPid]=64&cHash=ed7db6d8bd).

174. Наказ Державного департаменту фінансового моніторингу «Про затвердження Вимог до організації фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії запровадженню в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму» від 24.04.2003 р. № 40 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0337-03>.

175. Наказ Держфінмоніторинг «Примірні правила проведення внутрішнього фінансового моніторингу кредитними спілками» із змінами та доповненнями від 28.04.2007 р. № 78 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/File/Site_docs/8.05.2007/PravNak78.htm.

176. Хомутенко А. В. Теорія та практика державного фінансового контролю неприбуткових фінансових установ України / А. В. Хомутенко // Економіка та держава. – № 11, 2009. – С. 23–27.

177. Хомутенко А. В. Оцінка ефективності фінансового контролю Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції [«Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін»], (Тернопіль, 22–23 жовт. 2009 р.) / М-во освіти і науки України, Головне управління державної служби України, Терноп. нац. економ. ун-т, Вроцлавський економічний ун-т. – Тернопіль : ТНЕУ, 2009. – С. 346-350.

178. Стовбчатий А. М. Фінансовий контроль: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Стовбчатий А. М. – К. : Університет "Україна", 2007. – 420 с.

179. Бариніна-Закірова М. В. Деякі проблеми нормативно-правового характеру у сфері державного фінансового контролю / М. В. Бариніна-Закірова // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 145–154.

180. Басанцов І. В. Деякі аспекти теоретико-концептуальної основи державного фінансового контролю в Україні / І. В. Басанцов, О. І. Щербаков // Економіка розвитку. – 2006. – № 1(37). – С. 77-80.

181. Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення концепції розвитку системи кредитної кооперації» від 7.06.2006 р. № 321-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=321-2006-%F0>.

182. Мамутов В. К. Про поєднання держрегулювання і ринкової саморегуляції / В. К. Мамутов // Економіка України. – 2006. – № 1. – С. 59–65.

183. Государство узнает кредитные истории заемщиков [Электронный ресурс]: по данным «Деловая пресса». – 2004. – № 11 (243). – Режим доступа: http://www.businesspress.ru/newspaper/article_mId_40_aId_297029.html.

184. Постанова правління НБУ «Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» від 15.03.2004 р. № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/pb04001.html.
185. Методы оценки рисков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bk-arkadia.ru/metodic6.htm>.
186. Финансовые риски [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.risk24.ru/finriski.htm>.
187. Благодир Я. Я. Управління кредитними ризиками на основі удосконалення їх оцінки: дис. ... канд. економічних наук : 08.04.01 / Благодир Ярослава Ярославівна. – Львів, 2006. – 263 с.
188. Івченко І. Ю. Економічні ризики: навч. посіб / Івченко І. Ю. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.
189. Сігайов А. О. Теоретичні та методологічні аспекти державного регулювання банківських ризиків / А. О. Сігайов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 1. – С. 14–18.
190. Волошин І. В. Оценка банковских рисков: новые подходы / Волошин І. В. – К. : Эльга, Ника–Центр, 2004. – 216 с.
191. Кредитні спілки в Україні: основні засади діяльності. Навчальний посібник / [Амерова О. В., Вайсбротт В., Вишневский І. І. та інш.] ; под ред. А. Я. Оленчика. – [в 2-х книгах]. – К. : УІРФР, книга перша – 652 с., книга друга – 664 с.
192. Международный финансовый рынок : учеб. пособие / [В. А. Галанов, А. В. Галанова, О. А. Гришина и др.] ; под ред. В. А. Слепова, Е. А. Звоновой. – М. : Магистр, 2007. – 543 с.
193. Ілляшенко С. М. Економічний ризик : [Навчальний посібник. 2-ге вид., доп. перероб.] / Ілляшенко С. М. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.

194. Ястремський О. І. Основи теорії економічного ризику : [Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів] / Ястремський О. І. – К. : "Артек", 1997. – 248 с.
195. Чернова Г. В. Управление рисками : [учеб. пособие] / Г. В. Чернова, А. А. Кудрявцев – М. : ТК Велби, Проспект, 2006. – 160 с.
196. Банковский форум. Методика оценки рисков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dom.bankir.ru/showthread.php?t=24403>.
197. Наріжна Н. В. Організація управління ризиком ліквідності в банківських установах / Н. В. Наркіна // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 5. – С. 65-70.
198. Андреева Г. Скоринг как метод оценки кредитного риска [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cfin.ru/finanalysis/banks/scoring.shtml>.
199. Галасюк В. Оцінка кредитоспроможності позичальника (зіставлення умов кредитування і здатності позичальника генерувати FSC – потоки) / В. Галасюк, В. Галасюк // Вісник НБУ. – 2002. – № 11. – С. 42–46.
200. Насакин Р. Дам, но не вам (журнал "Компьютерра" № 4 от 02.02.2006 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://offline.computerra.ru/2006/624/250119/>.
201. Оценка рисков при выдаче кредита физическим лицам (сборник тезисов IV международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых "Компьютерный мониторинг и информационные технологии", ДонНТУ, 2008 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://masters.donntu.edu.ua/2008/fvti/tacenko/library/1.htm>.
202. Ретунских Д. Оценка рыночных рисков – одно из главнейших направлений предварительной работы для успешных действий на рынке. В мире накоплен большой опыт. Однако насколько часто он используется? Все ли методики востребованы финансовыми институтами? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://community.livejournal.com/math_economics/28851.html.

203. Автоматизированная система оценки кредитных рисков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rdtex.ru/win/root/MODULE_CREDIT_RISK.HTML.
204. Козак П. Процентный риск в банковской системе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.finances.kiev.ua/theory/Rysk_menedzhmen/
205. Попова А. Ю. Оценка риска инвестиционного проекта [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ej.kubagro.ru/2006/03/pdf/07.pdf>.
206. Количественный анализ рисков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.risk24.ru/analiz3.htm>.
207. Шошкалов А. В. Операционный риск в украинских коммерческих банках и методы его снижения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://masters.donntu.edu.ua/publ2004/fem/fem_moshkalov.pdf.
208. Выявление и оценка операционных рисков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.finrisk.ru/operfind.html>.
209. Сазыкин Б. В. Методы оценки операционного риска (глава из книги «Управление операционным риском в коммерческом банке») [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cfin.ru/finanalysis/banks/oper_risk_eval.shtml.
210. Розанова Е. Оценка кредитоспособности с учетом риска деловой репутации контрагента [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rcb.ru/rcb/2006-24/8066/>.
211. Левицька С. О. Облік та контроль діяльності неприбуткових організацій: Монографія / Левицька С. О. – Рівне: НУВГП, 2005. – 347 с.
212. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Методичних рекомендацій кредитним спілкам щодо можливих дій та заходів по забезпеченню виходу зі скрутного фінансового становища» від 20.08.2009 р. № 633 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews\[backPid\]=774&tx_ttnews\[pointer\]=0&tx_ttnews\[tt_news\]=10728&cHash=002a98ef4d](http://www.dfp.gov.ua/217.html?&tx_ttnews[backPid]=774&tx_ttnews[pointer]=0&tx_ttnews[tt_news]=10728&cHash=002a98ef4d).

213. Наказ Міністерства фінансів України «Інструкція по інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових коштів і документів та розрахунків» від 11.08.1994 р. № 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0202-94>.

214. Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Положення про порядок визначення чистої вартості активів недержавного пенсійного фонду (відкритого, корпоративного, професійного)» від 11.08.2004 р. № 339 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elit.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/alldocWWW/CCBE5178C15BA064C2256F9A00579AE5!OpenDocument&print=y.

215. Розпорядження Держфінпослуг «Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних операцій недержавних пенсійних фондів» від 9.12.2004 р. № 2968 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.9480.0>.